

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE BİR DENEME

HERBERT MARCUSE

İngilizce'den Çeviren: Soner Soysal

PHILOSOPHIA AYRINTI

HERBERT MARCUSE

19 Temmuz 1898'de Berlin'de doğdu, 29 Temmuz 1979'da Stranberg (FAC'de) kentinde öldü. Varlıklı bir Yahudi ailenin oğlu olan Marcuse, 1918'de üye olduğu Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nden, bir yıl sonra, K. Liebknecht ve R. Luxemburg'un askerlerce öldürülmelerinin ardından ayrıldı. 1922'de Freiburg Üniversitesi'nde Hegel üstüne hazırladığı bir tezle felsefe doktoru unvanı aldıktan sonra, 1922-1932 arasında aynı üniversitede felsefe araştırmalarını sürdürdü ve Frankfurt Okulu'nun kuruluşuna katkıda bulundu; burada T.W. Adorno ile birlikte, 1936'da Paris'te yayımlanan "Otorite ve Aile" konulu araştırmayı gerçekleştirdi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, Cenevre'ye ve Paris üzerinden, 1934'de ABD'ye gitti.

1941'de yayımlanan *Reason and Revolution* (Us ve Devrim) adlı kitabında kimilerince faşist düşüncelerin yaratıcısı olarak suçlanan Hegel'i savunan Marcuse, liberalizmi kapitalizmin rekabetçi evresinin, faşizmi de tekelci evresinin ideolojisi olarak tanımlayarak liberalizm ile faşizm arasında yakın ilişkiler bulunduğunu öne sürdü. 1958'de *Soviet Marxism* (Sovyet Marksizmi) adlı kitabında, bu ülkeyi ABD gibi sanayi toplumu olmayı amaçladığı ve baskıcı bir yönetimi olduğu gerekçeleriyle eleştirdi. Aynı yıl yayımlanan ünlü *Eros and Civilisation* (Aşk ve Uygarlık) kitabında Freudcu ve Marksist kavramları kullanarak yabancılaşma sorununu irdeledi; cinselliğin baskı altında tutulduğu çağdaş sanayi toplumlarını eleştirdi ve "baskısız uygarlık"ın olanaklı olduğu görüşünü savundu. 1964'de yayımladığı *One Dimensional Man*'de (Tek Boyutlu İnsan) ise özellikle ABD'deki baskıcı düzen üstünde durarak ürünlerin ve hizmetlerin bolluğunun yabancılaşmayı beslediğini, kişilerin bir araç, dolayısıyla da "köle" durumuna geldiğini öne sürdü; çağdaş sanayi toplumlarında "eleştirici bilinç"in eksikliğinden yakındı.

Counterrevolution and Revolt (Karşıdevrim ve İsyân) kitabında, toplumsal çözümlemelerinde estetiğe çok az yer verdikleri için Marksistleri eleştirmiş, sanatın, dengeli toplumsal bilincin gelişimi ve kişilerin haz duygusunun doymu bakımından önemini vurgulamıştır. Sanatta öbür insan etkinliklerinden daha fazla özgürlük alanı olduğuna inanan Marcuse, tek boyutlu toplumda sanatın, insanın son eleştirel sığınağı olduğunu öne sürmüştür.

Marcuse'ün düşünceleri özellikle Avrupadaki 1968 öğrenci hareketlerinin önderleri arasında etkili olmuştur. Marcuse de öğrenci hareketlerini "devrim" olarak nitelmiş, bu hareketleri "hayali gerçeğe uygulama çabası" olarak gördüğü için, günümüz toplumunun gelişmesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir.

BAŞLICA YAPITLAR: *Reason and Revolution*, 1941, [*Us ve Devrim*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., 1989]; *Eros and Civilisation*, 1958 [*Aşk ve Uygarlık*, Çev. Seçkin Çağan, May Yay., 1968]; *Soviet Marxism*, 1958, [*Sovyet Marksizmi*, Çev. Seçkin Çağan, May Yay., 1969]; *One Dimensional Man*, 1964, [*Tek Boyutlu İnsan*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., 1990]; *A Critique of Pure Tolerance*, 1965; *Negations*, 1968; *An Essay on Literature*, 1969; *Counterrevolution and Revolt*, 1972, [*Karşıdevrim ve İsyân*, Çev. Gürol Koca, Ayrıntı Yay., 1998]; *The Aesthetic Dimension*, 1978, [*Estetik Boyut*, Çev. Aziz Yardımlı, İdeaYay., 1997].

Ayrıntı: 727
Felsefe Dizisi: 2

Özgürlük Üzerine Bir Deneme
Herbert Marcuse

Kitabın Özgün Adı
An Essay on Liberation

İngilizce'den Çeviren
Soner Soysal

Düzeltili
Onur Koçyiğit

© 1971 by Herbert Marcuse

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Universal Images Group / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: İstanbul, 2013
Baskı Adedi 2000

ISBN 978-975-539-760-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım Tic. San. ve Ltd. Şti.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Özgürlük Üzerine Bir Deneme

Herbert Marcuse

İçindekiler

Teşekkür.....	7
Önsöz	9
Giriş.....	13
1. Sosyalizm İçin Biyolojik Bir Temel?.....	17
2. Yeni Duyarlık	31
3. Değişim Sürecindeki Devrimci Güçler.....	55
4. Dayanışma.....	81

Teşekkür

Müsveddeyi okuyan ve yorumlarından ve eleştirilerinden yararlandığım arkadaşlarıma yeniden teşekkürlerimi sunuyorum: Özellikle Leo Lowenthal'a (Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi), Arno J. Mayer'e (Princeton Üniversitesi) ve Barrington Moore Jr.'a (Harvard Üniversitesi). Eşim müsveddenin her parçasını ve her sorununu benimle tartıştı. Onun işbirliği olmasaydı, bu makale olgunlaşmadan yayımlanabilirdi. Makale böyle yayımlanmadığı için ona minnettarım.

Önsöz

Şirket kapitalizminin küresel hâkimiyetine karşı giderek artan muhalefet, bu hâkimiyetin sürmesini sağlayan güçler tarafından karşılanmaktadır; onun dört kıtadaki ekonomik ve askeri egemenliği, yeni sömürgeci imparatorluğu ve en önemlisi, nüfusun büyük bir çoğunluğunu karşı konulamaz üretkenliğine ve gücüne maruz bırakmadaki sarsılmaz yeteneği. Bu küresel güç, sosyalist bloğun savunma konumunda kalmasını sağlamıştır. Savunma konumunda kalmak, sosyalist bloğa sadece askeri harcamalar bakımından değil, aynı zamanda, baskıcı bürokrasinin sürdürülmesi anlamında da çok pahalıya mal olmuştur. Böylelikle, sosyalizmin gelişimi başlangıçtaki hedeflerinden sapmaya devam etmiş ve Batı ile rekabet içerisinde bir arada varoluş Amerikan yaşam standartlarının bir model oluşturduğu değerlerin oluşmasına yol açmıştır.

Bununla birlikte, bugünlerde, bu tehditkâr homojenlik gevşemeye ve bu baskıcı bütünlüğün içerisine bir alternatif zorla girmeye başlamıştır. Bu alternatif, şirket kapitalizminin en konforlu ve özgürlükçü uygulamaları içerisinde bile bu sisteme karşı koyan ve onu reddeden kadın ve erkeklerde farklı amaç ve değerlerin, farklı esinlerin ortaya çıkışları gibi sosyalizme giden farklı bir yol değildir. Büyük Reddediş, farklı birçok biçim alır.

Vietnam'da, Küba'da, Çin'de, sosyalizmin bürokratik yönetiminden kaçınan bir devrim savunulmakta ve

onun için mücadele verilmektedir. Latin Amerika'daki gerilla güçleri de aynı yıkıcı dürtü tarafından harekete geçirilmiş gibi görünmektedir: Özgürlük. Aynı zamanda, şirket kapitalizminin görünürde zapt edilemez olan ekonomik kalesi bağlantı parçalarında artan bir gerilimin işaretlerini göstermektedir: Birleşik Devletler bile mallarını –silahlar ve tereyağı, napalm bombası ve renkli televizyon– sınırsızca dağıtamaz gibi görünmektedir. Getto nüfusları ayaklanmanın (ama devrimin değil) ilk kitlesel tabanı haline gelebilirler. Öğrenci muhalefeti hem eski sosyalist hem de kapitalist ülkelerde yayılıyor. Bu muhalefet ilk kez Fransa'da rejimin tüm güçlerine meydan okumuş ve kırmızı ve siyah bayrakların özgürleştirici güçlerini kısa bir süre için yeniden ele geçirmiştir. Bunlara ek olarak, Fransa'daki bu deneyim geniş bir tabanın başarı şansını göstermiştir. İsyanın geçici olarak bastırılması gidişatı değiştirmez.

Bu güçlerden hiçbiri alternatif değildir. Bununla birlikte, bu güçler yerleşik toplumun ve bu toplumun alternatifleri kontrol altında tutma gücünün sınırlarını farklı boyutlarda ana hatlarıyla ortaya koyar. Bu sınırlara ulaşıldığında, egemen güçler yeni bir totaliter baskı düzeni başlatabilirler. Fakat bu sınırların ötesinde de, bugünkünden farklı bir özgürlük alanı kurabilmek için hem fiziksel hem de zihinsel bir alan vardır: bu aynı zamanda sömürü düzeninin özgürlüklerinden de özgürleşmedir; geçmişten ve şimdiden tarihsel bir kopuşu gerektiren özgür bir toplumun kuruluşunu incelemesi gereken bir özgürlük.

Bu güçlerin halihazırdaki şanslarını abartmak sorumsuzluk olurdu (bu *deneme** engeller ve “ertelemeler” üzerinde duracaktır), fakat olgular, umudun sadece sembolleri değil, aynı zamanda ete kemiğe bürünmüş hali olan olgular, mevcuttur. Bu olgular eleştirel toplum kuramını, varolan toplumlardan nitelik bakımından

* Marcuse burada *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*'ye gönderme yapmaktadır, herhangi bir yanlış anlama ve karışıklığı önlemek amacıyla, Marcuse'nin bu esere yaptığı göndermelerde “deneme” sözcüğü italik harflerle vurgulanmıştır. (ç.n.)

farklı bir sosyalist toplumun ortaya çıkma olasılıklarını yeniden gözden geçirme, sosyalizm ve önkoşullarını yeniden tanımlama göreviyle karşı karşıya bırakır.

Takip eden bölümlerde, ilk olarak *Eros ve Uygarlık** ve *Tek-Boyutlu İnsan*'da** ileri sürülen, daha sonra "Baskıcı Hoşgörü"*** ve çoğunlukla Birleşik Devletler ve Avrupa'daki öğrencilere son yıllarda verdiğim konferanslarda daha detaylıca ele alınan bazı düşünceleri geliştirmeye çalışıyorum. Bu *deneme* Fransa'daki Mayıs ve Haziran Olayları'ndan önce kaleme alınmıştı. Sadece belgeleme amacıyla bazı dipnotlar ekledim. *Denemem*de ileri sürülen bazı düşünceler ile genç militanların düşüncelerinin örtüşmesi benim için oldukça şaşırtıcıydı. Taleplerinin radikal ütopyik karakteri benim *denememim* varsayımlarının çok ilerisindedir; ancak, bu talepler eylem içerisinde geliştirilmiş ve biçimlendirilmiştir; bu talepler somut politik pratiğin ifadeleridirler. Militanlar "ütopya" kavramını geçersiz kıldılar; tehlikeli bir ideolojiyi ifşa ettiler. Bu eylemlerinin bir isyan mı yoksa başarısız bir devrim mi olduğunun önemi yoktur, bu bir dönüm noktasıdır. "Sürekli mücadele", "sürekli eğitim" ve Büyük Reddediş'i ilan ederken, geleneksel kültürün en yüce tezahürlerinde, hatta teknik ilerlemenin görkemli tezahürlerinde bile toplumsal baskının izlerinin farkına varırlar. Yine bir hayalet yarattılar (fakat bu sefer sadece burjuvaziye değil, tüm sömürgeci bürokrasiye musallat olan bir hayalet): tüm ulusal sınırlar ve çıkar alanlarının ötesindeki fakirliği ve sefaleti ortadan kaldırmak için, barışı sağlamak için, üretici güçlerin gelişmesini ve yüksek yaşam standartlarını ikinci plana iten bir devrimin hayaleti. Sözün kısası, militanlar devrim düşüncesini

* Herbert Marcuse, *Eros ve Uygarlık*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1998. (Herbert Marcuse, *Eros and Civilization*, Boston: Beacon Press, 1974.) (ç.n.)

** Herbert Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1990. (Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man*, Boston: Beacon Press, 1991.) (ç.n.)

*** Herbert Marcuse, "Repressive Tolerance", *A Critique of Pure Tolerance*, haz. Robert Paul Wolff ve Barrington Moore, Boston: Beacon Press, 1969. (ç.n.)

sürekli baskı sürecinden çıkarıp kendi gerçek boyutuna yerleştirmiştir: özgürlük boyutu.

Genç militanlar, söz konusu olanın kendi hayatları, politikacıların, yöneticilerin ve generallerin ellerinde oyuncak haline gelmiş olan insanların hayatları, olduğunu biliyor ya da hissediyorlar. Asiler hayatlarını bu ellerden alarak yaşanmaya değer bir hale getirmek istiyorlar; bunun bugün bile olanaklı olduğunun ve bu amaca ulaşmanın Özgür Orwellci Dünyanın sahte-demokrasisinin kontrol altına alamayacağı bir mücadeleyi gerektirdiğinin farkındadırlar. Bu *denemeyi* onlara adıyorum.

Giriş

Şimdiye kadar, ütopyaçı spekülasyon diye isimlendirilebilecek olan şeyden kaçınmak eleştirel toplum kuramının (özellikle de Marksçı kuramın) en önemli ilkelerinden birisi olmuştur. Toplumsal kuramdan varolan toplumları kendi işlevleri ve yetenekleri ışığında incelemesi ve (eğer varsa) mevcut toplumsal durumu aşabilecek açık seçik eğilimleri saptaması beklenmektedir. Eleştirel kuram, mevcut koşullar ve kurumlardan mantıksal çıkarım yaparak, gelişmenin daha yüksek bir aşamasına geçişin önkoşulları olan temel kurumsal değişimleri de belirleyebilir: kaynakların daha ussal ve adil kullanımı, yıkıcı çatışmaların azaltılması ve özgürlük alanının genişletilmesi anlamında “daha yüksek”. Fakat eleştirel kuram bu sınırların ötesine geçme cesaretini, bilimsel karakterini kaybetme korkusu nedeniyle, göze alamadı.

Bu sınırlayıcı anlayışın gözden geçirilmesinin zorunlu olduğuna ve çağdaş toplumların fiili evrimlerinin bu gözden geçirmeyi çağrıştırdığına, hatta zorunlu kıldığına, inanıyorum. Bu toplumların verimliliklerinin dinamiği “ütopya”yı geleneksel gerçekdışı içeriğinden yoksun bırakmıştır: “ütopya” olarak suçlanan şey artık “yeri olmayan” ve tarihsel evren içerisinde yeri olamayacak olan şey değil, fakat daha çok, meydana gelmesi yerleşik toplumların güçleri tarafından engellenen şeydir.

Ütopik olanaklar ileri kapitalizm ve sosyalizmin teknik ve teknolojik güçlerinin doğasında mevcuttur: bu güçlerin küresel ölçekte ussal kullanımı fakirliği ve

kıtlığı çok yakın bir gelecekte sona erdirebilirler. Fakat, biz şimdi biliyoruz ki, ne bu güçlerin ussal kullanımını ne de -ve belirleyici olan budur- bunların “doğrudan üreticiler” (işçiler) tarafından müşterek kontrolü tek başına baskı ve sömürüyü ortadan kaldıramadı: bir bürokratik refah devleti yine de, herkesin “ihtiyacına göre” alacağı “sosyalizmin ikinci aşaması”na bile uzanan, bir baskı devleti olabilir.

Şimdi söz konusu olan ihtiyaçların kendileridir. Bu aşamada, sorun artık bireyin ihtiyaçlarını diğer bireylere zarar vermeden nasıl karşılayacağı değildir; aksine sorun, bireyin ihtiyaçlarını kendine zarar vermeden, köleliğinin devam etmesini sağlayan sömürücü aygıtta olan bağımlılığını kendi arzuları ve doyumları aracılığıyla yeniden üretmeden, nasıl karşılayacağı sorunudur. Özgür bir toplumun gelişinin belirgin işareti refah artışının gerçekten yeni bir yaşam niteliğine dönüşmesi olabilir. Bu niteliksel değişim, bireyin ihtiyaçlarında ve (toplumun altyapısının da bir parçası olan) altyapısında gerçekleşmelidir; yeni yönelim, yeni üretim kurum ve ilişkileri, sömürgeci toplumlarda geçerli olandan çok farklı, hatta onun karşıtı, ihtiyaçların ve bunların karşılanmalarının yükselişini göstermelidir. Böyle bir değişim sınıflı toplumun uzun tarihinin engellediği özgürlüğün içgüdüsel temelini oluşturacaktır. Özgürlük, tahakküm altında refah için gerekli olan rekabetçi eylemlere artık uyum gösteremeyen, yerleşik yaşam tarzının saldırganlığına, vahşiliğine ve çirkinliğine artık tahammül edemeyen, bir organizmanın ortamı haline gelebilir. O zaman, isyan doğanın tam içerisinde, bireyin “biyoloji”sinde, kök salabilir ve bu temel üzerinde, asiler özgürlüğün somut amaçlarının belirlendiği tek yer olan politik mücadelenin hedeflerini ve stratejilerini yeniden tanımlayabilirler.

İnsanın “doğa”sında böyle bir değişim olanaklı mıdır? Olanaklı olduğuna inanıyorum, çünkü teknik ilerleme öyle bir aşamaya gelmiştir ki, bu aşamada gerçekliğin toplumsal kurtuluş ve ilerleme için yapılan zayıflatıcı yarış ile tanımlanmasına artık ihtiyaç kalmamıştır. Bu

teknik yetenekler kendilerini sınırlandırmaya ve kötü bir şekilde kullanmaya devam eden sömürü sistemini ne kadar çok aşarlarsa, insanların dürtü ve arzularını yaşam ihtiyaçlarının saldırgan “geçim sağlama” eylemlerini talep etmeyi bıraktığı ve “gereksiz” olanın yaşamsal bir ihtiyaç haline geldiği noktaya doğru o kadar çok sürüklerler. Marksçı kuramın merkezinde bulunan bu önerme çok bilindik bir önermedir ve şirket kapitalizminin yönetici ve gazetecileri onun anlamını çok iyi bilirler; bu önermenin tehlikeli sonuçlarını kontrol altına almaya hazırdırlar. Radikal muhalefet de bu olasılıkların farkındadır, ancak politik pratiği yönlendirecek olan eleştirel kuram hâlâ çok geridedir. Marks ve Engels, sosyalist bir toplumda özgürlüğün olası biçimlerinin somut kavramlarını geliştirmekten kaçınmışlardır; artık günümüzde böyle bir sınırlama kendini haklı çıkarmış gibi görünmüyor. Üretim güçlerinin gelişimi bu erken aşamada öngörülenlerden çok farklı ve onların ötesinde insan özgürlüğünün olasılıklarını işaret eder. Diğer taraftan, bu gerçek olanaklar özgür bir toplumu varolan yerleşik toplumlardan ayıran uçurumun, ikincisinin [yerleşik toplum] baskıcı gücü ve üretkenliğinin insan ve çevresini kendi imge ve çıkarları doğrultusunda biçimlendirdiği ölçüde, daha geniş ve daha derin olabileceğini işaret eder.

Çünkü insan özgürlüğünün dünyası, egemenliklerini ne kadar verimli ve ussal hale getirirlerse getirsinler, yerleşik toplumlar tarafından kurulamaz. Bu toplumların sınıf yapıları ve bu yapının sürekliliğini sağlamak için gereken gelişmiş denetim mekanizmaları, insan varoluşunun köleliğini yeniden üreten ihtiyaçlar, doyumlar ve değerler üretirler. Cömert efendileri mazur gösteren bu “gönüllü” kölelik (birey tarafından içselleştirildiği derecede gönüllü) sadece “denetim altında tutma” ve “hoşnutluğun” insanın altyapısındaki köklerine kadar uzanan bir politik pratik aracılığıyla kırılabilir; değerlerin kökten bir yeniden değerlendirilmesini amaçlayan, Düzendan sistemli bir kopuşun ve onun reddinin politik pratiği. Böyle bir pratik, organizma, saldırgan ve

sömürgeci olmayan bir dünyanın olası biçimlerine açık bir hale gelebilsin diye, bilindik olandan ve şeyleri görmenin, duymanın, hissetmenin ve anlamının alışılmış yollarından bir kopuşu gerektirir.

İsyanın bu düşüncelerden ne kadar uzak olabileceği, ne kadar yıkıcı ve kendini yok edici görünebileceği, büyük şehirlerdeki orta sınıf isyanı ile yeryüzünün lanetlilerinin ölüm kalım mücadeleleri arasındaki mesafenin ne kadar büyük olduğu önemli değildir; hepsinde ortak olan Reddediş'in derinliğidir. Bu onları kendilerine karşı çalışan hileli oyun kurallarını, eski sabır ve ikna stratejisini, Düzenin İyi Niyet'ine duyulan güveni, Düzenin sahte ve ahlaksız konforu ve acımasız refahını, reddetmeye zorlar.

Sosyalizm İçin Biyolojik Bir Temel?

Kapitalizm refah toplumunda tüm yeteneklerini gösterir. Dinamiğinin iki ana kaynağı –meta üretiminin ve üretici sömürünün artışı –birleşerek özel ve kamusal yaşamın tüm boyutlarına nüfuz ederler. Mevcut malzeme ve düşünsel kaynaklar (özgürlüğün olanağı) yerleşik kurumları öylesine aşmışlardır ki, sistemin devam etmesini sadece savurganlığın, yıkımın ve denetimin sistematik olarak artışı sağlayabilir. Polisin, mahkemelerin, halk temsilcilerinin, halkın kendisinin baskılarından kaçan muhalefet, kendini gençler ve entelijansiya arasında yayılmış isyanda ve zulme uğramış azınlıkların gündelik mücadelelerinde dışa vurur. Silahlı sınıf mücadelesi dışarıda sürdürülür: zengin canavarla savaşan yeryüzünün lanetlileri tarafından.

Bu toplumun eleştirel analizi yeni ahlaki, politik ve estetik kategoriler gerektirir. Bu kategorileri tartışma süresince geliştirmeye çalışacağım. Müstehcenlik kategorisi giriş vazifesi görecektir.

Bu toplum boğucu bir bollukta mal ürettiği ve kurbanlarını her yerde yaşam ihtiyaçlarından yoksun bırakırken bu malları ahlaksızca sergilediği için müstehcendir; kendi saldırganlık alanındaki kıt gıda maddelerini yakar ve zehirlerken, kendini ve çöp tenekelerini doldurduğu için müstehcendir; politikacılarının ve eğlendiricilerinin sözcüklerinde ve gülümsemelerinde müstehcendir; dualarında, cehaletinde ve besleme entelektüellerinin bilgeliğinde müstehcendir.

Müstehcenlik, Düzenin sözel cephaneliği içerisindeki ahlaki bir kavramdır. Düzen bu kavramı kendi ahlakının ifadelerine değil de, diğerlerinininkine uygulayarak kötüye kullanır. Müstehcen olan cinsel organının çevresindeki kılları sergileyen çıplak bir kadının resmi değil, saldırı savaşında kazandığı madalyaları sergileyen tam giyimli bir generalin resmidir; müstehcen olan Hippelerin ritüelleri değil, yüksek mevkideki Kilise yetkililerinin savaşın barış için gerekli olduğunu ilan etmeleridir. Sözcükleri (bu sayede kavramları) diğer tüm tahrifatlar dışında, Düzenin tahrifatlarından kurtarmaya çabalamak diye tanımlayabileceğimiz dilsel sağaltım ahlaki değerlerin (ve onların doğrulanmasının) Düzenden alınıp ona karşı olan isyana aktarılmasını talep eder. Aynı şekilde, sosyolojik ve politik söz dağarcığı radikal bir şekilde yeniden biçimlendirilmelidir; sahte tarafsızlığından kurtarılmalıdır; sistematik ve kışkırtıcı bir şekilde, Reddediş açısından “ahlaklaştırılmelidir”. Ahlak, esasen ve zorunlu olarak ideolojik değildir. Ahlak kavramı yerleşmemiş bir toplumda, ahlak politik bir silah, halkı askerliğe çağrı belgelerini yakmaya, ulusal liderleri ile dalga geçmeye, caddelerde gösteri yapmaya, ulusun kiliselerindeki “Öldürmeyeceksin!” emrinin yazılı olduğu tabelaları indirmeye yönlendiren etkin bir güç haline gelir.

Müstehcenliğe verilen tepki utanmadır ve genellikle bir tabuyu ihlal etmeye eşlik eden suçluluk duygusunun fizyolojik göstergesi olarak yorumlanır. Refah toplumu uygarlığın en temel bazı tabularını çiğnemesine rağmen, bu toplumun müstehcen sergilenişleri normalde ne utanma ne de suçluluk duygusuna neden olur. Müstehcenlik terimi cinsel alana aittir; utanma ve suçluluk duyguları ödipal bir durumda ortaya çıkarlar. Eğer bu bağlamda toplumsal ahlakın kökeni cinsel ahlak ise, bu durumda refah toplumunun utanmazlığı ve suçluluk duygusunu etkili bir şekilde bastırması cinsel alandaki utanma ve suçluluk duygusunun azalışını işaret ediyor olabilir. Aslında çıplak vücudun sergilenişine (tüm pratik amaçlar için) izin verilmiş hatta cesaretlendirilmiş ve

evlilik öncesi ve dışı cinsel ilişki oldukça rahatlatılmıştır. Bu nedenle cinselliğin özgürleştirilmesinin refah toplumunun baskıcı ve saldırgan güçlerine zemin sağlaması gibi bir çelişki ile karşı karşıyayız.

Bu çelişki, Düzenin kendi ahlakının özgürleşmesinin etkin denetimler çerçevesi içinde gerçekleştiğini anladığımız zaman ortadan kalkabilir; bu çerçeve içerisinde tutulduğunda özgürleşme bütünün birliğini kuvvetlendirir. Tabuların gevşetilmesi suçluluk duygusunu hafifletir ve “özgür” bireyleri (hayli çelişik duygularla da olsa), libidinal olarak, kurumsallaşmış babalara bağlar. Bunlar güçlü oldukları gibi hoşgörülü babalardır ve ülkeyi ve ekonomisini yönetişleri vatandaşlara özgürlüklerini verir ve korur. Diğer taraftan, eğer tabuların ihlali cinsel alanı aşar ve reddediş ve isyana yol açarsa, suçluluk duygusu hafifletilmekten ve bastırılmaktan sa aktarılır. Biz değil, babalar suçlu; hoşgörülü değiller, güvenilmezler; kendi suçlarının bedelini bizleri, oğullarını, suçlu göstererek, bize ödetmek istiyorlar; içinde yaşamak istemediğimiz bir ikiyüzlülük ve şiddet dünyası yarattılar. İçgüdüsel ayaklanma politik isyana dönüşür ve Düzen tüm güçlerini bu birliğe karşı harekete geçirir.

Bu birlik böyle bir tepkiye yol açar. Çünkü bu birlik, gelişmenin bu aşamasında, radikal politik pratiğin kültürel bir yıkımı içerdiği ölçüde, olası bir toplumsal değişimin kapsamını gösterir. Muhalefetin aracılığıyla yerleşik toplumla yüzleştiği reddediş, eski kültürün ihanet ettiği insancıl vaatleri yerine getiren yeni bir kültür tahayyül ettiği için, olumlayıcıdır. Böylece, politik radikalizm ahlaki radikalizmi işaret eder; insanı özgürlüğe hazırlayabilecek bir ahlakın ortaya çıkışını. Bu radikalizm ahlakın insanın içindeki temel ve organik dayanaklarını harekete geçirebilir. Belirli toplumsal standartlarla uyumlu tüm etik davranışlardan ve tüm ideolojik anlatımlardan önce, ahlak organizmanın, belki de şiddete karşı koyma ve “daha fazla yaşam” birimi üretme ve koruma yönündeki erotik dürtüden kaynaklanan, bir eğilimidir. Bu durumda, insanlar arasında dayanışma için, tüm “değerlerin” ötesinde, içgüdüsel bir temele sa-

hip olabiliriz; sınıflı toplumun ihtiyaçları doğrultusunda etkin bir biçimde bastırılmış, fakat şimdi özgürlüğün önkoşulu olarak ortaya çıkan bir dayanışma.

Bu temelin tarihsel olduğu ve “insan doğası”nm uysallığının insanın içgüdüsel yapısının derinliklerine ulaştığı derecede, ahlaktaki değişimler “biyolojik”¹ boyutun içine “gömülerek” organik davranışları değiştirebilir. Belirli bir ahlak bir kere toplumsal davranışın kuralı haline geldiğinde sadece içselleştirilmez, aynı zamanda “organik” davranışın kuralı olarak da çalışır. Organizma içselleştirilen ahlaka uygun olarak belirli uyaranları alır ve ona tepki verir, diğerlerini ise “yok sayar” ve reddeder. Böylelikle, bu ahlak, yaşayan bir hücre olarak o organizmanın fonksiyonlarını o toplum içerisinde yükseltir ya da engeller. Bir toplum, bu yolla, bilincin ve ideolojinin ötesinde, davranış kalıpları ve arzuları kendi halkının “doğası”nın bir parçası olarak yeniden yaratır; isyan, bu “ikinci” doğaya, bu kökleşmiş kalıplara ulaşmadıkça, toplumsal değişim “eksik” hatta kendini baltalayan bir şey olarak kalacaktır.

Tüketici ekonomisi ve şirket kapitalizminin politikası insanı meta biçimine saldırganca ve libidinal olarak bağlayan ikinci bir insan doğası yarattılar. Sahip olma, tüketme, küçük aletleri, aygıtları, araçları, makineleri kullanma ve sürekli yenileme ihtiyacı halka sunulmuş ve kabul ettirilmiştir; çünkü bu malları kendini yok etmek pahasına bile olsa kullanmak, biraz önce tanımladığımız anlamda, “biyolojik” bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu ikin-

1. “Biyolojik” ve “biyoloji” terimlerini bilimsel bir disiplin anlamında değil, eğilimlerin, davranış kalıplarının ve arzuların doyurulmadıklarında organizmanın fonksiyonlarında anormalliklere neden olabilecek yaşamsal ihtiyaçlar haline geldikleri süreç ve boyutu belirtmek için kullanıyorum. Diğer taraftan, toplumsal olarak üretilmiş ihtiyaçlar ve arzular daha doyurucu organik davranışlar ile sonuçlanabilir. Eğer biyolojik ihtiyaçlar karşılanması zorunlu olan ve yerlerini yeterince dolduracak başkaca şeyler bulunamayacak ihtiyaçlar olarak tanımlanırsa, belirli kültürel ihtiyaçlar insanın biyolojisi içine “gömülebilirler”. Bu durumda, örneğin, biyolojik özgürlük ihtiyacı ve insanın organik yapısında, “doğası”nda ya da daha doğrusu, “ikinci doğası”nda kök salan bazı estetik ihtiyaçlardan söz edebiliriz. “Biyolojik” teriminin kullanımı içerisinde ihtiyaçların fizyolojik olarak ifade edildiği ve iletildiği bir durumu içermez ya da varsaymaz.

ci doğa, insanın her zaman yoğun bir şekilde malla dolu bir pazara olan bağımlılığını bozacak ve belki de ortadan kaldıracak herhangi bir değişikliğe engel olacaktır; bu bağın yok olması, insanın bir tüketici olarak satın alarak ve satarak kendini tüketişinin ortadan kalkması demektir. Demek ki, bu sistem tarafından üretilen ihtiyaçlar dengeleyici ve muhafazakâr ihtiyaçlardır: karşıdevrim içgüdüsel yapıya sıkıca bağlanmış durumdadır.

Pazar her zaman toplumun sınıf yapısını koruyan bir sömürü ve bu nedenle de tahakküm pazarıdır. Bununla birlikte, ileri kapitalizmin üretim süreci tahakkümün biçimini değiştirmiştir: teknolojik örtü sınıf çıkarının mallardaki vahşi varlığı ve işlemlerini örter. Baskı araçlarının teknoloji, teknik ve makine olmadığını, onların sayısını, kullanım ömürlerini, güçlerini, yaşam içindeki yerlerini, onlara olan ihtiyacı belirleyen efendilerin onlar içerisindeki varlığı olduğunu söylemeye hâlâ gerek var mıdır? Bilim ve teknolojinin özgürlüğün önemli araçları olduklarını ve onları tahakküm araçları haline getiren şeyin onların baskıcı bir toplumdaki kullanımları ve kısıtlanmaları olduğunu söylemeye hâlâ gerek var mıdır?

Otomobil baskıcı değildir, televizyon baskıcı değildir, ev aletleri baskıcı değildir, kârlı bir değişimin gereklerine göre üretilen ve insanların kendi varoluşlarının ve kendilerini “gerçekleştirme”lerinin önemli bir parçası haline gelen, arabadır, televizyondur, aletlerdir baskıcı olan. Bu nedenle, insanlar kendi varoluşlarının önemli parçasını pazardan satın almak zorundadırlar; bu varoluş sermayenin gerçekleşmesidir. Yalın sınıf çıkarı emniyetsiz ve demode olmuş otomobiller yapar ve bunlar aracılığıyla yıkıcı enerjiyi destekler; sınıf çıkarı şiddet ve aptallığın reklamını yapmak ve esir edilmiş izleyiciler yaratmak için kitle iletişim araçlarını kullanır. Efendiler bunu yaparken sadece halkın, geniş kitlelerin taleplerine uyar; meşhur arz-talep yasası, yönetenler ve yönetilenler arasındaki uyumu sağlar. Bu uyum, efendilerin kendi mallarını isteyen, bu mallar üzerindeki kısıtlamanın ve bu kısıtlamadan kaynaklanan saldır-

ganlığın ortadan kaldırmasını daha da fazla isteyen bir halk yarattığı ölçüde, önceden kurulmuş bir uyumdur. Özgür istenç, bireyin özerkliği, kendini bireyin arabasıyla hız yapma, elektrikli ev aletlerini kullanma, silah satın alma, kalabalık dinleyici kitlelerine düşüncelerini ne kadar cahilce, ne kadar saldırgan olursa olsun iletme hakkında ortaya koyar. Örgütlü kapitalizm hayal kırıklığını ve içgüdüsel saldırganlığı şimdiye kadar eşi görülmemiş bir ölçekte yüceltti ve toplumsal açıdan verimli bir kullanıma dönüştürdü—şiddetin ölçüsü bakımından değil, uzun vadeli hoşnutluk ve doyum üretme, “gönüllü köleliği” yeniden üretme yeteneği bakımından eşi görülmemiş. Elbette hayal kırıklığı, mutsuzluk ve hastalık bu yüceltmenin temeli olarak kalırlar, fakat sistemin verimliliği ve kaba gücü bu temeli hâlâ sıkı bir kontrol altında tutar. Başarılar baskı sistemini haklı gösterir. Yerleşik değerler insanların kendi değerleri haline gelir; uyum gösterme kendiliğindenlik, özerklik haline gelir; toplumsal zorunluluklar arasında seçim yapmak özgürlük gibi görünür. Bu anlamda, süregelen sömürü sadece teknolojik örtünün arkasında gizlenmiş değil, aynı zamanda fiilen “dönüştürülmüştür”. Kapitalist üretim ilişkileri sadece kölelik ve çok çalışmaktan değil, aynı zamanda nüfusun çoğu için elde edilebilir olan büyük mutluluk ve eğlenceden de sorumludur ve bunlar [kapitalist üretim ilişkileri] önceden olduğundan daha fazla mal gönderirler.

Ne büyük ölçüde artmış doyum metalarını üretme kapasitesi ne de bu kapasite tarafından olanaklı kılınan sınıf çatışmalarını barışçıl bir şekilde idare etmesi, kapitalizmin temel özelliklerini ortadan kaldırır; yani, (hükümet müdahalesiyle yönetilen ancak ortadan kaldırılmayan) artık değerın özel kişiler tarafından sahiplenilmesini ve bunun ortak çıkar içerisinde gerçekleştirilmesini ortadan kaldırmaz. Kapitalizm kendini dönüştürerek yeniden üretir ve bu dönüşüm çoğunlukla sömürünün ilerlemesi şeklinde gerçekleşir. Sömürü ve baskı, insanlara artık acı vermediklerinde, önceden bilinmeyen konforlarla “tazmin” edildiklerinde, oldukları

şey olmayı ve insanlara yapıkları şeyi yapmayı bırakacaklar mıdır? Yerkürenin büyük alanlarını cehenneme çeviren bir sistemin devamını sağlayan mal ve servisle-
rin üretiminde fiziksel enerjinin yerini giderek artan bir şekilde zihinsel enerji alıyor olsa, bu durumda çalışmak daha mı az yorucu olacaktır? Olumlu bir yanıt, halkı sakın ve hoşnut tutan herhangi bir baskı biçimini haklı kılacaktır; diğer taraftan, olumsuz bir yanıt ise bireyi kendi mutluluğunun yargılayıcısı olmaktan alıkoyabilir.

Mutluluğun öznel duygulardan fazlasını talep eden nesnel bir durum olduğu düşüncesi etkin bir şekilde bulanıklaştırılmıştır; bu düşüncenin geçerliliği “insan” türünün samimi dayanışmasına bağlıdır, ki bu dayanışmayı karşıt sınıflara ve uluslara bölünmüş bir toplum gösteremez. İnsanlık tarihi bu olduğu sürece, “doğal durum”, ne kadar incelik kazanmış olursa olsun, hüküm sürmeye devam edecektir; birilerinin mutluluğunun diğerlerinin acılarıyla karşılıklı var oldukları uygar bir “herkesin herkesle savaşı” durumu. Birinci Enternasyonal, türün dayanışmasını, içinde öznel ve nesnel çıkarların, tikel ve tümelin örtüştüğü sosyal sınıfın içinde temellendirerek, gerçekleştirmek yönündeki son çabadır (Enternasyonal Marks ve Engels’in erken yazılarında belirleyici bir rol oynayan soyut bir felsefi kavram olan “insan olarak insan”, insanoğlu, “*Gattungswesen*” (türsel doğa) kavramının son somutlaştırılmasıdır). O zamanlarda, İspanya iç savaşı, faşist ve liberal kapitalistlerin birleşik güçlerine karşı küçük bir azınlığın verdiği unutulmaz, umutsuz mücadelede özgürlüğün itici gücü olan, bu dayanışmayı uyandırmıştı. Burada, uluslararası tugaylar* içerisinde kötü durumdaki silahlarıyla ezici teknolojik üstünlüğe karşı koyanlar genç entelektüel ve işçilerin birliğiydi; günümüz radikal muhalefetinin umutsuz amacı haline gelen bir birlik.

Bu amaca ulaşmanın önü, örgütlü (ve örgütlü olmayan) çalışan sınıfın ileri kapitalizmin sistemiyle bütün-

* Uluslararası tugaylar (*international brigades*) İspanya İç Savaşı sırasında diğer ülkelerden Cumhuriyet için savaşmaya gelen gönüllülerden oluşuyordu. (ç.n.)

leşmesi sayesinde kesilmiştir. Bu bütünleşmenin etkisi altında, sömürülenlerin gerçek ve halihazırdaki ihtiyaçları arasındaki ayırım çöker. Soyut bir düşünce olmaktan çok uzak olan bu ayırım Marksist hareketlere yol gösteriyordu; çalışan sınıfların ekonomik mücadelelerini aşan zorunlulukları gösterdi; ücret ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi taleplerini politik alana yaymak, sınıf mücadelesini sistemin kendisinin tehlikeye düşebileceği noktaya doğru yönlendirmek, hem dış hem de iç politikayı, hem ulusal hem de sınıf çıkarlarını bu mücadelenin hedefi haline getirmek gibi zorunluluklar. Gerçek ihtiyaç, insanın kendi hayatını şekillendirebileceği koşulların elde edilmesi, artık hayatını kendi denetiminin ötesinde olan güçler tarafından kontrol edilen bir aygıtta, kârlı üretimin gerekliliklerine tabi kılmamaktı. Bu koşulların elde edilmesi kapitalizmi ortadan kaldırmak anlamına geliyordu.

Yönetilenlerin gerçek ve halihazırdaki ihtiyaçları arasındaki ayırımı bulanıklaştıran şey, sadece yüksek yaşam standartları, yönetenler ve yönetilenler arasındaki tüketim uçurumunun aldatıcı bir şekilde köprülenmesi değildir. Marksçı kuram çok geçmeden yoksullaşmanın zorunlu olarak devrime zemin hazırlamayacağını ve oldukça gelişmiş bir bilinç ve imgelemin ileri maddi koşullarda radikal değişim için yaşamsal bir ihtiyaca yol açabileceğinin farkına vardı. Şirket kapitalizminin gücü böyle bir bilinç ve imgelemin ortaya çıkışını engelledi; kapitalizmin kitle iletişim araçları ussal ve duygusal yetenekleri bu sistemin pazar ve politikalarına ayarladı ve bu yetenekleri sistemin egemenliğini korumaya yönlendirdi. Tüketim uçurumunun daralması, çalışan sınıfların zihinsel ve içgüdüsel koordinasyonunu olanaklı kıldı: örgütlü işçi sınıfının büyük bir kısmı, maddi ve kültürel malların tüketicisi olarak davranışlarının ve konformist olmayan entelijansiya karşı gösterdiği duygusal tepkinin de gösterdiği gibi, orta sınıfın dengeleyici ve karşıdevrimci ihtiyaçlarını paylaşır. Diğer taraftan, tüketim uçurumunun hâlâ geniş olduğu, kapitalist kültürün her eve

ve kulübeye giremediği yerlerde, dengeleyici ihtiyaçlar sisteminin sınırları vardır; ayrıcalıklı sınıf ile sömürülenler arasındaki göz kamaştırıcı kontrast ayrıcalıklı olmayanların radikalleşmesine neden olur. Getto nüfusunun ve Birleşik Devletler'deki işsizlerin durumu budur; bu aynı zamanda daha geri kalmış kapitalist toplumlardaki çalışan sınıfların da içinde bulunduğu durumdur.²

Üretim sürecindeki temel yeri nedeniyle, sayısal ağırlığı ve sömürünün ağırlığı nedeniyle, işçi sınıfı hâlâ devrimin tarihsel aktörüdür; sistemin dengeleyici ihtiyaçlarını paylaşması nedeniyle daha muhafazakâr, hatta karşıdevrimci bir güç haline gelmiştir. Nesnel olarak, “kendi içinde” işçi sınıfı hâlâ potansiyel olarak devrimci sınıftır; öznel olarak, “kendi için” devrimci değildir. Bu kuramsal kavramsallaştırmanın, işçi sınıfının politik pratiğin sınırlarını ve hedeflerini belirlemeye yardım edebileceği, geçerli durum içerisinde somut anlamı vardır.

İleri kapitalist ülkelerde, bilincin toplum mühendisliği ile tutuklanması ve sömürülenlerin köleliğini devam ettiren ihtiyaçların karşılanması sayesinde, işçi sınıfının radikalleşmesi engellenmiştir. Varolan sistemin sağladığı bir çıkar böylelikle sömürülenlerin içgüdüsel yapısına yerleştirilmiştir ve baskının sürekliliğinden kopuş –özgürlüğün gerekli bir önkoşulu– gerçekleşmez. Bunun sonucu olarak da, varolan toplumu özgür bir topluma dönüştürecek olan radikal değişim, Marksçı kuramın neredeyse hiç göz önünde bulundurmadığı, insan varlığının farklı bir boyutuna ulaşmak zorundadır; insanın yaşamsal ve zorunlu ihtiyaçlarının ve doyumlarının kendilerini ileri sürdükleri “biyolojik boyut”. Bu ihtiyaç ve doyumlar kölece bir yaşamı yeniden ürettikleri sürece, özgürleşme bu biyolojik boyutta değişimleri gerektirir; yani, farklı içgüdüsel ihtiyaçlar, hem aklın hem de vücudun farklı tepkileri.

Yerleşik toplumlar ile özgür bir toplum arasındaki niteliksel fark hayvani düzeyin ötesindeki tüm ihtiyaç ve doyumları etkiler, yani insan türüne, ussal hayvan olarak

2. Daha detaylı tartışma için sayfa 58 ve 59'a bakınız.

insana has tüm ihtiyaç ve doyumlar. Tüm bu ihtiyaçlar ve doyumların içerisinde kâr ve sömürünün gereklilikleri nüfuz etmiştir. Rekabetçi performans ve standartlaştırılmış eğlence alanının tamamı, statünün, saygınlığın, gücün, reklamı yapılan erkeklik ve çekiciliğin ve ticarileştirilmiş güzelliğin tüm sembolleri; bu alanın tamamı kendi vatandaşlarındaki alternatifte, sömürsüz özgürlüğe, yönelik eğilim ve organlarını öldürür.

Zafer ve içselleştirmenin sonu: insanların kendilerini, kendi baskıcı içgüdüsel ihtiyaçları ve değerlerini reddetmeden tahakküm sistemini reddedemeyecekleri bir aşama. Özgürlüğün insanların büyük çoğunluğunun istencinin ve hüküm süren çıkarlarının yıkımı anlamına gelebileceği sonucuna varmak zorunda kalacaktık. Toplumsal ve bireysel ihtiyaçların bu yanlış özdeşleştirilmesinde, insanların korkunç fakat kârlı olarak çalışan bir topluma bu şekilde derinden “organik” uyumunda, demokratik ikna ve evrimin sınırları yatar. Demokrasinin kurulması bu sınırların üstesinden gelinmesine bağlıdır.³

Meta biçiminin kalıcı hale gelmesini ve yayılmasını ve buna paralel olarak davranış ve doyum üzerindeki toplumsal denetimlerin yayılmasını sürdüren şey, tam olarak insan organizmasının bu aşırı uyum yeteneğidir.

Toplumsal yapının sürekli artan karmaşıklığı bir düzenlemeyi kaçınılmaz kılacaktır, özgürlük ve mahremiyet antisosyal lüksler olmaya ve bunların elde edilmesi ise ciddi sıkıntılar içermeye başlayabilir. Bunun sonucunda, doğanın tüm fantezilerinin ve el değmemiş yerlerinin yok olduğu, bereketli ve kirlenmiş bir dünyada, denetim altında tutulan ve korunaklı bir yaşamı genetik olarak doğal bir şey gibi almaya yatkın bir insan soyu doğal ayıklanma yoluyla ortaya çıkabilir. Bu durumda, denetim altındaki bir ortamda, diyetleri denetim altında tutulan evcilleştirilmiş çiftlik hayvanı ve laboratuvar kemirgeni, insan araştırmalarının gerçek modeli haline gelebilir.

Bu yüzden, dünya üzerinde yaşayabilecek en uygun insan sayısının belirlenmesinde göz önünde bulundu-

3. Daha detaylı tartışma için sayfa 68 ve 69'a bakınız.

rulmaları gereken etkenler sadece gıda, doğal kaynaklar, güç kaynakları ve beden makinesinin ve bireysel işletme faaliyetlerinin gerektirdiği diğer unsurlar değildir. Sakinlik, mahremiyet, bağımsızlık, inisiyatif ve bir miktar açık alan arzusunun ulaşmanın olanaklı olduğu bir ortam da yaşamın *insani niteliklerini* sürdürmek için o kadar önemlidir...⁴

Kapitalist ilerleme sadece özgürlük ortamını, insan varoluşunun “açık alan”ım küçültmekle kalmaz, aynı zamanda, “arzulamayı” böyle bir ortama olan ihtiyacı da küçültür. Böyle yaparak, radikal eğitim ve eylemin önündeki engeller aşılmış olsa bile, niceliksel ilerleme niteliksel değişime engel olur. Kısır döngü tam da budur: kendi kendini ilerleten muhafazakâr ihtiyaçlar bütünlüğünden kopuş özgür bir topluma götürecektir olan devrimi incelemeli, fakat böyle bir kopuş sadece devrim içerisinde tahayyül edilebilir –sömürücü toplumun yönetilen konfor ve yıkıcı verimliliğinden kurtulmuş, sorunsuz tabi olma durumundan kurtulmuş bir devrim, bu biyolojik temel sayesinde niceliksel teknik ilerlemeyi niteliksel olarak farklı yaşam biçimlerine dönüştürme şansına sahip olabilecek bir devrim– çünkü bu devrim maddi ve zihinsel gelişimin insanın kıtlık ve fakirliği yenmesine olanak sağlayabilecek yüksek bir aşamasında gerçekleşen bir devrim olacaktır. Eğer bu radikal dönüşüm boş bir spekülasyondan fazla bir şey olacaksa, bunun ileri sanayi toplumunun üretim sürecinde,⁵ teknik yetenekleri ve bu yeteneklerin kullanımında, nesnel bir temelini olması gerekir.

Çünkü özgürlük aslında büyük ölçüde teknik ilerlemeye, bilimin ilerlemesine bağlıdır. Fakat bu olgu temel önkoşulun görünmesini kolaylıkla engeller: özgürlüğünün aracı olabilmeleri için bilim ve teknolojinin şimdiki yön ve amaçlarını değiştirmeleri gerekmektedir; yeni duyarlılığa –yaşam içgüdülerinin taleplerine– uygun olarak yeniden inşa edilmeleri gerekmektedir. Ancak o

4. René Dubos, *Man Adapting* (New Haven and London: Yale University Press, 1965), s. 313-314.

5. Böyle bir temel varlığını 3. bölümde tartışacağım.

zaman sömürünün ve çok çalışmanın olmadığı bir insan evreninin biçimlerini tasarlayıp planlayabilecek bir bilimsel imgelemin ürünü olan özgürlüğün teknolojisinden bahsedilebilir. Fakat bu şen bilim (*gaya scienza*) sadece tahakkümün sürekliliğinden tarihsel bir kopuştan sonra düşünülebilir; bu kopuş yeni tip insanın ihtiyaçlarını ifade eder.⁶

Yeni bir insan tipi düşüncesi sosyalist toplumun (kurucusu olarak olmasa da) bir üyesi olarak Marks ve Engels'in, çok farklı etkinliklerle uğraşabilme özgürlüğü olan, "çokyönlü birey" kavramında görünür. Bu düşünceye tekabül eden sosyalist toplumda, bireysel yetilerin özgürce gelişimi bireyin işbölümüne tabi olmasının yerini alacaktır. Çokyönlü birey hangi etkinliği seçerse seçsin, bu etkinlikler "toplu halde" yapıldıklarında özgürlük niteliğini mutlaka kaybedeceklerdir ve bunlar "toplu halde" olacaklardır, çünkü en özgün sosyalist toplum bile ileri kapitalizmin nüfus artışını ve kitle tabanını miras olarak alacaktır. Özgür bireylerin avlanma, balık tutma, eleştiri, vb arasında gidip gelen erken Marksçı örneklerinin başından beri, özgürleştirilmiş insanların özgürlüklerini nasıl kullanacaklarını tahmin etmenin olanaksızlığını gösteren, şakacı-ironik bir görünümü vardır. Bununla birlikte, bu utandırıcı derecede gülünç görünüm aynı zamanda bu görüşün geçersiz hale geldiğini ve üretim güçlerinin gelişiminde geride bırakılmış bir aşamaya ait olduğunu işaret eder. Geç dönem Marksçı kavram zorunluluk alanı ve özgürlük alanı arasında,

6. Yürürlükte olan bilimsel düzenin ideolojik olduğu eleştirisi ve kendini kanıtlamış bir bilim düşüncesi Parisli militan öğrenciler tarafından yayımlanan bir manifestoda şu şekilde ifade ediliyor: "Kendimiz yarattığımız için en zararlı olan bilim-ideoloji ayrışmasını da reddedelim. Artık bilimin, iktisadın yasaları ve tekniğin zorunluluklarıyla edilgen bir biçimde yönetilmek istemiyoruz. Bilim, özgünlüğü kendi dışında da uygulanabilmek olan bir sanattır. Bununla birlikte, [bilim] yalnızca kendisi için normatif olabilir. Kendi içindekiler de dahil olmak üzere, her türlü suistimale ve geri çekilmeye güvence veren o gizemli emperyalizmini reddedelim; yerine bize sunduğu olanakların arasından yapılacak gerçek bir seçim koyalım." (*Quelle université? Quelle société?* Üniversite haberlerini toplama merkezi tarafından oluşturulan birleşik metin. Paris, Seuil Yay., 1968, s.148).

çalışma ve boş zaman arasında süregelen ayrımı sadece zaman içerisinde değil, aynı zamanda, aynı öznenin iki alanda iki farklı hayat yaşadığını da işaret edecek şekilde gösterir. Bu Marksçı kavrayışa göre, zorunluluk alanı, gerçek insan özgürlüğünün sadece toplumsal açıdan gerekli olan emek alanının dışında hüküm sürdüğü noktaya kadar, sosyalizm altında da devam eder. Marks, çalışmanın herhangi bir zamanda oyun haline gelebileceği düşüncesini reddeder.⁷ Yabancılaşma işgününün aşamalı olarak kısaltılmasıyla azaltılabilir, fakat ikincisi [işgünü] her zaman özgürlüklerin kısıtlandığı, ussal fakat özgür olmayan bir gün olarak kalacaktır. Bununla birlikte, üretim güçlerinin kendi kapitalist yapılanmalarının ötesindeki gelişmeleri zorunluluk alanı içerisinde özgürlüğün olanağını gösterir. Zorunlu emeğin niceliksel olarak azalması, işgününün kısaltılmasıyla değil, onun dönüşümüyle orantılı olarak, niteliğe (özgürlüğe) dönüşür; bu kapitalist ilerlemenin sersemletici, zayıflatıcı ve sahte-otomatik işlerinin ortadan kaldırılabilmesi bir dönüşümdür. Fakat böyle bir toplumun kurulması farklı bir duyarlılığa olduğu kadar farklı bir bilince de sahip olan bir insan tipini gerektirir: farklı bir dil konuşabilecek, farklı jestlere sahip olabilecek, farklı itkileri izleyebilecek insanlar; zulme, vahşete ve çirkinliğe karşı içgüdüsel bir bariyer geliştirmiş insanlar. Böyle bir içgüdüsel dönüşüm, sadece toplumsal işbölümüne, bizzat üretim ilişkilerine dahil olduğu zaman toplumsal değişimin bir unsuru olarak düşünülebilir. Bu ilişkiler insan olmanın, duyarlı olmanın, duyusal olmanın vicdan rahatlığına sahip ve artık kendilerinden utanmayan kadın ve erkekler tarafından biçimlendirilecektir; çünkü “özgürlüğün elde edildiğinin işareti, yani artık kendimizden utanmıyor olmak” (Nietzsche, *Die Fröhliche Wissenschaft* (Şen Bilim), III. Kitap, §275). Böyle kadın ve erkeklerin imgelemleri uslarını biçimlendirecek ve üretim sürecini yaratım süreci haline getirecektir. Bu özgürlüğün zorunluluk

7. Daha da “ütopik” bir anlayış için *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie*’deki (*Ekonomi Politikinin Eleştirisinin Temelleri*) ((Berlin: Dietz, 1953), s. 596) şimdilerde bilindik olan pasaja ve 50. sayfaya bakınız.

alanına girişini ve zorunlu nedensellik ve özgür nedensellik arasındaki birliği tahayyül eden ütopyik sosyalizm düşüncesidir. Birincisi Marks'tan Fourier'e ikincisi ise gerçekçilikten gerçeküstücülüğe geçiş anlamına gelir.⁸

Ütopyacı bir düşünce? Niteliksel olarak farklı yaşam biçimleri için ve değerlerin topyekûn yeniden değerlendirilmesi amacıyla yapılmış bir isyan olan ve yerleşik toplumun tamamına karşı ilk güçlü isyan olan Fransa'daki Mayıs isyanında muazzam, gerçek, yerleşik toplumu aşan bir güç, bir "yeni düşünce"ydi bu ütopyacı düşünce. "Öfkeli gençlik"ın duvar yazısı Karl Marks ve André Breton'u birleştirmişti; "imgelemin yönetmesine izin verin" sloganı "komiteler (Sovyetler) her yerde" sloganıyla çok uyumluydu; piyano bir caz piyanisti ile barikatlar arasında iyi durmuştu; kızıl bayrak *Sefiller*'in yazarının heykeline çok yakışmıştı ve Toulouse'daki grevci öğrenciler *Troubadour*'ların,* Albigensialıların, dilinin yeniden canlanmasını talep etmişlerdi. Yeni duyarlık politik bir güce dönüşmüştür. Bu duyarlık kapitalist ve komünist blok arasındaki sınırdan geçer; bulaşıcıdır, çünkü yerleşik toplumların atmosferleri, iklimleri virüsü taşır.

8. Sayfa 37'ye bakınız.

* 11. ve 13. yüzyıllar arasında Güney Fransa'da yaşamış aristokrat şair-müzisyenler. Şiirlerini *langue d'oc* denilen ve Toulouse'u da içerisine alan Languedoc adındaki Güney Fransa bölgesine ait bir lehçe ile yazıyorlardı. Soylu hamileri Roma Kilisesi'ne ters düşen görüşleri olan Cathar tarikatına sempati duydukları ya da bizzat bu tarikatın üyesi oldukları için 1209-1229 yılları arasında Papa III. Innocent tarafından düzenlenen Albigensia haçlı seferi ile yok edilmişlerdir. (ç.n.)

Yeni Duyarlık

Yeni duyarlık politik bir etken haline gelmiştir. Çağdaş toplumların evrimlerinde bir dönüm noktasını işaret edebilecek bu olay eleştirel kuramdan yeni boyutu kendi kavramlarına dahil etmesini, olası bir özgür toplum inşasına yönelik kendi içerimlerini açıkça anlatmasını talep eder. Böyle bir toplum, yerleşik toplumların her alandaki başarılarını, özellikle de bilimsel ve teknik başarılarını gerektirir. Sömürü uğruna kullanılmaktan kurtarıldıklarında bunlar yoksulluk ve çok çalışmanın dünya çapında ortadan kaldırılması için seferber edilebilirler. Entelektüel ve maddi üretimin bu şekilde yeniden yönlendirilmesinin zaten kapitalist dünyada devrimi gerektirdiği doğrudur; kuramsal öngörü kaçınılmaz bir şekilde prematüre gibi görünür; eğer özgürlüğün aşkın olanaklarının ayrımsanması bu devrim için gerekli zemini sağlayacak olan bilinç ve imgelemde devindirici güç haline gelmek zorunda olmasaydı [böyle görünmeyecekti]. Tam da bu güç tarafından ilerletildiği ölçüde, ikincisi [imgelem] gerçekten farklı ve etkili olacaktır.

Yaşam içgüdülerinin saldırganlık ve suçluluğun üzerine çıkışını ifade eden yeni duyarlık, toplumsal ölçekte, adaletsizliğin ve sefaletin yok edilmesine olan yaşamsal ihtiyacı artıracak ve “yaşam standart”ının ilerideki evrimini biçimlendirecektir. Yaşam içgüdüleri toplumsal açıdan gerekli emek süresinin çeşitli üretim alanları içindeki ve aralarındaki dağılımını hesaplarken ussal bir ifade bulacak (yüceltme), böylelikle amaçların ve

seçimlerin önceliklerini, sadece ne üretileceğini değil aynı zamanda ürünün “biçim”ini de, ayarlayacaktır. Özgürleştirilmiş bilinç şeylerin ve insanların yaşamın korunmasına ve doyumuna yönelik olanaklarını keşfetme ve gerçekleştirme özgürlüğüne sahip bir bilim ve teknolojinin gelişmesini, bu amaca ulaşmak için biçim ve maddenin potansiyelleri ile oynayarak destekleyecektir. Teknik, bu durumda sanat olma eğiliminde ve sanatta gerçekliği biçimlendirme eğiliminde olacaktır: imgelem ve akıl, yüksek ve alt yetiler, şiirsel ve bilimsel düşünce arasındaki karşıtlık geçersiz hale gelecektir. Yeni bir Gerçeklik İlkesi'nin ortaya çıkışı: ki bu ilke altında yeni bir duyarlık ve bayağılaştırılmış (*desublimated*) bilimsel zekâ bir *estetik ethos*'un yaratılmasında birleşebilirler.

“Estetik terimi”, “duyulara ait olmak” ve “sanata ait olmak” ikili çağrışımı içerisinde, üretici-yaratıcı sürecin niteliğinin bir özgürlük ortamı içerisinde tanımlanmasına yardımcı olabilir. Teknik, sanatın özelliklerini üstlenerek, öznel duyarlığı objektif biçime, gerçeğe dönüştürebilir. Bu duyarlık kendi suçluluk duygularının üstesinden geldikleri için artık kendilerinden utanmak zorunda olmayan erkek ve kadınların duyarlığı olacaktır: Onlar kendilerini Auschwitz'i ve Vietnam'ın tarihini, tüm laik ya da dini engizisyon ve sorgularının işkence odalarını, gettoları ve şirketlerin muazzam tapınaklarını kuran, hoş gören ve unutan sahte babalar ve bu gerçekliğin yüksek kültürüne tapınanlarla özdeşleştirmemeyi öğrendiler. Eğer erkekler ve kadınlar bu özdeşleşmeden kurtulmuş bir şekilde hareket edip düşünebilirse, babalar ve oğulları nesilden nesile birbirine bağlayan zinciri kırmış olacaklardır. İnsanlığa karşı işlenmiş suçların kefaretni ödemiş olmayacak, fakat bunları durdurabilecek ve yeniden başlamalarını engelleyebilecek bir duruma gelmiş olacaklardır. Geçmişe geri dönüşün olanaklı olmadığı noktaya ulaşma şansı: insanlık tarihini tahakküm ve köleliğin tarihi yapan nedenler ortadan kaldırılırsa. Bunlar ekonomik-politik nedenlerdir, fakat bunlar insanın gerçek içgüdülerini ve ihtiyaçlarını biçimlendirdikleri için hiçbir ekonomik ve politik değişim, fiz-

yolojik ve psikolojik olarak şeyleri ve birbirlerini şiddet ve sömürü bağlamı dışında deneyimleyebilen insanlar tarafından gerçekleştirilmedikçe, bu tarihsel sürece bir son veremeyecektir.

Benzer şekilde, yeni duyarlık *praksis* haline geldi: Bu duyarlık şiddete ve sömürüye karşı verilen mücadelede, bu mücadelenin gerçekten yeni yaşam tarz ve biçimleri için sürdürüldüğü yerde ortaya çıkar: Düzenin bütünü- nün, ahlakının, kültürünün olumsuzlanması; yoksullu- ğun ve çok çalışmanın ortadan kaldırılmasının duyuşsal, neşeli, sakin ve güzelin varoluş biçimleri haline, dolayısı- yla toplumun kendi *Biçimi* haline geldiği bir evren ile sonuçlandığı bir toplum kurma hakkının olumlanması.

İlerlemenin belli bir aşamasında, estetik özgür bir toplumun olası *Biçimi* olarak görünür; ki bu, kılığı alt et- mek için gerekli düşünsel ve maddi kaynakların mevcut olduğu; önceden ilerletici olan baskının geriletici baskı- ya dönüştüğü; yüksek kültürün, ki bu kültür içerisinde estetik değerler (ve estetik hakikat) tekelleştirilmekte ve gerçeklikten tecrit edilmektedir, çöktüğü ve bayağılaş- tırılmış, “aşağı” ve yıkıcı formlara dağıldığı; gençliğin öfkesinin, barikat ve dans pistini, aşk oyunu ve kahra- manlığı birbirine karıştırarak, kahkaha ve şarkı şeklinde açığa vurulduğu bir aşamadır. Gençlik, sosyalist kampın *ciddiyet ruhuna* da saldırır: Komünist bürokratlara kar- şı mini etekler, Sovyet Gerçekçiliği’ne karşı *rock ‘n’ roll*. Sosyalist bir toplumun şen, neşeli, oyunbaz olabileceği ve olması gerektiği ve bu niteliklerin özgürlüğün, im- gelemin ussallığına duyulan inancın, yeni bir ahlak ve kültür talebinin temel unsurları olduğu yönündeki ısrar – otorite karşıtı bu büyük isyan radikal değişimin yeni bir boyutu ve yönelimini, radikal değişimin yeni aktö- rünün ortaya çıkışını ve yerleşik toplumlardan nitelik- sel farklılıkları içerisinde yeni bir sosyalizm vizyonunu mu işaret etmektedir? Özgürlüğün sadece yüceltilmiş kültürel (sanatsal) formu ile değil, bayağılaştırılmış po- litik, varoluşsal formu ile de yakın bir ilişki içerisinde olan estetik boyutta, estetiğin toplumsal bir üretim aracı (üretim tekniğinde bir etmen, altında maddi ve entelek-

tüel ihtiyaçların gelişeceği bir ufuk) haline gelebilmesini sağlayacak bir şey var mıdır?

Estetik boyutun analizi yüzyıllar boyunca güzel düşüncesi üzerinde yoğunlaştı. Bu düşünce estetik ve politik olanın ortak paydasını sağlayan estetik *ethos*'u mu ifade ediyor?

Arzulanan nesne olarak güzel birincil içgüdüler, Eros ve Thanatos, alanına aittir. Mit bu iki düşmanı birbirine bağlar: Haz ve terör. Güzellik, saldırganlığı durdurma gücüne sahiptir: Saldırganı engeller ve hareket edemez hale getirir. Güzel Medusa karşısına çıkanı taşlaştırır. "Poseidon, gök mavisi saçları olan tanrı, bir çayırılığın ortasında bahar çiçekleriyle donatılmış bir yatakta onunla [Medusa] uyudu."¹ O [Medusa] Perseus tarafından vahşice öldürülür ve kafası koparılmış vücudundan şiirsel imgelemin sembolü olan kanatlı at Pegasus doğar. Güzelin, kutsalın, şiirselin akrabalığı, ama aynı zamanda güzelin ve yüceltilmemiş hazzın da akrabalığı. Daha sonra klasik estetik duyusallığın, imgelemin ve aklın uyumlu birliğinde ısrar ederken, aynı derecede içerisinde insanın ve doğanın hak ettikleri yerlerini elde ettikleri –kendilerini gerçekleştirdikleri– biçim olarak güzelin nesnel (ontolojik) karakterinde de ısrar eder. Kant, Güzellik ile Mükemmellik arasında gizli bir bağlantı olup olmadığını sorar,² ve Nietzsche şuna işaret eder: "Mantıksal'ın aynası olarak Güzel, yani mantığın kuralları Güzel'in kurallarının nesnesidir."³ Sanatçı için Güzel, karşıtların "gerilim olmadan" kontrol altına alınmasıdır "öyle ki şiddete artık gerek kalmayacaktır..." Güzel "yararlı, faydalı, yaşamı zenginleştiren" bir şey gibi "biyolojik değerler"e sahiptir.⁴

Bu nitelikleri nedeniyle, estetik boyut özgür bir toplum için bir çeşit şablon olarak hizmet edebilir. Artık piyasa tarafından dolayımınmayan, artık rekabetçi sömü-

1. Hesiod, *Theogeny*, Çev. Norman O. Brown, (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1953), s. 61.

2. Kant, *Handschriftlicher Nachlass* (Akademieausgabe), s. 622.

3. Nietzsche, *Werke* (Stuttgart: Alfred Kröner, 1921), cilt IX, s. 185.

4. A.g.e., cilt XVI (1911), s. 230.

rü ve korku üzerine temellenmeyen bir insan ilişkileri evreni özgür olmayan toplumların baskıcı doyumlarından özgürleşmiş bir duyarlık talep eder; şimdiye kadar sadece estetik imgelem tarafından tasarlanmış olan biçim ve tarzları almaya açık bir duyarlık. Çünkü estetik ihtiyaçların kendilerine ait toplumsal içerikleri vardır: Bunlar insan organizmasının, aklının ve vücudunun kendi potansiyelini gerçekleştirme boyutuna olan talepleridir ve bu boyut sadece tam da normal işleyişleri nedeniyle bu taleplere uymayan ve onları inkâr eden kurumlara karşı verilen mücadele içerisinde yaratılabilir. Estetik ihtiyaçların radikal toplumsal içeriği, bu ihtiyaçların en temel düzeyde karşılanmaları talebi geniş bir ölçekte grup eylemine dönüştüğü zaman açıkça ortaya çıkar. Daha iyi bir imar planı ve gürültü ve hava kirliliğinden bir nebze de olsa korunma gibi zararsız kampanyalardan tutun da, şehir merkezinin tamamının otomobillere kapatılmasına, umuma açık tüm alanlarda transistörlü radyoların yasaklanmasına, doğanın ticarileştirilmesinin engellenmesine, kentsel dönüşüme, doğum hızının kontrolüne varana kadar; böyle eylemler kapitalizmin kurumları ve onların ahlakı açısından gittikçe daha da yıkıcı hale gelebilirler. Ekonomik, politik ve kültürel baskıları ve kârlı ticaretin çevre ve ekolojisinin korunmasında bir çıkarları olan güç odaklarını önemli ölçüde zayıflatabildikleri oranda, bu tip reformların nicelikleri radikal değişimin niteliği haline gelebilir.

Estetik ahlak, püritenliğin karşıtıdır. Estetik ahlak, temizlik uygulamaları sistematik işkence, toplu kıyım ve zehirlemeyi içeren insanların her gün banyo yapmaları ya da duş almaları konusunda ısrar etmez; profesyonel olarak kötü muamele yapanların temiz elbiseler giymesi konusunda da ısrar etmez. Fakat yeryüzünün kapitalizmin ruhunun ürettiği maddi çöpten ve bizzat bu ruhtan temizlenmesinde ısrar eder. Ayrıca, bu ahlak biyolojik bir zorunluluk olarak özgürlükte ısrar eder: Yaşamın korunması ve iyileştirilmesi için gerekli olan baskı dışındaki herhangi bir baskıya fiziksel olarak tahammül edemez olmak.

Üçüncü *Eleştiri*'de Kant, duyarlık ile imgelem arasındaki neredeyse tüm sınırları kaldırdığı zaman, duyuların ne ölçüde "üretken" yaratıcı olduklarını fark etti -yani, özgürlük imgelerinin üretimine katkıda buldukları ölçüde. İmgelem kendisine kendi özgürlük alanını yarattığı deneyimsel malzemeyi sağlayan duyulara bağlıdır ve imgelem bu özgürlük alanını duyuların verisi olan ve duyular tarafından biçimlendirilen nesnelere ve ilişkileri dönüştürerek yaratır. İmgelemin özgürlüğü böylelikle duyarlık tarafından, sadece duyarlığın saf biçimleri tarafından değil, aynı zamanda, aşılması gereken nesne-dünya olarak aşkınlık içerisinde belirleyici etken olmaya devam eden ampirik içeriği tarafından da sınırlanır. İmgelem gerçekliğin hangi güzel ya da yüce, hoş ya da korkunç biçimlerini tasarlayabilirse tasarlasın, bu biçimlerin tümü duyusal deneyimden "elde edilmiş"tir. Bununla birlikte, imgelemin özgürlüğü sadece duyarlık tarafından değil, organik yapının diğer ucunda bulunan, insanın ussal yetisi, akli tarafından da sınırlandırılmıştır. Yeni bir dünyanın, yeni yaşam tarzlarının en cesur imgeleri hâlâ nesilden nesile aktarılan kavramlar tarafından ve düşüncenin gelişimi sırasında ayrıntılandırılan bir mantık tarafından yönlendirilmektedir. İki tarafta da, duyarlık tarafında ve akıl tarafında, tarih imgelemin tasarılarının içerisinde girer, çünkü duyarlığın dünyası tarihsel bir dünyadır ve akıl bu tarihsel dünyanın yorumu ve kavramsal olarak egemenlik altına alınmasıdır.

Sınıflı toplumun insanın duyarlığı ve aklını şekillendiren düzen ve organizasyonu imgelemin özgürlüğünü de şekillendirmiştir. Güdümlü rolünü kuramsal ve uygulamalı bilimlerde, özerk rolünü ise şiir, roman ve sanatlarda oynar. Bir tarafta araçsal aklın emirleri diğer tarafta bu aklın gerçekleştirmeleriyle sakatlanmış bir duyu deneyimi arasında imgelemin gücü bastırıldı: pratik olma, yani gerçekliği sadece baskının genel çerçevesi içerisinde dönüştürme özgürlüğü vardı: bu sınırların ötesinde, imgelemin eylemi toplumsal ahlakın tabularının ihlaliydi, sapkınlık ve çöküştü. Büyük tarihsel dev-

rimlerde imgelem, kısa bir süre için, serbest bırakılmış ve yeni bir toplumsal ahlak ve özgürlüğün yeni kurumları tasarılmasına girmesine izin verilmiştir: sonrasında etkin aklın gerekliliklerine feda edilmiştir.

Eğer şimdi, genç entelijansiyanın isyanında, imgelemin doğruluğu ve hakikati politik eylemin talepleri haline geldiyse, eğer protestonun ve reddedişin gerçeküstücü biçimleri hareketin her alanına yayılmışsa, görünüşte önemli olmayan bu gelişme, durumdaki temel bir değişimi işaret ediyor olabilir. Politik protesto bütüncül bir karakter takınarak estetik boyut gibi temelde apolitik olan bir boyuta ulaşır. Politik protesto bu boyutta tam olarak temel, organik unsurları harekete geçirir. Baskıcı aklın emirlerine başkaldıran ve bunu yaparken de imgelemin duyusal gücüne başvuran, insani duyarlık. Yeni bir ahlakın ve yeni duyarlığın toplumsal değişimin önkoşulları ve sonuçları olduğunda ısrar eden politik eylem sanayi toplumunun kazanımlarını beraberinde getiren baskıcı aklın tamamen gerici hale geldiği noktada ortaya çıkar; bu baskıcı akıl sadece özgürlüğü “kontrol altına almak”taki verimliliğinde ussaldır. Şimdi, baskıcı aklın sınırlarının ötesinde (ve gücünün ötesinde) duyarlık ve akıl arasında yeni bir ilişkinin, yani duyarlık ve radikal bir bilinç arasındaki uyumun olasılığı ortaya çıkar: Özgürlüğün nesnel (maddi) koşullarını, gerçek sınırlarını ve olasılıklarını tasarlama ve tanımlama yeteneğine sahip ussal yetiler. Tahakkümün ussallığının duyarlığı şekillendirmesi ve ona nüfuz etmesi yerine, duyarlık ussal yetiler ve duyusal ihtiyaçlar arasında arabuluculuk yapan imgelem tarafından yönlendirilecektir. Kant’ın eleştirel felsefesini canlandıran muazzam anlayış, Kant’ın bu anlayışı içinde tuttuğu felsefi çerçeveyi parçalar. Duyarlık ve akli birleştiren imgelem pratik hale geldiği gibi “üretici” hale gelir, gerçekliğin yeniden kurulmasında yönlendirici bir güç; bir şen bilimin, yıkım ve sömürüye hizmet etmekten kurtarılmış ve böylece imgelemin özgürleştirici gereklilikleri yerine getirebilme özgürlüğünü elde etmiş bir bilim ve teknolojinin yardımıyla

yeniden kurma. Dünyanın ussal dönüşümü o zaman insanın estetik duyarlığı tarafından şekillendirilmiş bir gerçekliğe yol açabilir. Böyle bir dünya insanın yeti ve arzularını doğanın nesnel belirleniminin –doğa aracılığıyla nedensellik ve özgürlük aracılığıyla nedenselliğin çakışması– bir parçası olarak görüneceği düzeye kadar (kelimenin tam anlamıyla!) kapsar, içerir. André Breton, bu düşünceyi gerçeküstücü düşüncenin merkezi yaptı. Onun nesnel rastlantı kavramı iki nedensellik zincirinin karşılaştığı ve olayı meydana getirdikleri düğüm noktasını gösterir.⁵

Estetik evren, özgürlüğün ihtiyaç ve yetilerinin kendi kurtuluşlarının bağlı olduğu, yaşama dünyasıdır (*Lebenswelt*). Bunlar [ihtiyaç ve yetiler] saldırgan itkiler tarafından ve itkiler için şekillendirilmiş bir çevre içerisinde gelişemedikleri gibi, sadece yeni birtakım toplumsal kurumların etkisi olarak da tahayyül edilemezler. Sadece kolektif *bir çevre yaratma eyleminde* ortaya çıkabilirler: aşama aşama, adım adım –insanın saldırgan olmayan, erotik, alımlayıcı yetilerinin özgürlük bilinci ile uyumlu bir şekilde insan ve doğanın barışçılaştırılması için mücadele ettiği bir ortam olan maddi ve entelektüel üretim içerisinde ortaya çıkabilirler. Bu amaca ulaşmak için toplumun yeniden kurulması sırasında, gerçeklik bütünüyle bu yeni amacı ifade eden bir *Biçim* takınabilir. Bu Biçim'in temel estetik niteliği onu bir sanat eseri yapabilir fakat Biçim, toplumsal üretim süreci içerisinde ortaya çıkmak zorunda olduğu için, sanat toplumdaki geleneksel konumu ve işlevini değiştirebilirdi; maddi olduğu kadar kültürel dönüşüm içerisinde de üretici bir güç haline gelebilirdi. Böyle bir güç olarak sanat şeylerin niteliğini ve “görünüşünü” şekillendirme-

5. Özellikle *Nadja*'ya bkz.: İşte bunlar yalnızca çakışmayla açıklanamayan rastlantılardır; bunlar tıpkı sanatın güzelliği açığa çıkaran rastlantıları gibi, burada nesnel bir ereklilik olduğunun ya da en azından, anlamın yalnızca kendi yaratımız olmadığının belirtisi olan bir coşkuya neden olurlar. Bu ereklilik ve anlam, gerçekte kendisinden kaynaklandıkları bir düzeni gerektirirler. Öyleyse burada bize günlük nedenselliğin düzeninden farklı hangi düzenden söz edilmektedir? (Ferdinand Alquié, *Philosophie du surrealisme*. Paris, Flammarion, 1955, s. 141).

nin, gerçekliği, yaşam tarzını, şekillendirmenin ayrılmaz bir parçası olurdu. Bu sanatın ortadan kaldırılması (*Aufhebung*) anlamına gelecektir: estetik olanın gerçek olandan tecridinin sonu, aynı zamanda ticaret ve güzelliğin, sömürü ve hazzın ticari birleştirilmesinin de sonu. Sanat kendisinin bazı ilkel “teknik” çağrışımlarını geri kazanacaktır: Şeyleri hazırlama (yemek pişirme!), yetiştirme, büyütme sanatı olarak, ne maddelerini ne de duyarlığı bozmadan onlara yeni bir biçim vermek–varlığın gerekliliklerinden biri ve tüm öznel beğeni, yakınlık, vb çeşitlerinin ötesinde evrensel bir şey olarak Biçim’in yükselişi. Kant’a göre duyarlığın *a priori*, tüm insanlarda ortak olan, saf biçimleri vardır. Sadece uzay ve zaman mı? Ya da güzel ve çirkin, iyi ve kötü⁶ arasındaki birincil ayırım gibi –tüm ussallaştırma ve ideolojileri önceleyen, (alırlıklarında üretken) duyular aracılığıyla yapılan, duyarlığı bozan şeyi onu tatmin eden şeyden ayıran, bir ayırım– daha maddi temel bir biçim var mıdır? Hangi durumda beğenin, yakınlığın, eğilimin çokçeşitliliği biçimlendirici, sınırlandırıcı ve baskıcı güçlerin o anki mevcut bireysel ve toplumsal durumla uyumlu olarak işleyeceği duyu deneyiminin “özgün” temel bir biçiminin, duyarlığın, ayırt edilmesi olabilir.

Böyle bir yeniden kurmayı tasarlayacak ve yönlendirecek olan yeni duyarlık ve yeni bilinç yeni “değerler”i tanımlamak ve iletmek için yeni bir *dil* (sözcükleri, imgeleri, jestleri, tonlamaları da içeren geniş anlamda dil) talep eder. Bir devrimin ne ölçüde *niteliksel olarak* farklı toplumsal koşullar ve ilişkiler geliştiriyor olduğunun göstergesinin muhtemelen farklı bir dilin gelişiminin olabileceği söylenir. Tahakkümün sürekliliğinden kopuş, aynı zamanda tahakkümün söz dağarcığından da kopuş olmalıdır. Şairin tam anlamıyla toplum kurallarına uymayan birisi olduğunu ileri süren gerçeküstücü sav şiirsel dilin içerisinde devrimin semantik unsurlarını bulur.

6. Burada da, Kant’ın estetik kuramı en gelişmiş düşüncelere götürmektedir. Ahlaki olanın “sembol”ü olarak güzel.

Çünkü şaire ... içinde yaşadığı dünyaya bütüncül bir uyumsuzlukla karşı çıkmıyorsa şair denemez. O, kendilerini kültürel hareketin bütününden keyfi olarak ayırarak yalnızca siyasetin alanına yerleşen, toplumsal devrim uğruna kültüre boyun eğdirmeyi öğütleyen devrimciler de dahil olmak üzere, herkese karşı durur.⁷

Gerçeküstücü sav materyalist öncüllerden vazgeçmez ancak maddi gelişimin kültürel gelişimden yalıtılmasına ikincisinin birincisine boyun eğmesine ve böylelikle devrimin özgürlükçü olanaklarının (reddine değilse de) azalmasına yol açtığı için karşı çıkar. Maddi gelişime dahil edilmelerinden önce, bu olasılıklar “gerçeküstü”dürler: Şiirsel imgeleme aittirler, şiirsel dil içerisinde biçimlendirilir ve ifade edilirler. Şiirsel dil araçsal bir dil değildir, olamaz da, devrimin bir aracı değildir.

Öyle görünüyor ki, protesto ve özgürleşmenin şiirleri ve şarkıları her zaman ya çok geç ya da çok erkendir: anı ya da düş. Onların zamanı bugün değildir. Onlar kendi hakikatlerini kendi ümitlerinde, güncel olanı reddedilerinde saklar. Şiirin evreni ile politikanın arasındaki mesafe öyle büyük ve şiirsel hakikati ve imgelemin ussallığını doğrulayan dolaylılamalar öyle karmaşıktır ki, iki gerçeklik arasındaki herhangi bir kestirme yol şiir için ölümcül gibi görünmektedir. Kültürel ve devrimci hareket içerisinde gündelik ve şiirsel dil arasındaki boşluğu doldurup gündelik dilin tahakkümünü yok edebilecek tarihsel bir değişim tahayyül etmenin bir yolu yoktur. Bunlardan ikincisi [şiirsel dil] tüm gücünü ve tüm hakikatini kendi ötekiliğinden, kendi aşkınlığından alıyor gibi görünmektedir.

Ancak, Düzenin radikal reddedilişi ve yeni bilincin iletimi, gittikçe kaçınılmaz bir şekilde, kendi dillerine bağlıdır, çünkü tüm iletişim tek-boyutlu toplum tarafından tekelleştirilmekte ve geçerli kılınmaktadır. Elbette, reddedişin dili, kendi malzemesi bakımından, olumlanmanın dili ile daima aynıydı; dilsel süreklilik kendini her devrimden sonra yeniden kurar. Belki de zorunlu olarak

7. Benjamin Péret, *Le Déshonneur des poètes* (Paris: Pauvert, 1965), s. 65. 1943'te yazılmıştır.

böyledir, çünkü tüm devrimler boyunca tahakkümün sürekliliği devam ettirildi. Fakat geçmişte, suçlamanın ve özgürleşmenin dili, söz dağarcığını efendiler ve onların uşakları ile paylaşmasına rağmen, anlamını yerleşik toplumları er ya da geç değiştiren fiili devrimci mücadelelerde bulmuştu. Özgürlüğün, adaletin ve eşitliğin bilindik (kullanılmış ve suiistimal edilmiş) söz dağarcığı böylelikle sadece yeni anlam değil aynı zamanda yeni gerçeklik de kazanabilir; 17. ve 18. yüzyıllardaki devrimlerde ortaya çıkan ve özgürlüğün, adaletin ve eşitliğin daha az sınırlanmış biçimlerine yol açan bir gerçeklik.

Bugünlerde Düzenin dilsel evreninden kopuşu daha radikaldir: protestonun en militan alanlarında bu kopuş anlamın sistemli bir şekilde tersine çevrilmesine varacaktır. Altkültürlerin sözcükleri gündelik iletişimin zarsız bağlamlarından çıkararak, Düzen tarafından tabulaştırılan nesnelere ve etkinliklere isimlendirmek için kullanarak, kendi dillerini geliştirmeleri bilindik bir olgudur. Bu Hippi altkültürüdür: “gezinti” (*trip*), “çimen” (*grass*), “çömlek” (*pot*), “asit” (*acid*) ve başkaları.* Fakat daha yıkıcı olan bir söylem evreni kendini siyahi militanların dilinde gösterir. Burada sözcüklerin kullanıldıkları ve tanımlandıkları ideolojik bağlamı parçalayan ve onları karşıt bağlam –yerleşik olanın olumsuzlanması– içerisine yerleştiren dilsel bir isyan vardır.⁸ Böyle-

* Bu sözcüklerin tümü de uyuşturucu maddeleri ya da onların etkilerini isimlendirmede kullanılır. Argoda, *trip* uyuşturucu maddenin etkisi altında olmak yani uçmak anlamında, *grass*, *pot* ve *acid* çeşitli uyuşturucu maddeleri isimlendirmek için kullanılır. (ç.n.)

8. Siyahi ve beyaz radikallerin dillerindeki bilindik “müstehcenlikler” bu Düzenin dilsel evreninin sistemli bir şekilde yıkılması bağlamında anlaşılmalıdır. “Müstehcenlikler” gücü elinde bulunduranların sözlü ya da yazılı beyanlarıyla resmi olarak kabul edilmiş ve onaylanmış değerlerdir: bunların kullanımı bundan dolayı yanlış ideolojik dili bozar ve tanımlarını hükümsüz kılar. Ancak sadece Büyük Reddediş’in politik bağlamında müstehcenlikler bu işlevi yerine getirebilirler. Örneğin, eğer ülkenin ya da eyaletin en üst düzey yöneticileri Başkan X ya da Vali Y diye değil de domuz X ya da domuz Y diye isimlendirilirlirse ve eğer onların kampanya konuşmalarında söylediklerini “*oink, oink*” (domuz sesi olarak çevrilirse, bu saldırgan isimlendirme onları akıllarında sadece kamu yararı olan kamu görevlileri ya da liderlerin oluşturduğu haleden yoksun bırakmak için kullanılır. Onlar radikallerin gözlerinde gerçekten nasıl

ce, siyahiler Batı uygarlığının bazı yüce ve yüceltilmiş kavramlarını “ele geçirir”, onları bayağılaştırır ve yeniden tanımlar. Örneğin, “ruh” (özünde, Platon’dan beri, zambak gibi beyaz), insanda gerçekten insani olan her şeyin merkezi, duyarlı, derin, ölümsüz; yerleşik söylem evreninde utandırıcı, aptal, yanlış hale gelen sözcük bayağılaştırıldı ve bu töz-aşımı içerisinde (*transsubstantiation*)* zenci kültürüne taşındı: onlar ruh kardeşleridir; ruh siyahtır, şiddetlidir, eğlencelidir; artık Beethoven’da, Schubert’de değildir, ama bluesta, cazda, rock ‘n’ rollda, “soul food”dadır.** Benzer şekilde, militan slogan “siyah güzeldir” geleneksel kültürün ana kavramlarından bir diğerini simgesel değerini tersine çevirerek ve onu karanlığın renk-karşıtıyla (*anti-color of darkness*), yasaklanmış büyüyle, tekinsiz olanla ilişkilendirerek yeniden tanımlar. Estetiğin politik olanın içine girmesi zengin kapitalist topluma karşı olan isyanın diğer ucunda da toplum kurallarına uymayan gençler arasında da görünür. Burada da, anlamın tersine çevrilmesi bariz çelişki noktasına kadar sürdürülür: polislere çiçek vermek, “çiçek gücü” – “güç”ün anlamının yeniden tanımlanması ve tam olumsuzlanması– protestonun şarkılarındaki erotik kavgacılık; uzun saçın, vücudun plastik temizlik tarafından kirletilmemiş duyusallığı.

görünüyorlarsa o şekilde “yeniden tanımlanırlar”. Ve eğer onlara ifade edilemez olan Ödipal suçunu işleyen insanlar olarak hitap edilirse, kendi ahlaklarının kurallarına dayanılarak suçlanırlar; böyle bir şiddet ile uyguladıkları düzen kendi suçluluk duygularından doğmuştu. Onlar babayı vahşice öldürmeden anne ile yattılar, Oedipus’unkinden daha az ayıplanacak fakat daha çok aşağılanacak bir eylem. Radikallerin politik dillerinde “müstehcenlikler”in sistemli bir şekilde kullanımı, yeniden isimlendirilen figürlerin sistem içinde ve sistem için gururla taşıdıkları sahte ve ikiyüzlü ismi yok ederek, insanları ve şeyleri doğal bir yeniden isimlendirme eylemidir. Ve eğer yeniden isimlendirme cinsel alana baş vurursa, radikaller için özgürleşmenin yaşamsal bir yönü olan büyük “kültürün bayağılaştırılması” projesi ile uyuşur.

* Aşai Rabbani ayini sırasında papazın sunduğu ekmek ve şarabın (görünüşi değişmemesine rağmen) İsa’nın bedenine ve kanına dönüştüğü inancı. (ç.n.)

** Amerika’da siyah halkın kölelik zamanında ortaya çıkardığı ve köle sahiplerinin verdiği artık domuz etlerinden, kafa, ayak ve iç organlarından ortaya çıkardıkları bir mutfak kültürü. (ç.n.)

Yeni duyarlığın bu politik tezahürleri isyanın derinliğini, baskının sürekliliğinden kopuşu gösterir. Bu tezahürler toplumun deneyimin tamamını, organizma ile çevresi arasındaki metabolizmanın tamamını şekillendirme gücünün kanıtıdır. Fizyolojik düzeyin ötesinde, duyarlığın gereklilikleri tarihsel gereklilikler olarak gelişirler: duyuların karşılaştığı ve kavradığı nesnelere uygarlığın belirli bir aşamasının ve belirli bir toplumun ürünüdürler ve duyular sonradan kendi nesnelere bağımlı hale gelirler. Bu karşılıklı tarihsel ilişki birincil duyumları bile etkiler. Yerleşik bir toplum tüm üyelerine aynı algılama aracını dayatır ve toplum tüm bireysel ve sınıfsal perspektif, ufuk, arka plan farklılıkları arasında aynı genel deneyim evrenini sağlar. Sonuç olarak, saldırganlığın ve sömürünün sürekliliğinden kopuş bu evrene bağımlı duyarlıkla olan ilişkisini de kesecektir. Bugünün isyancıları yeni şeyleri yeni bir tarzla görmek, duymak, istiyorlar: özgürlük ile sıradan ve düzenli algının bozulması arasında bağlantı kurarlar. “Uçuş” yerleşik toplum tarafından şekillendirilen egonun çözülmesi anlamına gelir; yapay ve geçici bir çözülme. Fakat yapay ve “kişisel” özgürleşme toplumsal özgürleşmenin gerekliliklerinden birini, çarpıtılmış bir şekilde, öngörür; devrim aynı zamanda yeni estetik ortamı yaratarak toplumun maddi ve entelektüel yeniden kurulmasına eşlik edecek olan bir algı devrimi de olmalıdır.

Algıda böyle bir devrime, yeni bir fizyolojik algı sistemine olan ihtiyacın farkında olmak uyuşturucu maddenin etkisi altındaki arayıştaki doğruluk payıdır belki de. Fakat narkotik etkisi sadece yerleşik toplumun akıl ve ussallığından değil de, yerleşik toplumu değiştirecek olan diğer ussallıktan da kurtuluşu getirdiği zaman, duyarlık sadece varolan düzenin gerekliliklerinden değil de özgürlüğün gerekliliklerinden de kurtarıldığı zaman yozlaşır. Bilerek bağlantısız kalan geri çekilme geri çekildiği toplum içerisinde kendi yapay cennetlerini yaratır. Böylece bunlar verimsiz edimleri cezalandıran bu toplumun yasalarına tabi kalırlar. Aksine, toplumun radikal dönüşümü yeni duyarlığın yeni bir ussallıkla birliğini gerekti-

rir. Eğer imgelem bir taraftaki duyarlık ile diğer taraftaki hem kuramsal hem de pratik akıl arasında arabulucu haline gelir ve yetilerin bu uyumu içerisinde (ki Kant, 6zg6rl6đ6n işaretini bu uyumda g6rm6řt6) toplumun yeniden kurulumunu y6nlendirirse verimli hale gelir. B6yle bir birlik *sanatın* belirleyici 6zelliğiydi, ancak sanatın gerçekleşmesi temel kurumlar ve toplumsal ilişkilerle bağdaşmaz hale gelebileceği noktada engellenmiştir. Maddi k6lt6r, gerçeklik, aklın ve imgelemin ilerlemesinin gerisinde kalmaya ve bu yetilerin çoğunu gerekdişilikla, fantezi olmakla, kurmaca olmakla suçlamaya devam etmiştir. Sanat, gerçekliği yeniden kurmanın bir tekniği olamazdı; duyarlık bastırılmış ve deneyim sakatlanmış olarak kaldı. Estetiğin zincirlenmiş g6c6n6 yeni duyarlık içerisinde serbest bırakan, baskıcı akıla karşı isyan aynı zamanda bu g6leri sanat içerisinde radikalleştirdi: sanatın değer ve işlevi 6zsel değişimler geçiriyor. Bunlar sanatın olumlayıcı karakterini (bu karakter sayesinde ki, sanat *statıko* ile uzlaşma g6c6ne sahiptir) ve y6celtmenin derecesini (ki bu hakikatin ve sanatın bilişsel g6c6n6n ortaya çıkışına engel olmuştu) etkiler. Sanatın bu 6zelliklerine karşı ıkış Birinci D6nya Savaşından 6nce sanat evreninin tamamına yayılır ve yoğun bir şekilde devam eder; sanatın olumsuz g6c6ne ve k6lt6r6n bayağılaştırılması y6n6ndeki eğilimlere ses ve g6r6nt6 verir.

Çağdaş sanatın ortaya çıkışı ("sanat"ı hem g6rsel sanatları hem de edebiyat ve m6ziği içerecek şekilde kullanacağım) geleneksel anlamda bir tarzın diğerleriyle yer değiştirmesinden daha fazla bir şeydir. Nesnel olmayan, soyut resim ve heykel, bilinç-akışı ve biçimci edebiyat, on iki sesli beste,* blues ve caz. Bunlar sadece eskilere yeniden y6n veren ve onları yoğunlaştıran yeni algı tarzları değildir; bunlar daha çok algının asıl yapısını yer açmak için 6zerler -ne için? Sanatın yeni nesnesi hen6z "verilmedi" fakat bilindik nesne imk6nsız, yanlış

* Arnold Schoenberg tarafından tasarlanan bir m6zik besteleme y6ntemi. Bu y6nteme g6re, kromatik gamdaki on iki sesin hepsinin bir m6zik parçası içerisinde aynı oranda kullanılması ve hiçbirinin 6ne çıkması gerekir. (.n.)

hale geldi. Yanılsamadan, taklitten, uyumdan gerçekliğe; fakat gerçeklik henüz “verilmedi”; o “gerçekçiliğin” nesnesi olan gerçeklik değildir. Gerçeklik keşfedilmek ve tasarlanmak zorundadır. Duyular şeyleri kendilerini biçimlendiren kural ve düzenin ortamı aracılığıyla görmemeyi öğrenmek zorundadır; duyarlığımızı düzenleyen işlevselcilik parçalanmalıdır.

Başlangıçtan beri, yeni sanat Bolşevik Devrimi ve onun tarafından harekete geçirilen devrimci hareketlerle gerilim ya da çatışma içerisinde kendi radikal özerkliğinde ısrar eder. Sanatçının Biçim'e bağlılığı nedeniyle sanat devrimci praksise (*praxis*) yabancı kalır: sanatın kendi gerçekliği olarak, *die Sache selbst* olarak, Biçim. Rus “biçimci” B. Eikhenbaum şunda ısrar eder:

Biçim kavramı yeni bir anlam kazanmıştır; biçim artık bir kılıf değil, bütün karşılıklı bağıntıların dışında kalan, kendi içeriği olan dinamik ve somut bir bütünlüktür.⁹

Biçim sanatsal algının, bilinçdışı ve “yanlış” “otomatizm”i, devrimci pratik de dahil her pratik içerisinde işleyen sorgulanmamış aşinalığı kıran başarısıdır – bu otomatizm dolayumsuz deneyime, fakat duyarlığın özgülleştirilmesine engel olan toplumsal olarak planlanıp düzenlenmiş deneyime aittir. Sanatsal algının aslında tarihsel bir sonuç olan bu dolayumsuzluğu parçalaması beklenir: deneyim ortamı yerleşik toplum tarafından dayatılmıştır fakat kendi kendine yeterli, kapalı, “otomatik” bir sisteme dönüşmüştür:

Böylelikle yaşam kendini bir hiçe dönüştürerek yok olur. Otomatikleştirme nesnelere, giysileri, ev eşyalarını, kadını ve savaş korkusunu yutar.¹⁰

Eğer bu ölümcül yaşam sistemi yerine başka bir ölümcül yaşam sistemi konulmadan değiştirilecekse, in-

* Alm.: Bizzat kendisi. (ç.n.)

9. B. Eikhenbaum, in *Theorie de la Littérature. Textes des Formalistes Russes*, ed. Tzvetan Todorov (Paris: Editions du Seuil, 1965), s. 44.

10. V. Chklovski, a.g.e., s. 83.

sanlar yeni bir yaşam –kendi yaşamları ve şeylerin yaşamı– duyarlığı geliştirmeyi öğrenmek zorundadırlar:

Ve işte, sanat dediğimiz şey yaşama duyumu katmak için, nesnelere duyumsamak için, taşın taş olduğunu görmek için vardır. Sanatın amacı nesneyi tanımak değil, onu bir görüntü olarak duyumsatmaktır; sanatın yöntemi tekilleştirmektir; bu yöntem biçimi belirsizleştirmekten, algılamayı güçleştirerek süresini artırmaktan ibarettir. *Sanatta algılama kendinde bir amaçtır; sanat nesnenin geleceğini saptamak için bir araçtır; daha önce 'olmuş' sanatı ilgilendirmez.*¹¹

Biçimcilere göndermede bulundum, çünkü sanattaki dönüştürücü unsurun sanatsal algının kendi-içinde amaç olduğunda, Bağlam olarak Biçim'de ısrar eden bir ekol tarafından vurgulanması tipik bir durum gibi görünmektedir. Sanatın verili gerçekliği aşmasına, yerleşik gerçeklik içerisinde yerleşik gerçekliğe karşı çalışmasına olanak sağlayan kesinlikle Biçim'dir ve bu aşkın unsur sanata, estetik boyuta içkindir. Sanat deneyimin nesnelere yeniden kurarak deneyimi değiştirir; sözcükte, tonlamada, imgede yeniden kurarak. Niçin? Açıkça, sanatın "dil"i bir hakikati, sıradan dilin ve sıradan deneyimin erişemeyeceği bir nesnelligi, iletmelidir. Bu zorunluluk çağdaş sanatın durumunda daha da artar.

Çağdaş sanat içerisindeki bu yeniden kuruşun "şiddet"i, radikal karakteri, onun şu ya da bu tarza değil de "tarz"ın kendisine, sanatın sanat-form'una karşı, sanatın geleneksel "anlam"ına karşı bir isyan gibi görünür.

Birinci Dünya Savaşı dönemindeki büyük sanatsal isyan bunun işaretini verir.

Büyük yüzyılların karşısına bir "Hayır"la çıkıyoruz. Çağdaşlarımızı alaycı bir hayrete düşürecek şekilde, yol denmesi bile güç bir ara sokakta yürüyor ve şunu diyoruz: İnsanlığın gelişimine giden anayol budur.¹²

11. A.g.e.

12. Franz Marc, "Der Blaue Reiter" (1914), *Manifeste Manifeste 1905-1933* (Dresden: Verlag der Kunst, 1956), s. 56.

Mücadele “yanılsamacı Avrupa sanatı”na¹³ karşıdır. Sanat artık yanıltıcı olmamalıdır, çünkü gerçeklikle olan ilişkisi değişmiştir; gerçeklik sanatın dönüştürücü işlevinden etkilenen, hatta ona bağımlı hale gelmiştir. Devrimler ve savaşın devamında gerçekleşip bozguna ve ihanete uğrayan devrimler sanatı bir yanılsama haline getirmiş olan bir gerçekliği açıkça suçladılar ve sanat bir yanılsama olduğu için yeni sanat kendini karşı-sanat (*anti-art*) olarak ilan eder. Üstelik, yanıltıcı sanat yerleşik mülkiyet düşüncelerini kendi temsil biçimleri ile birleştirdi: bu sanat dünyanın insana bağlı olan nesne-karakterini sorgulamadı. Sanat bu şeyleşme ile ilgisi- ni kesmelidir, Newtoncu optiğin yerini alacak yeni bir optik üzerinde temellenmiş olan boyanmış ya da şekillendirilmiş bilgi eleştirisi haline gelmelidir ve bu sanat “bize benzemeyen bir insan tipi”ne¹⁴ tekabül edecektir.

O zamandan beri, sanatta karşı-sanatın patlak verişi kendini birçok bilindik biçim içerisinde ortaya koydu: sözdiziminin bozulması, sözcük ve cümlelerin parçalanması, gündelik dilin patlayıcı kullanımı, partisyonsuz besteler, herhangi bir şey için sonat. Fakat tüm bu biçim-bozumu yine de bir Biçimdir. Karşı-sanat, sanat olarak kalır, sanat olarak sunulur, satın alınır ve tasarlanır.

Sanatın vahşi isyanı kısa süreli bir şoke olarak kaldı, sanat galerisinde, dört duvar arasında, konser salonunda, piyasa tarafından ve gelişen işletmelerin lobileri ve plazalarının donatılmasıyla çarçabuk özümsemi. Sanatın amacını dönüştürmek “bindiği dalı kesmektir”; sanatın yapısının ayrılmaz parçası olan bir “bindiği dalı kesme”. Bir eser ne kadar olumlu, ne kadar “gerçekçi” olursa olsun, sanatçı o esere onu sunduğu ve içinde çalıştığı gerçekliğin parçası olmayan bir biçim verecektir. Yapıt tam da sanat olduğu için gerçekdışıdır; roman bir gazete hikâyesi değildir, natürmort canlı değildir, hatta pop arttaki konserve kutusu süpermarkette de değildir. Sanatın asıl Biçimi sanatın “ikinci gerçeklik” olarak tecrit edilmesinden kurtulma çabalarıyla, üretken imgele-

13. Raoul Hausmann, “Die Kunst und die Zeit”, 1919 (a.g.e., s. 185).

14. A.g.e., s. 188.

min hakikatinin birinci gerçeğe dönüştürme çabalarıyla çelişir.

Sanatın Biçimi: sanatın analizini (çoğu sanat eserinin açıkça güzel olmaması gerçeğine rağmen) “güzel” kavramına odaklayan felsefi geleneğe bir kez daha göz atmak zorundayız. Güzel ahlaki ve bilişsel “değer” olarak yorumlandı: *kalokagathon*; İdea'nın duyusal görünümü olarak güzel; Hakikatin Yolu Güzelin topraklarından geçer. Bu metaforlarla ne kastediliyor?

Estetiğin kökleri duyarlıktadır. Güzel olan ilk önce duyusaldır: duyulara hoş gelir; o yüceltilmemiş dürtülerin zevk veren nesnesidir. Ancak güzel yüceltilmiş ve yüceltilmemiş amaçların ortasında bir yerde duruyor gibi görünmektedir. Güzellik dolaysız cinsel-nesnenin özsel, “organik” bir özelliği olmamasına karşın (hatta yüceltilmemiş dürtüyü de vazgeçirebilir!), diğer uçta, bir matematik teoremine sadece oldukça soyut ve mecazi anlamda “güzel” denilebilir. Öyle görünüyor ki, güzelin değişik yan anlamları *Biçim* düşüncesinde birleşiyorlar.

Estetik Biçim içerisinde içerik (madde), maddenin, “malzemenin” dolaysız, kontrol altına alınmamış güçlerinin kontrol altına alındığı, “düzenlendiği” bir ortamı elde edecek şekilde birleştirilir, tanımlanır ve düzenlenir. Biçim olumsuzlamadır, düzensizliğe, şiddete, acıya hükmetmektir; düzensizliği, şiddeti, acıyı kendisi ortaya koyduğu zaman bile. Sanatın bu zaferine içeriğin tüm gerekliliklerinde özerk olan estetik düzene tabi kılınması sayesinde ulaşılabilir. Sanat eseri sınırlarını ve amaçlarını kendisi belirler, öğeleri birbirlerine ve kendi kurallarına göre bağlayarak anlam yaratan şeydir o: trajedinin, romanın, sonatın, resmin “biçim”i... Böylelikle içerik dönüştürülür; içeriğin öğelerini aşan bir anlam (mana) kazanır, bu aşkın düzen güzelin sanatın hakikati olarak görünüşüdür. Trajedinin Oedipus ve kenti öyküleme, olayların akışını düzenleme tarzı söylenmemiş olanı ve söylenemeyecek olanı söze döker –trajedinin Biçimi korkuyu oyunun sonuyla birlikte sonlandırır– yıkımı tamamıyla durdurur, körü görür, katlanılmaz olanı katlanılır ve anlaşılır yapar, yanlış olanı, tesadüfi olanı,

kötü olanı ilahi adalete tabi kılar. Bu ifade sanatın içsel karasızlığını gösterir: varolanı suçlamak ve suçlamayı estetik bir biçim içerisinde kaldırmak, acı çekmeyi, suçu telafi etmek. Bu “telafi etme” uzlaştırma gücü sanata, sanat olmasından dolayı, biçim-verici gücünden dolayı, içkin gibi görünür.

Sanatın bu telafi edici, uzlaştırıcı gücü yanıltıcı olmayan sanatın ve karşı-sanatın en radikal tezahürlerine bile uyar. Bunlar hâlâ yapıttırlar: Resimler, heykeller, besteler, şiirler; bunların kendi biçimleri ve bu biçimle birlikte kendi düzenleri vardır: kendi çerçeveleri (görülemez olabilir olsa da), kendi mekânları, kendi başlangıçları, kendi sonları. Sanatın estetik gerekliliği gerçekliğin korkunç gerekliliklerinin yerini alır, acı ve hazzını yüceltir; doğanın (ve insan “doğası”nın) amaçsız acı çekişi ve zalimliği anlam ve amaç kazanır—“ilahi adalet”. Çarmıha gerilişin dehşeti güzel besteyi tahakkümü altına almış İsa’nın güzel yüzü tarafından ortadan kaldırılır, politikanın dehşeti Racine’in güzel dizesi tarafından, ebedi ayrılışın dehşeti *Lied von der Erde** tarafından. Bu estetik evren içerisinde haz ve doyum esas yerlerini acı ve ölümün yanında bulurlar, her şey yeniden düzen içerisine girmiştir. Suçlama, hatta muhalefet, aşağılama ve alay ortadan kaldırılır, —sanatın en sanatsal olumsuzlanması— bu düzene yenilir.

Düzenin yeniden sağlanmasıyla Biçim aslında bir *katharsis*e [duygusal arınmaya] ulaşır; gerçekliğin korku ve hazzı arındırılır. Fakat bu başarı aldatici, yanlış, hayalidir. Sanat boyutunun içerisinde bir sanat eseri olarak kalır; aslında korku ve hüsrân (ruhta meydana gelen kısa *katharsis*'ten sonra olduğu gibi) azalmadan devam eder. Bu belki de sanattaki yerleşik çelişkinin, kendini yenmenin en etkileyici ifadesidir: Maddenin uzlaştırıcı ele geçirilişi, nesnenin şeklinin değişmesi gerçekdışı kalır; aynı algıdaki devrimin gerçekdışı kalması gibi. Sanatın bu vekâletçi karakteri, tekrar tekrar, sanatın meş-

* *Das Lied von der Erde* [Yeryüzü Şarkısı] Avusturyalı besteci Gustav Mahler'in son dönem yapıtlarındandır. (ç.n.)

rulaştırılmasına yönelik soruna neden olur: Parthenon* bir tek kölenin çektiği acılara değer miydi? Auschwitz'in ardından şiir yazmak olanaklı mıdır? Cevabı aranan soru şuydu: Gerçekliğin korkusu bütüncül hale gelmeye başlayıp politik eylemi engellediği zaman, isyan ve onun uzlaşmacı olmayan amaçları gerçekliğin reddi olarak radikal imgelemden başka nerede hatırlanabilir? Fakat, imgeler ve onların gerçekleşmeleri bugün hâlâ "yanıltıcı" sanatın alanı mıdır?

Estetiğin toplumsal bir üretim gücü haline gelebileceği ve bu şekilde sanatın gerçekleştirilmesi aracılığıyla sanatın "son"una yol açabileceği koşulların tarihsel olasılığını ileri sürdük. Günümüzde böyle koşulların taslağı sadece ileri endüstri toplumlarının olumsuzluğunda görünür. Bunlar yetenekleri imgelemi başarısız kılan toplumlardır. Sanatın hangi duyarlılığı geliştirmeyi isteyebileceğinin, şeylere ve yaşama hangi Biçimi vermek isteyebileceğinin, hangi görüyü aktarmak isteyebileceğinin önemi yoktur; deneyimin radikal bir değişimi berbat imgelemeyle dünyayı kendi görüntülerine göre düzenleyen ve sakatlamış deneyimi daha etkili ve iyi bir şekilde sürdüren güçlerin teknik erimi içerisinde.

Bununla birlikte bu toplumların altyapısına zincirlenmiş olan üretim güçleri süregelen bu olumsuzluğa karşı koyarlar. Elbette teknoloji ve bilimin özgürlükçü olanakları verili gerçekliğin sınırları içerisinde etkin bir şekilde kontrol altında tutulur: insan davranışının hesaplanmış kestirimi ve mühendisliği, israfın ve lüks ıvır zıvırların gereksiz icat edilişleri, tahammül ve yıkımın sınırlarının test edilmesi ihtiyaçların sömürü yararına yönetilmesinin işaretleridir ki, bu da her şeye rağmen ihtiyaçların yönetilmesindeki ilerlemeye işaret eder. Sömürüye açık olan köleliğinden kurtarılan, bilimin başarıları tarafından desteklenen imgelem, üretici gücünü deneyim ve deneyim evreninin radikal yeniden inşasına yönlendirebilir. Bu yeniden inşa sırasında estetiğin tarihsel konumu değişebilir: yaşam dünyasının dönüşü-

* Yunan mitolojisinde akıl, sanat, strateji, barış ve savaşın tanrıçası olan Athena'nın Akropolis'te bulunan tapmağıdır. (ç.n.)

münde ifadesini bulabilir: sanat eseri olarak toplum. Bu ütopyacı amaç (özgürlüğün gelişiminin her aşamasının olduğu gibi) özgürleşmenin ulaşılabilir bir aşamasındaki devrime bağlıdır. Diğer bir deyişle: Dönüşüm sadece özgür insanların (ya da daha doğrusu, kendilerini özgürleştirme pratiği içindeki insanların) dayanışma içerisinde kendi yaşamlarını şekillendirmeleri ve varoluş mücadelesinin çirkin ve saldırgan özelliklerini kaybettiği bir ortam yaratmalarının yolu olarak kavranabilir. Özgürlüğün Biçimi sadece öz-belirlenim ya da özünügerçekleştirme olmaktan çok, yeryüzündeki yaşamı geliştirecek, koruyacak ve birleştirecek olan amaçların belirlenmesi ve gerçekleştirilmesidir. Bu özerklik sadece üretim biçimi ve üretim ilişkilerinde değil, aynı zamanda insanlar arasındaki bireysel ilişkilerde, dillerinde ve suskunluklarında, jestlerinde ve bakışlarında, duyarlılıklarında, sevgilerinde ve nefretlerinde de ifadesini bulacaktır. Güzel özgürlüğün özsel bir niteliği olacaktır.

Yerleşik kültüre başkaldıran günümüz asileri bu kültürdeki güzele, çok yüceltilmiş, ayrımlanmış, düzenli, uyumlaştıran biçimlere karşı da başkaldırır. Onların özgürlükçü istekleri geleneksel kültürün olumsuzlanması olarak görünür: yöntemli bir bayağılaştırma olarak. Belki de bunun en güçlü itkisi yüksek kültür alanının ve onun olumlayan, yücelten ve doğrulayan büyüünün dışında kalmış toplumsal gruplardan –bu kültürün gölgesinde yaşamış insanlardan, bu kültürün temeli olan güç yapısının kurbanlarından– gelmektedir. Asiler bu kültürün en yüce başarısı olan “gezegenlerin müziği”nin karşısına isyancı kurbanların tüm asilikleriyle, nefretleriyle, neşeleriyle birlikte, efendilerin tanımlarına karşı kendi insanlıklarını tanımlayarak, kendi müziklerini koyarlar. Beyaz kültürü işgal eden siyahların müziği “O Freunde, nicht diese Töne!”^{*}in* korkutucu bir şekilde

* Ludwig van Beethoven’in “Symphony No. 9 in D minor, Op. 125” eserinin koro bölümünün başlangıç sözleridir; ki bu koro bölümünün sözleri Friedrich Schiller’in “Ode to Joy” isimli şiirinden oluşmaktadır, ancak Beethoven, şiire bazı eklemeler yapmıştır ve “O Freunde, nicht diese Töne!” (Arkadaşlar, bu sesler değil!) ifadesi de bu eklemelerdendir. (ç.n.)

gerçekleşmesidir –reddediş şimdi, onu seslendiren kültür tarafından hükümsüz kılınmış olan şarkıyı, “Ode to Joy”u seslendiren koroyu vurur. Thomas Mann’ın, *Doctor Faustus*’u bunu bilir: “Dokuzuncu Senfoni’yi yok etmek istiyorum.” Yıkıcı, uyumsuz, ağlayan ve çığlık atan ritimleri “Siyah kıtada”da ve köleliğin ve yoksunluğun “*deep South*”unda* doğmuş olan ezilenler, Dokuzuncu Senfoni’yi yok ederler ve bedeni ve bedende maddileşen ruhu hareket ettirerek, elektrikleştirerek sanata korkutucu doğrudanlığa ait bayağılaştırılmış duyusal bir biçim verir. Siyahların müziği özgün olarak ezilenlerin müziğidir, bu da yüksek kültür ve onun yüce yüceltmelerinin, güzelinin ne ölçüde sınıf-tabanlı olduğunu gösterir. Siyahların müziği (ve onun avangard beyaz gelişimi) ile “refah toplumu”na karşı politik isyan arasındaki benzerlik kültürün gittikçe daha çok bayağılaştırıldığının kanıtıdır.

Bayağılaşma hâlâ basit, temel bir olumsuzlama, bir antitezdir: doğrudan yadsıma konumundadır. Bu bayağılaşma geleneksel kültürü, yanılısamacı sanatı egemenliği altına almadan bırakır: geleneksel kültürün ve yanılısamacı sanatın hakikatleri ve iddiaları –aynı toplum içerisinde, isyanın yanında ve onunla birlikte– geçerliliğini korur. Böylelikle isyancı müzik, edebiyat, sanat piyasa tarafından kolaylıkla özümser ve şekillendirilir ve zararsız kılınır. Bunlar potansiyellerini gerçekleştirebilmek için, bu protestoyu yaparken bildik politika ve iş evreninden ve beraberinde işe yaramayan hüsranın aşinalığından ve bu hüsrandan geçici kurtuluştan yardım alan doğrudan karşı çıkışlarından, sunuluşlarının ham dolaysızlığından kurtulmak zorundadırlar. Radikal sanatın metodik amacı tam da bu aşinalıktan kopmak değil miydi? Yabancılaşma Etkisinin (ki bu etki büyük yanılısamacı sanatta da önemli ölçüde etkilidir) yok edilmesi, günümüz sanatının radikalizmini etkisiz kılar. Bu nedenle, “yaşayan tiyatro”nun kurucuları, bu

* ABD’nin Güney Carolina, Louisiana, Alabama, Georgia ve Mississippi gibi güneydoğu eyaletlerini kapsayan ve geleneksel güneyli kültür ve değerlerini yaşattığı kabul edilen bölgesi. (ç.n.)

tiyatronun yaşıyor olması, bizim kendimizi oyuncularla özdeşleştirmemiz ölçüsünde, bizim bilindik sempati, empati ve antipatilerimizi deneyimlerler. Tiyatro bu aşinalığı, bu dejavuyu aşamaz; onu daha da güçlendirir. Aynen gittikçe daha da organize hale gelen olaylarda, her zaman pazarlanabilir pop artta olduğu gibi bu *ambiyans* toplum içerisinde aldatıcı bir “topluluk” yaratır.

Bu doğrudan aşinalığın zaptı, isyancı sanatın birçok biçimini toplumsal ölçekte özgürleştirici bir güç (yani, yıkıcı bir güç) haline getirebilecek olan “dolayimler” henüz gerçekleşmemiştir. Bunlar sosyalizmin estetik *ethos*'unu ifade eden bir teknolojiye, bir doğal çevreye, çalışma ve haz, düşünce ve davranış biçimlerine bağlı olabilirler. Bu durumda, sanat imgelem, güzel ve düş üzerindeki ayrıcalıklı ve ayrılmış egemenliğini kaybedebilir. Bu gelecek olabilir, ancak gelecek şimdinin içine girer: olumsuzlukları içerisinde bayağılaştırıcı sanat ve günümüz karşı-sanatı toplumun üretme yeteneğinin sanatın yaratıcı yeteneğine benzer olduğu ve dünyanın inşasının gerçek dünyanın yeniden inşasına benzer olduğu bir aşamayı önceler: özgürleştirici sanatın ve özgürleştirici teknolojinin birleşmesi.¹⁵ Bu önceleme nedeniyle, kültürün düzensiz, kaba, gülünç, sanatsal bayağılaştırılması radikal politikanın –değişim sürecindeki yıkıcı güçlerin– özsel bir unsurunu oluşturur.

15. Aslında ütopyacı bir görüş, ancak Güzel Sanatlar Okulu öğrencilerini Mayıs 1968 eylemlerinde harekete geçirecek kadar gerçekçiydi: “Her bireye içkin olan yaratıcı etkinliği” yönlendirebilecek bir bilincin gelişmesini, “sanat eseri” ve sanatçı “bu eylem içerisinde uğrak” haline gelinler diye, talep ettiler: emeği ya da insanı bir anıta dönüştüren her toplumsal sistemde etkisizleştirilen uğraklar. (*Quelle université? Quelle société?*, a.g.e., s. 123).

Değişim Sürecindeki Devrimci Güçler

“Eстетik biçim”in özgür bir toplumun Biçim’i olduğu düşüncesi, ileri endüstri toplumunun üstyapısında bulunan ve bu düşünceye gerçekçi bir içerik kazandırabilecek olan belirli eğilimler gösterilmedikçe, sosyalizmin gelişmesinin bilimsel olandan ütöpik olana doğru geri çevrilmesi anlamına gelebilir. Bu gibi eğilimlerden sürekli bahsettik; ilk olarak, gerekli fiziksel enerjinin azalması ve yerini zihinsel enerjinin alması ile üretim sürecinin artan teknolojik niteliği; işgücünün soyutlaştırılması. Aynı zamanda, artık bir sömürü sistemi olarak kullanılmayan ileri derecede otomatikleşmiş bir makine sistemi Marx’ın kapitalizmin sonunda öngördüğü emekçinin üretim araçlarından “uzaklaşması”na izin verebilir: işçiler maddi üretimin “ana etkenleri” olmaktan çıkıp onun “yönetici ve düzenleyicileri” haline gelirler: zorunluluk alanı içerisinde özgür öznenin ortaya çıkışı. Günümüzde, bilim ve teknolojinin başarıları üretici imgelemin oyununa, örneğin, bugüne kadar egemenlik altına alınmamış doğanın derinliklerinde kapalı kalmış olan biçim ve maddenin olanaklarıyla deney yapmaya, izin vermektedir; doğanın teknik dönüşümü şeyleri daha hafif, kolay ve sıradan yapma eğilimindedir: şeyleşmenin yumuşatılması. Madde değişim değerini artıracak estetik formlara giderek daha fazla duyarlı ve tabi olur (sanatsal ve modern bankalar, ofis binaları, mutfaklar, mağazalar ve pazarlamacılar, vb). Kapitalist düzen

içerisinde, işgücünün verimindeki büyük artış “lükslerin” giderek artan üretimini sağlar: silah endüstrisindeki ve gereçlerin, aletlerin, aksesuarların, sosyal mevki sembollerinin pazarlanmasındaki savurganlık.

İleri kapitalizmin zenginlik ve çekiciliğine yol açan aynı üretim ve tüketim eğilimi yaşam mücadelesinin sürmesine, gerekli olmayanın üretim ve tüketimine git-tikçe daha fazla ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır: Birleşik Devletler’de kişilerin geçim giderleri çıktıktan sonra kalan gelirlerinin artışı kazanılan gelirlerin ne ölçüde “temel ihtiyaçlar” dışındaki şeylere harcandığını göstermektedir. Eski lüksler temel ihtiyaçlar haline geldiler; şirket kapitalizmi altında rekabetçi iş yaşamını yeni yaratılmış ihtiyaç ve doyumlara yönelten normal bir gelişmedir bu. Her tür mal ve hizmetlerin muhtem-şem verimi imgelemi meta biçimine sınırlayıp çarpıtır-ken kışkırtır. Kapitalist üretim, insan varoluşu üzerin-deki egemenliğini bu yolla genişletir. Fakat, tam da bu meta formunun yayılması sayesinde, düzeni besleyen baskıcı toplumsal ahlaki değerler zayıflatılıyor. Bir yan-da dünyanın teknolojik dönüşümünün özgürleştirici olanakları, kolay ve özgür yaşam, diğer yanda yaşam mücadelesinin yoğunlaşması arasındaki açık çelişki halk arasında yaygın bir saldırganlık yaratır ve bu yay-gın saldırganlık sözde ulusal düşmandan nefret etmeye ve savaşmaya yönlendirilmedikçe uygun herhangi bir hedefe isabet eder: siyah veya beyaz, yerli veya yabancı, Yahudi veya Hıristiyan, zengin veya yoksul. Bu dene-yimleri sakatlanmış, yanlış bilinçleri ve yanlış ihtiyaçla-rı olanların öfkesidir, baskının kurbanlarının yaşamları baskıcı topluma bağımlıdır ve alternatifleri bastırırlar. Bunların zorbalıkları Egemen güçlerin zorbalığıdır ve hedef olarak da, doğru ya da yanlış, farklı görünen ve bir alternatifi andıran figürleri alır.

Fakat ileri endüstri toplumunun özgürleştirici bir potansiyeli olduğuna dair imgenin, baskının yöneticileri ve onların tüketicileri tarafından bastırılmasına (ve nefret edilmesine) rağmen, bu imge radikal muhalefeti harekete geçirir ve ona tuhaf, alışıldık olmayan karak-

terini verir. Tarihin önceki dönemlerindeki devrimlerden çok farklı olarak, bu muhalefet çok iyi işleyen refah toplumunun bütününe karşı yöneltilmiştir –onun Biçimine karşı bir protestodur– insanların ve şeylerin meta biçimine, yanlış değerler ve yanlış ahlakın dayatılmasına karşı bir protesto. Bu yeni bilinç ve içgüdüsel isyan muhalefeti kitlelerden ve örgütlü işgücünden, yani bütünlüşmüş çoğunluktan yalıtır ve radikal politikanın etkin azınlık içinde, özellikle de genç orta sınıf entelijansiya ve getto nüfusu içinde yoğunlaşmasına neden olur. Burada, tüm politik strateji ve oluşumlardan önce, kurtuluş, yaşamsal bir “biyolojik” ihtiyaç haline gelir.

Orta sınıf karşıtlığının devrimci sınıf olarak proletaryanın yerini aldığını ve lümpen proletaryanın radikal bir politik güç haline geldiğini söylemek tabii ki anlamsızdır. Gerçekleşmekte olan şey, sınıf kökenleri nedeniyle çoğunluğun üyesi olan ve bilinçleri ve ihtiyaçlarından dolayı bu çoğunluk içinde isyanın katalizörü olarak işleyen henüz oldukça küçük ve zayıf bir biçimde örgütlenmiş grupların oluşmasıdır. Bu anlamda, militan entelijansiya orta sınıflarla, getto nüfusu da örgütlü işçi sınıfıyla olan ilişkilerini keserler. Fakat bu nedenden dolayı onlar bir boşluk içinde hareket etmez ve düşünmezler: bilinçleri ve amaçları onları bastırılanların en gerçek ortak çıkarlarının temsilcileri yaparlar. Ortak çıkarları sindiren, sınıf ve ulusal çıkar kuralına karşı olarak eski toplumlara karşı olan isyanlar gerçekten uluslararasıdır: bu yeni ve kendiliğinden bir dayanışmanın ortaya çıkışıdır. Bu mücadele insanlık ve insan doğasının ideallerinden çok farklıdır; bu yaşam için –efendiler ve köleler olarak değil ama erkekler ve kadınlar olarak yaşam için– mücadeledir.

Marksist kuram için muhalefetin yerinin belirli orta sınıf tabakaları ve getto nüfusunun olması (daha doğrusu buralarda sıkışması) katlanılamaz bir sapmadır, biyolojik ve estetik ihtiyaçların vurgulanmasında olduğu gibi: burjuva ya da daha da kötüsü, aristokrat ideolojilere geri dönüş. Fakat ileri tekelci-kapitalist ülkelerde muhalefetin yerinin (örgütlü endüstriyel işçi sınıfından

militan azınlıklara doğru) kaymasına toplumun iç gelişimi neden olmuştur ve kuramsal “sapma” bu gelişmeyi göstermektedir. Yüzeysel bir olay olarak görünen şey sadece farklı değişim olasılıklarını değil de, geleneksel sosyalist kuramın beklentilerinin çok ötesinde bir değişim derinliği ve kapsamını da çağrıştıran ana eğilimleri işaret etmektedir. Bu bakımdan, olumsuzlayan güçlerin toplum içinde bulunan geleneksel tabanından kopartılması, ileri kapitalizmin kendine bağlayıcı, yutucu gücüne karşı olan muhalefetin zayıflamasının bir işareti değil, büyük bir olasılıkla, değişimin yeni tarihsel Öznesini öne çıkaran, yeni nesnel koşullara yanıt veren, niteliksel olarak farklı ihtiyaç ve isteklere sahip yeni bir tabanın yavaş yavaş ortaya çıkması olabilir. Bu temel üzerinde hem demokratik-parlamentar sistemin hem de devrimci dönüşümün kavramlarını yeniden sorgulayan (büyük bir olasılıkla kesik kesik ve hazırlayıcı) amaçlar ve stratejiler biçimlenecektir.

Kapitalizmin yapısında meydana gelen değişiklikler olası devrimci güçlerin gelişim ve örgütlenme temellerini değiştirir. Geleneksel çalışan sınıfların kapitalizmin “mezar kazıcıları” olmaya son verdikleri yerde, önceden de olduğu gibi, bu işlevleri ertelenmiş olarak kalır ve değişime yönelik politik çabalar, sadece zamansal olarak değil, aynı zamanda yapısal anlamda da “deneme” hazırlık olarak kalırlar. Bu “muhatapların” ve aynı zamanda dolaylı amaçların ve eylem fırsatlarının kuramsal olarak sağlam bir temele dayanan ve ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış bir strateji tarafından belirlenmesinden çok, değişen durumlar tarafından belirleneceği anlamına gelmektedir. Sistemin gücünün ve muhalefetin yayılmasının doğrudan sonucu olan bu belirlenimcilik aynı zamanda vurgunun “öznel etkenlere” doğru kaymasını da içerir; farkındalık ve ihtiyaçların gelişimi birinci derecede önem kazanır. Mutlak kapitalist yönetim ve içe-yansıtma altında, bilincin toplumsal belirlenimi neredeyse tamamlanmış ve dolaysızdır: ikincinin [içe-yansıtma] birincinin [kapitalist yönetim] içine doğrudan

yerleştirilmesi. Bu koşullar altında, bilinçteki kökten değişiklik başlangıçtır, sosyal varoluşu değiştirmede ilk adımdır, yeni Özne'nin ortaya çıkışıdır. Tarihsel olarak, bu özdeksel değişim öncesi bir aydınlanma dönemidir; bir eğitim dönemi, fakat uygulamaya dönüşen bir eğitim: gösteri, yüzleşme, isyan.

Sosyal sistemin radikal dönüşümü hâlâ üretim sürecinin insan temelini oluşturan sınıfa bağlıdır. İleri kapitalist toplumlarda bu endüstriyel işçi sınıfıdır. Bu sınıfın oluşumundaki değişiklikler ve sistemle bütünleşmenin boyutu emeğin olası değil ama gerçek politik rolünü değiştirir. “Kendinde” ama “kendi-için” olmayan, nesnel ama öznel olmayan devrimci sınıfın radikalleşmesi kendi katmanları dışındaki katalizörlere bağlıdır. Radikal bir politik bilincin kitleler arasında gelişmesi, sadece sistemin ekonomik istikrarı ve toplumun tutarlığının zayıflamaya başlaması koşulunun gerçekleşmesi durumunda anlaşılabilir. Bu gelişmeye zemin hazırlamak Marksist-Leninist partinin geleneksel rolüydü. İleri kapitalizmin dengeleyici ve bütünleştirici gücü ve “barış içinde yaşama”nın gerekleri bu partiyi “parlamentoya girmeye” kendini burjuva-demokratik süreçler içine sokmaya ve ekonomik talepler üzerinde yoğunlaşmaya zorladı, böylece radikal politik bilincin gelişmesini desteklememiş, daha ziyade engellemiştir. Ekonomik talepler üzerinde yoğunlaşma parti ve sendika örgütlerinde gözüktüğünde, bu “dış” güçlerin etkisi altında olmuştur, ki bu güçler çoğunlukla entelijansiya arasındandı; örgüt sadece hareket ivme kazandığında ve onun kontrolünü yeniden ele geçirmek için aynı şeyi yapmıştır.

Bu strateji ne kadar ussal olursa olsun, şirket kapitalizminin sürekli gücü karşısındaki direnci korumak için gösterilen umutsuz çaba ne kadar akla uygun olursa olsun, strateji endüstriyel işçi sınıfının “edilgenliğini” bütünleşmelerinin derecesini göstermektedir; resmi kuramın bu denli şiddetle yadsıdığı olguları göstermektedir. Bütünleşme koşulları altında, radikal değişikliğin yaşamsal ihtiyaç olduğu yönündeki yeni politik bilinç, nesnel temeller üzerinde, (görelî olarak) bütünleştirici,

tutucu çıkar ve isteklerden arınmış, değerleri kökten ve aşkın değerlendirme özgürlüğüne sahip toplumsal gruplar arasında ortaya çıkar. İşçi sınıfı, değişimin esas gücü olma tarihsel rolünü kaybetmeksizin, dengeleme dönemlerinde dengeleyici, tutucu bir işlev üstlenir ve değişimin katalizörü “dışarıdan” çalışır.

İşçi sınıfının değişen yapısı bu eğilimi güçlendirir. Bedensel emeğin azalan oranı, beyaz yakalıların, teknisyenlerin, mühendislerin ve uzmanların giderek artan sayısı ve önemi sınıfı ikiye böler. Bu tam olarak, çalışan sınıfın vahşi sömürünün acısına katlanmış ve halen katlanan tabakasının üretim sürecinde giderek azalan bir işlevinin olacağı anlamına gelmektedir. Entelijansiya bu süreçte belirleyiciliği giderek artan bir rol kazanır; araççı entelijansiya, fakat yine de entelijansiya. Bu “yeni işçi sınıfı” konumundan dolayı üretim biçimi ve ilişkilerini bozabilir, yeniden düzenleyebilir ve yönünü değiştirebilir. Bununla birlikte, böyle yapmaları için ne çıkarları ne de yaşamsal ihtiyaçları vardır; çok iyi bütünleştirilmiş ve ödüllendirilmişlerdir.¹ Elbetteki tekelci rekabet ve işgücünün verimini yoğunlaştırma yarışı özel kapitalist girişimin halen yürürlükte olan biçim ve kurallarıyla çelişebilecek teknolojik değişimleri güçlendirebilir ve o zaman bu değişimler toplumun geniş bölümlerinin teknokratik olarak yeniden yapılandırılmalarına yol açabilir (hatta kültür ve ideolojisinin bile). Fakat bunların niçin kapitalist sistemin ve halkın özel çıkarları için kârlı üretim aygıtına boyun eğmelerinin ortadan

1. *The New York Times* 15 Haziran 1967’de yıllık bütçesi yirmi dokuz milyon dolar olan Illinois Teknoloji Enstitüsü Araştırma Enstitüsü (*Illinois Institute of Technology Research Institute* [sic]) üzerine “Düşünce Depoları: Kâr Amacı Gütmeyen Uygulamalı Araştırma Cömertçe Maaş Veriyor” başlıklı bir makale yayımladı. Yazarın görüşüğü “yüzlerce mühendisten” birinin söyledikleri şöyle aktarılıyor: “Bu meslekte çok büyük miktarda satış işi var... Benim gerçek aşkım en az ağırlıklı yapılar... fakat en az maliyetli yapılar ya da Rusları daha iyi nasıl öldürürüz üzerinde çalışmam isteniyor, çünkü kurum satılabilen şeyler üzerine araştırma yaparak ayakta durabilir.” Kendi içinde paha biçilemez ve dilsel çözümleme için bir hazine olan bu ifade (aşk, öldürmek, araştırma ve satılabilirin yumuşak kaynaşmalarına dikkat edin) bu teknokratlardan en azından birinin bilincini (ve bilinçsizliğini) göstermektedir. Olası devrimciler?

kalkmasına yol açacağı açık değildir. Böyle bir niteliksel dönüşüm, üretici aygıtın teknokratlarınkinden farklı ihtiyaç ve amaçları olan gruplar tarafından denetimini ve yönünün değiştirilmesini varsayar.² Ne kadar saf olursa olsun, teknokrasi hükmetmenin sürekliliğini destekler ve kolaylaştırır. Bu ölümcül bağlantı, sadece teknoloji ve tekniği özgür insanın ihtiyaç ve amaçlarına köle yapan bir devrim tarafından kesilebilir; bu anlamda ve sadece bu anlamda, bu teknokrasiye karşı bir devrim olabilir.

Böyle bir devrim gündemde değildir. Şirket kapitalizmi alanında dönüşümün tarihsel iki unsuru, öznel ve nesnel unsurlar, birbirleriyle örtüşmez; bunlar iki farklı hatta karşıt grupta hüküm sürmektedirler. Öznel unsur, örneğin, yerleşik toplum düzenini yeniden üreten üretim sürecinin insan tabanı, sömürünün insan kaynağı ve birikimi, endüstriyel işçi sınıfında bulunur; nesnel faktör, örneğin, politik bilinç, konformist olmayan genç entelijansiya arasında bulunmaktadır ve yaşamsal değişim ihtiyacı getto nüfusunun ve gelişmemiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının “seçkin olmayan” kesimlerinin yaşamıdır. Bu iki tarihsel unsur Üçüncü Dünya'nın büyük bir bölümünde örtüşürler, ki bu bölümlerde Ulusal Kurtuluş Cepheleri ve gerillalar üretim sürecinin tabanı olan sınıfın, yani ağırlıklı olarak tarımsal reform hareketi yanlıları ve yeni ortaya çıkmakta olan endüstriyel proletaryadan oluşan sınıfın, desteği ve katılımıyla başarılar.

Kapitalizmin metropollerinde hüküm süren durum, yani radikal değişime duyulan nesnel ihtiyaç ve kitlelerin felç edilmesi, devrimci olmayan fakat devrim öncesi durumun tipik bir özelliği gibi görünüyor. Birinciden ikinciye geçiş, kapitalizmin küresel ekonomisinin ciddi bir şekilde zayıflamasını ve siyasal çalışmanın yoğunlaşması ve genişlemesini varsayar: radikal aydınlanma. Bu çalışmaya tarihsel önemini veren tam da bu hazırlayıcı özelliğidir: sömürülenlerde köleleştirici ihtiyaçların kendi varlıkları üzerindeki egemenliğini zayıflatabile-

2. Böyle son derece nitelikli teknik elemanların varlığı Fransa'daki Mayıs-Haziran isyanlarıyla kanıtlanmıştır.

cek bilinci (ve bilinçdışını) geliştirmek, ki bu ihtiyaçlar onların sömürü sistemine bağımlılıklarının sürekliliğini sağlarlar. Sadece eylem içinde politik eğitimin sonucu olabilecek bu kopma olmadan isyanın en temel, en dolsaysız güçleri yenilebilir ya da karşıdevrimin kitlesel temeli olabilirler.

Birleşik Devletler'in getto nüfusu böyle bir güç oluşturur. Küçük yaşama ve ölme alanlarına hapsedildiğinde, bu nüfus daha kolay örgütlenebilir ve yönetilebilir. Bundan başka, ülkenin büyük kentlerine konuşlanan gettolar, ekonomik ve politik olarak yaşamsal öneme sahip hedeflere karşı mücadelenin başlatılabileceği doğal coğrafi merkezleri oluştururlar; bu nedenle, gettolar on sekizinci yüzyıldaki Paris banliyöleri ile kıyaslanabilirler; bu gettoların konumu "kolayca yayılan" bir ayaklanmayı olanaklı kılabilir. Acımasız ve duyarsız yoksulluk, şimdi artan bir dirençle karşılanmaktadır, fakat bu direncin henüz büyük ölçüde politik olmayan karakteri bastırma ve saptırmayı kolaylaştırır. Radikal çatışma yine de gettoları dışarıdaki yandaşlarından ayırır. Beyaz adamın suçlu olduğu doğru olmasına karşın, beyaz adamların asi ve radikal oldukları da doğrudur. Fakat gerçek olan şudur ki, tekelci emperyalizm ırkçı kuramı geçerli kılmaktadır: tekelci emperyalizm daha fazla sayıda beyaz ırktan olmayan nüfusu bombaların, zehirlerin ve paranın vahşi gücüne maruz bırakmaktadır; böylece metropollerdeki sömürülen beyaz nüfusu da küresel suçun ortağı ve çıkarıcıları yapmaktadır. Irk çatışmaları sınıf çatışmalarının yerini almakta ya da onları ortadan kaldırmaktadır. Beyaz ve diğer ırklar arasındaki sosyal farklılıklar ekonomik ve politik gerçeklikler haline gelirler; geç emperyalizmin bu dinamiğinden ve yeni içsel ve dışsal sömürgeleştirme yöntemleri için uğraşmasından kaynaklanan bir gelişmedir bu.

Siyahların başkaldırısının uzun erimli gücü daha büyük ölçüde bu sınıfın derin bir şekilde bölünmesi (bir siyah burjuvazisinin ortaya çıkışı) ve (kapitalist düzen açısından) önemsiz toplumsal işlevi tarafından tehdit edilmektedir. Siyah nüfusun büyük kısmı üretim süre-

cinde önemli bir yere sahip değildir ve bu durumu değiştirmek için işgücünün beyaz organizasyonu henüz tam olarak yollarından çekilmemiştir. Düzenin alaycı deyimiyle, bu nüfusun büyük bir kısmı “harcanabilir”dir, yani sistemin verimliliğine önemli bir katkıda bulunmamaktadır. Bu nedenle, eğer eylem tehlikeli bir hale gelirse varolan güçler aşırı baskıcı önlemleri almaktan çekinmezler. Gerçek şudur ki, şu an Birleşik Devletler’de siyah nüfus isyanının “en doğal” gücü olarak görülmektedir.

Bu gücün genç orta sınıf muhalefetinden uzak oluşu her bakımdan aşılması zor bir durumdur. Bu zorluğun temel nedeni varolan toplumun ve onun değer dizgesinin tamamının reddinin açık sınıf farklılığı tarafından belirsizleştirilmesidir; benzer bir durum beyaz nüfus içinde öğrenciler ve işçiler arasındaki “gerçek çıkar” ortaklığının sınıf çatışması ile bozulmasında da görülmektedir. Fakat bu ortaklık Fransadaki Mayıs isyanında politik eylem içinde kendisini oldukça büyük bir boyutta gerçekleştirmiştir; Komünist Parti ve Genel İşçi Konfederasyonu’na (CGT, *Confédération Générale du Travail*) getirilen üstü kapalı yasaklamalara karşı genel eylem öğrenciler tarafından başlatılmıştı, işçiler tarafından değil. Bu gerçek sınıf çatışmalarının altında ve karşısındaki muhalefetin derinliğinin ve birliğinin bir göstergesi olabilir. Öğrenci hareketlerine gelince, ileri endüstri toplumunun asıl yapısındaki temel bir eğilim böyle bir çıkar grubunun yavaş yavaş gelişmesini destekler. Maddi üretim sürecinin büyük bölümünde yaşanan ağır fiziksel emeğin teknik ve zihinsel enerji ile değiştirilmesi eğilimindeki uzun erimli süreç, bilimsel eğitim almış, zeki işçilere olan ihtiyacı artırır; öğrenci nüfusunun çok büyük bir kısmı geleceğin işçi sınıfıdır; bu “yeni işçi sınıfı” sadece harcanamaz değil, aynı zamanda varolan toplumun gelişmesi için yaşamsaldır da. Öğrenci isyanı bu toplumu en hassas yerinden vurur, bu nedenle, tepki kin dolu ve vahşicedir.

“Öğrenci hareketi” ifadesinin kendisi zaten **ideolojik** ve sakıncalıdır. Yaşlı entelijansiyanın ve **öğrenci olmayan** nüfusun büyük bir kısmının bu hareket içinde **etkin**

bir yeri olduğu gerçeğini saklar. Bu ifade oldukça farklı amaçları ve istekleri açığa vurmaktadır; eğitim sisteminde reform istemi sadece daha büyük ve daha önemli amaçların dolaysız ifadesidir. Burada en belirleyici farklılık sosyalist ve kapitalist ülkelerdeki karşıtlık arasındadır. Sosyalist ülkelerdeki karşıtlık sosyalist toplumsal yapıyı kabul eder fakat devlet ve parti bürokrasisinin baskıcı-otoriter rejimine karşı çıkar; oysa kapitalist ülkelerde hareketin militan (ve bariz bir şekilde çoğalan) bölümü anti-kapitalisttir, yani sosyalist ya da anarşisttir. Yine, kapitalizmin etki alanı içerisinde, faşist ve askeri diktatörlüklere karşı isyanın (İspanya'da, Latin Amerika ülkelerinde) demokratik ülkelerdeki isyanlardan olduğundan farklı bir stratejisi ve farklı amaçları vardır. Dünyadaki en aşağılık toplu cinayetin işlenmesine aracı olan, Endonezya'da yüzbinlerce "komünist" in katline aracı olan, o öğrenci isyanını kimse unutmamalıdır. Bu suç, henüz cezalandırılmadı; bu, özgürlükçü, özgürleştirici öğrenci aktivizmin işlevlerinden yegâne ürkütücü sapmadır.

Faşist ve yarı faşist ülkelerde militan öğrenciler (ki bunlar her yerde öğrencilerin azınlığını oluştururlar) endüstriyel ve tarımsal reform yanlısı proletaryadan destek bulur; Fransa ve İtalya'da güçlü solcu partiler ve sendikalardan güvenilmez (ve gelip geçici) yardım elde edebilmişlerdi; Batı Almanya ve Birleşik Devletler'de, "halk"ın ve örgütlü işçilerin gürültülü ve çoğunlukla şiddetli düşmanlıklarıyla karşılaşmışlardır. Kuramında, içgüdülerinde, son amaçlarında devrimci olan öğrenci hareketi devrimci bir güç değildir, belki de takip etme yeteneği ve isteğine sahip olan kitleler olmadıkça öncü bile değildir, fakat ezici ve boğucu kapitalist metropollerde umudun mayasıdır ve alternatifi doğruluğuna tanıklık eder; öğrenci hareketi özgür bir toplumun gerçek gereksinimi ve gerçek olanağıdır. Elbette, vahşi olanlar ve tarafsız olanlar, her türlü mistisizme kaçanlar, iyi budalalar ve kötü budalalar ve olan bitene aldırış etmeyenler vardır; otantik ve örgütlü olaylar ve aykırılıklar vardır.

Doğal olarak, piyasa bu isyanın denetimini ele geçirmiş ve onu bir ticaret haline getirmiştir, fakat yine de bu ciddi bir ticarettir. Önemli olan, katılımcıların az çok ilginç olan psikolojileri değildir, protestonun çoğunlukla tuhaf olan biçimleri de değildir (ki bunlar sık sık egemen sınıfın saçma usa uygunluğunu ve alternatifin duyumsal sıradan kahramanlık imgelerini en ciddi akıl yürütmelerin yapabileceğinden daha fazla anlaşılır yaparlar), aksine protestonun yöneltildiği şeydir. Eğitim sisteminde yapısal reform istekleri (kendi başlarına yeterince önemlidirler; bunlara sonradan döneceğiz) aldatıcı tarafsızlık ve çoğunlukla açık bir mahcubiyet öğretimine karşı koymanın ve öğrenciyi maddi ve düşünsel kültürün somut ve kapsamlı bir eleştirisi için kavramsal araçlarla donatmanın peşindedir. Aynı zamanda, bunlar eğitimin sınıf karakterini yok etmek peşindedirler. Bu değişimler refah toplumunun korkunç özelliklerini saklayan ideolojik ve teknolojik örtüyü kaldıracak bir bilincin yayılmasına ve gelişmesine yol açabilirler.

Doğru bir bilincin gelişmesi hâlâ üniversitelerin profesyonel işlevidir. Bu durumda, öğrenci direnişinin örgütlü işçilerin büyük bir bölümünü de kapsayan sözde “toplum”un neredeyse patolojik nefretiyle karşılaşmasında şaşılacak bir şey yoktur. Üniversitelerin toplumun ve devletin mali ve politik iyi niyetine bağımlı hale geldiği durumda özgür ve eleştirel bir eğitim mücadelesi değişim için büyük mücadelenin yaşamsal bir parçası haline gelir.

Günümüzde radikallerin dağılmasıyla üniversitelerin dışarıdan “politikleştirilmesi” gibi görünen şey (geçmişte de genellikle olduğu gibi) eğitimin “mantıksal”, içsel dinamiğidir: bilginin gerçekliğe, hümanist değerlerin varoluşun insancıl durumlarına dönüştürülmesidir. Akademik dünyanın sahte-tarafsız özellikleri tarafından hapsedilen bu dinamik, örneğin, uygarlıktaki konformist olmayan büyük hareketlerin ve çağdaş toplumların eleştirel çözümlerinin yeterli bir şekilde ele alındığı derslerin öğretim programında içerilmesi ile kurtarılabilir. “Olması gereken”(ought) ve “olan”(is) arasında ve

kuram ve eylem arasındaki köprünün temeli kuramın kendi içerisinde yatmaktadır. Bilgi sadece bilgikuramsal anlamda –baskıcı yaşam biçimlerine karşı olarak– aşkın (nesne dünyasına doğru, gerçekliğe doğru) değildir, aynı zamanda politiktir. Üniversitede politik etkinlik hakkının reddi kuramsal ve eylemsel akıl ayrımını sürdürmekte ve zekânın etkinliğini ve kapsamını daraltmaktadır. Bu nedenle, eğitim ile ilgili istemler hareketi üniversitenin ötesine, caddelere, yoksul mahallelere, “toplum”a doğru yönlendirmektedir. İtici güç büyüme-yi, olgunlaşmayı, bu toplum içinde ve bu toplum için verimli ve “normal bir şekilde” çalışmayı reddetmektir, ki bu toplum nüfusun büyük bir bölümünü yaşamlarını aptal, insanlık dışı ve gereksiz işlerde “kazanmaya” zorlar, patlayan ticaretini gettoların, yoksul mahallelerin ve içsel ve dışsal sömürgeciliğin sırtına yükler, şiddet ve baskı ile kuşatılmış olmakla birlikte şiddetin ve baskının kurbanlarından itaat ve uyum ister, hiyerarşisinin dayandığı kârlı üretkenliğini ayakta tutabilmek için çok büyük miktardaki kaynaklarını israfa, yıkıma ve konformist ihtiyaçlar ve doyumların daha da sistemli üretimi için kullanır.

Bu isyan işleyen, başarılı “demokratik” bir topluma karşı olduğu sürece ikiye bölünmüş, saldırgan değerler ve amaçlara karşı, bu toplumun dinsiz dinine karşı, onun ciddiye aldığı her şeye, onun ileri sürerken çiğnediği iddialarına karşı ahlaki bir isyandır.

Geleneksel sınıf tabanına sahip olmayan ve aynı zamanda politik, içgüdüsel ve ahlaki isyan olan bu karşıtlığın “geleneklere karşı” olan özelliği bu isyanın strateji ve kapsamını biçimlendirir. Varolan liberal-parlamenter demokrasinin organizasyonunun tamamına uzanır. Yeni Sol arasında geleneksel politikaya karşı bir tikslenme hüküm sürmektedir: partilerin, komitelerin ve her düzeydeki baskı gruplarının oluşturduğu ağın tümüne karşı; bu ağ içinde ve onun yöntemleri ile çalışmaya karşı. Bu alanın ve atmosferin tamamı, tüm gücüyle birlikte, geçersiz kılındı; bu politikacıların, temsilcilerin ya da adayların herhangi birinin söylediklerinin hiçbirinin is-

yancılarla bir ilgisi yoktur; onlar için yenilme, hapishaneye gitme, işini kaybetme anlamına gelebileceğini çok iyi bilmelerine rağmen bu durumu ciddiye alamazlar. Bunlar profesyonel kurbanlar değildir: yenilmemeyi, hapishaneye gitmemeyi, işlerini kaybetmemeyi tercih ederler. Fakat bu onlar için bir seçim sorunu değildir; protesto ve kabul etmeme onların metabolizmalarının parçalarıdır ve güç yapısına bir bütün olarak yayılırlar. Bu yapı tarafından organize edilen demokratik süreç öylesine itibardan düşürülmüştür ki, kirletilmemiş bir parçası bulunup çıkarılamaz. Buna ek olarak, bu süreci kullanmak enerjiyi yavaş hareketlere dönüştürür. Örneğin, şimdiki ilerleme oranı göz önünde bulundurulduğunda ve politik radikalleşmenin denetim altına alınmadığı varsayıldığında, Birleşik Devletler Kongresi'nin yapısını önemli bir şekilde değiştirmek amacıyla yapılacak bir propaganda çalışması yüzyıllar sürebilir. En küçüğünden en büyüğüne mahkemelerin çalışmaları demokratik-anayasal düzendeki güvensizliği ortadan kaldırmaz. Bu koşullar altında, varolan demokrasinin gelişmesi için çalışmak kolaylıkla özgür bir toplum yaratma amacına ulaşmanın belirsiz bir süre için ertelenmesi gibi görülebilir.

Bu yüzden, karşıtlığın bazı bölümlerinde radikal protesto *antinomian**, anarşist ve hatta gayri-politik olma eğilimindedir. İşte, isyanın egemen sınıfın sınırlarına dokunan tuhaf ve soytarıca biçimler almasının bir başka nedeni. Kurumsallaşmış politikanın dehşet verici ciddi bütünlüğü, yergi, ironi ve gülme karşısında provokasyon, yeni politikanın zorunlu bir boyutu haline gelir. Profesyonel ve yarı profesyonel politikacıların konuşmalarına ve yapıp etmelerine işlemiş olan ölümcül ciddiyet ruhunu küçük görmek bunları yok ederken öğrettikleri değerleri küçük görmek gibi görünmektedir. Asiler aptalın umutsuz gülüşü ve alaycı itaatsizliğini bütünü yöneten ciddi kişilerin eylemlerinin maskesini kaldırmak için bir araç olarak yeniden canlandırırılar.

* Ahlak yasalarının zorlayıcılığına karşı gelen, *Oxford English Dictionary*. (ç.n.)

Radikal karşıtlığın varolan demokratik süreçten ve kurumlardan bu yabancılaşması demokrasiyi (“burjuva” demokrasisi, temsilci hükümet) ve kapitalizmden sosyalizme ya da genel olarak, özgür olmayan bir toplumdaki özgür olana geçişte kendi rollerini kapsamlı bir şekilde yeniden incelemelerini önermektedir. Bütün olarak ele alındığında, Marksist kuram burjuva demokrasisinin bu geçişteki rolünü olumlu olarak değerlendirir; devrim sürecinin kendisine kadar. Burjuva demokrasisi yurttaşlık hakları ve özgürlükler vaatlerinden dolayı (her ne kadar uygulamada sınırlı olsa da) muhalefetin gelişmesi ve organize olması için en elverişli ortamı sağlar. Bu halen geçerlidir, fakat demokratik yapı içerisindeki “koruyucu” özellikleri etkisiz hale getirecek güçler kendi kendilerine ivme kazanmaktadırlar. Tekelci kapitalizm tarafından geliştirilen kitle demokrasisi kendi çıkar ve görüntüsü içinde onayladığı haklar ve özgürlükleri şekillendirmiştir; halkın çoğunluğu efendilerinin çoğunluğudur; sapmalar kolaylıkla “kontrol altına alınabilir” ve aşırı güç radikal muhalefete, belirlenmiş yasalara ve tarzlara uyduğu sürece (hatta bir parça ötesine geçseler de), tolerans göstermeye (hatta belki de savunmaya) gücü yetebilir. Böylece karşıtlık tam da karşı çıktığı dünya tarafından yutulur ve tam da gelişmesine ve organize olmasına izin veren mekanizmalar tarafından; kitle tabanı olmayan bir karşıtlık böyle bir kitle tabanı edinmek yönündeki çabalarında hayal kırıklığına uğrar. Bu koşullar altında, demokratik meşruluk kuralları ve yöntemlerine göre çalışmak egemen olan güç yapısına teslim olmak gibi görünmektedir. Fakat yine de, yerleşik yapı içerisinde yurttaşlık haklarının ve özgürlüklerin savunulmasını bırakmak ölümcül bir hata olurdu. Fakat tekelci kapitalizm yurtiçinde ve yurtdışındaki egemenliğini genişletmek ve güçlendirmek zorunda olduğu sürece, demokratik mücadele varolan demokratik kurumlarla daha da artan bir çatışma içerisinde girecektir: içine gömülmüş bariyerleri ve tutucu devinimi ile.

Yarı-demokratik süreç zorunlu olarak radikal değişime karşı çalışır çünkü o düşünceleri statüko içindeki egemen çıkarlar tarafından oluşturulan bir halk çoğunluğunu üretir ve devamını sağlar. Bu durum egemen olduğu sürece, genel istencin her zaman yanlış olduğunu söylemek anlaşılabilir: toplumun daha insanca bir yaşam biçimine dönüşmesine karşı hareket ettiği sürece yanlıştır. Elbette, ikna yöntemleri hâlâ azınlığa açıktır, fakat solcu azınlığın aynı oranda her zaman egemen çıkarlar için konuşan kitle iletişim araçlarını kullanmak için gerekli olan parasal kaynağa sahip olmaması nedeniyle bu ikna yöntemlerinin kullanımı ölümcül derecede daraltılmıştır: eşitliğin ve adaletin hüküm süreceğine olan asılsız inancı destekleyen karşıtlığın lehinde yararlı ara olayları ile birlikte. Bununla birlikte, birer birer, sürekli ikna ve muhalif çoğunluğu azaltma çabaları olmadan, karşıtlığın umutları şimdi olduğundan daha da karanlık olabilirdi.

Demokrasinin diyalektiği: Eğer demokrasi özgür insanların kendi kendilerini adaletli bir şekilde yönetmeleri ise, o zaman demokrasinin gerçekleşmesi varolan sahte-demokrasinin ortadan kaldırılmasını gerektirecektir. Bu nedenle şirket kapitalizminin dinamiği içerisinde demokrasi için mücadele anti-demokratik biçimler alma eğilimindedir ve demokratik kararlar her düzeyde "parlamentolar"da alındığı ölçüde karşıtlık parlamento dışı olma eğilimindedir. Anayasal olarak tanınmış hakları ve özgürlükleri bastırılmış azınlıkların gündelik yaşamlarını genişletme eylemi, hatta varolan hak ve özgürlükleri koruma eylemi, çoğunluğun eşitlik ve adaletin abartılmış bir yorum ve uygulamasına karşı sertleşen direnişi ile karşılaştığı dereceye kadar "yıkıcı" olacaktır.

Özel bir yönetim biçimine ya da toplum içindeki özel durumlara karşı değil ama belirli bir toplumsal düzenin tamamına karşı yöneltmiş bir muhalefet meşru ve yasal kalamaz çünkü karşı çıktığı şey bu meşruiyet ve yasalardır. Demokratik sürecin sorunlara çözüm bulması, hukuki ve yasal değişikliklere olanak sağlaması değişim sürecini varolan sistemi yok edebileceği aşamada dur-

duran kurumsallaşmış bir demokrasiye karşı bir muhalefette içkin olarak bulunan yasadışılığı değiştirmez. Bu içsel dengeleyici ve “yönetici” nedeniyle kapitalist kitle-demokrasisi belki de diğer tüm toplum ve yönetim biçimlerinden daha fazla kendini-sürdürür olmaktadır ve daha fazla böyle oldukça, teröre ve yokluğa değil, ama verimliliğe ve zenginliğe, alttaki ve yönetilen nüfusun istemine daha fazla bel bağlar. Bu yeni durumun eski direnme hakkı sorunuyla doğrudan bağlantısı vardır. Temellendirilmesi gerekenin yerleşik düzene direnmeden çok, yerleşik düzenin kendisi olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu, artık varolan biçimiyle düzenlenirken amaçlanan fonksiyonları yerine getiremediği zaman, yani toplumsal olarak gerekli ve üretken bir baskı sistemi olarak, sivil toplumun dağılacağını düşünen toplumsal sözleşme kuramlarının dolaylı bir anlatımı gibi görünmektedir. Kuramsal olarak, bu fonksiyonlar filozoflar tarafından belirlenmektedir: gerçekçi düşünceye sahip olanlar “devletin amacı”nı mülkiyetin, alışverişin ve ticaretin korunması olarak tanımladılar; idealistler Us’un, Adalet’in, Özgürlük’ün gerçekleşmesinden bahsettiler (daha maddi ve ekonomik yönleri tamamıyla ihmal etmeden ve hatta küçümsemeden). İki ekolde de bir devletin bu “amaçları” gerçekten yerine getirip getirmediği konusundaki yargısı ve yargılama ölçütleri genellikle filozofların her birinin aklında varolan tikel bir ulus-devlet (ya da ulus-devlet türü) ile sınırlıydılar: bir ulus-devletin güvenliği, büyümesi ve özgürlüğünün diğerinin güvensizliğini, yok edilmesini ya da bastırılmasını içermesi tanımı geçersiz kılmaz, ne de mülkiyetin korunması ve usun gerçekleşmesi nüfusun büyük bir çoğunluğunu açlık ve kölelik içinde bıraktığında yerleşik bir devlet itaat iddiasını kaybetmez.

Günümüzde “devletin amaçları”na yönelik soru önemi kaybetti. Toplumun sürekli işler durumda olması onun meşruiyeti ve itaat iddiası için yeterli bir meşrulaştırma gibi görünmektedir ve “işler durumda olma” olumsuz olarak iç savaşın, ciddi bir kargaşanın ve ekonomik çöküşün olmaması olarak tanımlanmış gibi gö-

rünüyor. Bunun dışında her şey mubah: askeri diktatörlük, plütokrasi, gangsterlerin ve dolandırıcıların yönetimi. Katliam, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar evinde mülkiyeti, alışverişi ve ticareti korurken dışarıda kendisinin yıkıcı politikasını uygulayan bir devlete karşı etkili argümanlar değildirler. Aslında böyle bir anayasal devletin haklılığını ve meşruiyetini elinden alabilecek uygulanabilir bir yasa yoktur. Bu statükoya hizmet eden yasalar dışında yasalar olmadığı anlamına gelir ve buna hizmet etmeyi reddedenler, yasayla gerçek bir çelişkiye düşmelerinin öncesinde bile *yalnızca bu nedenle (eo ipso)* yasa alanının dışındadırlar.

Saçma durum: yerleşik demokrasi halen değişim için tek elverişli yapıyı sağlar ve bu yüzden Sağ'da ve Merkez'deki bu yapıyı sınırlamaya yönelik tüm çabalara karşı savunulmalıdır, fakat aynı zamanda, yerleşik demokrasinin korunması statükoyu ve değişimin önlenmesini korur. Aynı iki-yönlülüğün bir başka boyutu: radikal değişim bir kitle tabanına dayanır fakat radikal değişim mücadelesinin her adımı muhalefeti kitlelerden yalıtır ve yoğun baskıyı kışkırtır: kurumsallaşmış şiddetin muhalefete karşı harekete geçirilmesi, böylece radikal değişim ümidinin daha da azaltılması. Fransız öğrenci isyanlarının sonucunda Sol karşıtı hareketin seçim zafinden sonra *Humanité* şöyle yazdı (*The Los Angeles Times*'in 25 Haziran 1968 tarihli sayısına göre): "Her barikat, yakılan her araba on binlerce oyu Gaull'cü partiye hediye etti." Bu tamamen doğrudur; egemen güçlerin barikatlar ve yanan arabalar olmadan daha güvenli ve güçlü olabilecekleri mantıksal önermesi de bir o kadar doğrudur ve parlamenter oyun tarafından yutulmuş ve sınırlanmış radikal muhalefet değişimin dayandığı kitleleri daha fazla zayıflatabilir ve pasifleştirebilir. Sonuç? Radikal muhalefet kaçınılmaz olarak kendisinin doğrudan, parlamento dışı gücünün, sivil olmayan itaatsizliğin yenilgisi ile yüz yüze kalır ve böyle bir yenilgiyi göze alması gereken durumlar vardır: eğer böyle yapmakla gücünü pekiştirebilecek ve tutucu bir yönetime sivil itaatin yıkıcı özelliklerini teşhir edebilecekse.

Çünkü burjuva liberalizminin Yasa ve Düzen'ini karşıdevrimci bir güç olarak kullanmak tam da şirket kapitalizminin demokratik sisteminin nesnel ve tarihsel rolüdür, bu nedenle çok daha büyük bir güç edinmiş olan radikal muhalefete karşı koyarken, bu muhalefete doğrudan eylem ve sivil olmayan itaatsizliğin zorunluluğunu dayatır. Bu koşullar altında, doğrudan eylem ve sivil olmayan itaatsizlik asiler için şirket kapitalizminin dolaylı demokrasisini doğrudan demokrasiye³ dönüştürmenin ayrılmaz parçaları haline geldiler; bu doğrudan demokraside seçimler ve temsil artık egemenliği sürdürmeye yarayan kurumlar değildirler. İkincisine [şirket kapitalizminin dolaylı demokrasisi] karşı olarak, doğrudan eylem demokratikleşmenin, hatta yerleşik sistem içerisinde değişimin bir aracı haline gelir. Onun [şirket kapitalizminin dolaylı demokrasisi] tüm güçleri öğrencinin muhalefetini (tüm tarihsel muhalefetlerin en zayıfı ve dağınık olanını) susturamamıştır ve hükümetin Vietnam'daki savaşa yönelik tutumunun değişmesini sağlayanın parlamento ya da Gallup anket sonuçları değil, daha ziyade öğrenciler ve direnişin olduğuna inanmak için iyi bir neden vardır. Örgütlü işçi sınıfının belleğinin bastırılmasını birdenbire aşarak kısa bir süre için genel grevin ve fabrika işgalinin, kıvılcık bayrak ve Enternasyonal'in tarihsel gücünü hatırlatan Parisli öğrencilerin sivil olmayan itaatsizlikleriydi.

Alternatif, demokratik evrime karşı radikal eylem değil, statükonun ussallaştırılmasına karşı değişimdir. Toplumsal sistem beyin yıkama ve bütünleşme ile kendi kendini devam ettiren bir çoğunluk ürettiği sürece, çoğunluk sistemin kendisini üretir; kurumsal yapısı içindeki değişikliklere açık, fakat ötesindekilere açık olmayan bir sistem. Sonuç olarak, sistemin ötesindeki

3. "Doğrudan demokrasi": Modern kitle toplumlarında, hangi biçimde olursa olsun, demokrasi bir temsil sistemi olmadan düşünülemez. Doğrudan demokrasi, her düzeyde, adayların gerçekten özgür bir şekilde belirlenmesi ve seçilmesini, bir seçim bölgesindeki seçmenlerin kararlarını geri alabilmelerini, sansürlü eğitimi ve bilgiyi sağlayacaktır. Yine, böyle bir demokrasi eşit ve evrensel otonomi için eğitimi gerektirmektedir.

değişimler için mücadele, kendi dinamiği nedeniyle, sisteme göre demokratik olmayan bir şey haline gelir ve karşı şiddet başından beri bu dinamiğe içkindir. Bu yüzden radikal olan suçludur: ya statükonun gücüne teslim olduğu için ya da statükonun Yasa ve Düzen'ini çiğnediği için.

Yasal olarak kurulmuş devlet kurumları ve temsilcileri ve halkın çoğunluğu dışında, kim kendini yerleşik bir toplumun yargıcı olarak görme hakkına sahip olabilir ki? Bunlar dışında sadece kendi kendini atamış bir seçkin ya da böyle bir yargı hakkını kendilerinde gören liderler. Aslında, eğer alternatif demokrasi ve (ne kadar cömert olursa olsun) diktatörlük arasında olsaydı yanıt tartışmalı olmazdı: demokrasi daha iyidir. Bununla birlikte, bu demokrasi yoktur, devlet oligusal olarak bir baskı grupları ve "makinelere" ağı ile işletilir, çıkar çevreleri demokratik kurumlar aracılığıyla temsil edilir, bu kurumları etkiler ve bunlar aracılığıyla çalışırlar. Bunlar egemen bir halktan gelmemektedirler. Temsil, yöneten azınlık tarafından biçimlendirilen istencin temsilcisidir. Bu nedenle, eğer alternatif bir seçkinin yönetimi ise bu sadece şimdiki yöneten seçkinin başkası ile değiştirilmesi anlamına gelirdi ve eğer bu diğeri korkutucu entelektüel seçkin olacaksa bu hüküm sürenden daha az yetkin ve daha az korkutucu olmayabilir. Böyle bir hükümetin başlangıçta önceki hükümetten "miras kalan" bir çoğunluğun onayına sahip olmadığı doğrudur; fakat geçmiş hükümetlerin zincirleri bir kez kırıldıktan sonra çoğunluk bir değişim içine girecek, eski yönetimden kurtulacak ve yeni hükümeti ortak çıkarlar açısından yargılayabilecektir. Elbette bu hiçbir zaman bir devrimin yolu olmamıştır, fakat daha önce elinin altında şimdiki üretkenlik başarısına ve teknik ilerlemeye sahip olan bir devrimin gerçekleşmediği de bir o kadar doğrudur. Kuşkusuz, bunlar başka bir baskıcı denetim kümesinin empoze edilmesinde etkin bir biçimde kullanılabilirler, fakat bizim bütün tartışmamız devrimin sadece varolan toplum içerisinde harekete geçen baskıcı olmayan güçler tarafından gerçekleştirildiğinde özgürleştirici olabi-

leceği önermesi üzerinde temellendirilmiştir. Önerme bir ümitten daha fazla –ve daha az– bir şey değildir. Bu ümidin gerçekleşmesinden önce, yargılayabilecek olan aslında sadece bireydir, kendi bilinçleri ve vicdanlarından başka meşrulukları olmayan bireyler. Fakat bu bireyler kendilerine özgü belirsiz tercih ve çıkarlara sahip olan özel kişilerden fazla ve farklıdırlar. Onların yargı-gücü bağımsız düşünce ve bilgiye, toplumlarının ussal bir çözümlenme ve değerlendirilmesine dayandığı sürece öznelliklerini aşar. Böyle bir ussallık yeteneğine sahip bireyler çoğunluğunun varlığı demokratik kuramın dayandığı varsayımdır. Eğer yerleşik çoğunluk böyle bireylerden oluşmuyor ise egemen bir halk gibi düşünemez, karar veremez ve hareket edemez.

Eski hikâye: hakka karşı hak; varolan toplumun olumlu, sistemleştirilmiş, uygulanabilir hakkı karşısında insanın tarih içindeki gerçek varlığının bir parçası olan aşkınlığın olumsuz, yazılmamış, uygulanamaz hakkı: daha az uzlaştırılmış, daha az suçlu, daha az sömürülmüş bir insanlıkta direktme hakkı. Yerleşik toplumun işlerliği sömürü ve suça bağlı oldukça, bu iki hak zorunlu olarak şiddetli bir çatışma içine düşmek zorundadır. Muhalefet varolan bu durumu, bu durumu koruyan ve sürekliliğini sağlayan yöntemlerle değiştiremez. Bunun ötesinde sadece ülkü ve saldırı vardır ve saldırgan eylemleri yapma hakkını kendinde görenler varolan toplumun yargılamasından önce eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeye mecburdurlar. Çünkü ne vicdan ne de bir ülkeye adanmışlık, düzeni tanımlayan bir yerleşik düzenin yıkımını meşrulaştıramaz ya da daha doğrusu barışın, yerleşik düzenin barışının, bozulmasını meşrulaştıramaz. İkincisine sadece barışı yürürlükten kaldırma ve cinayeti ve dayacağı organize etme yasal hakları girmektedir. Yerleşik dilde “şiddet” sözcüğü polisin, Ulusal Muhafız’ın, bölge polis şeflerinin, deniz piyadelerinin, bombacıların eylemlerine uygulanmaz. “Kötü” sözcükler önsel olarak Düşman için ayrılmıştır ve anlamları güdü ve amacına bakılmaksızın Düşman’ın eylemleri ile

tanımlanır ve doğrulanır. Amaç ne kadar “iyi” olursa olsun, bu meşru olmayan yolları haklı göstermez.⁴

Aslında “amaç araçları haklı çıkarır” önermesi, genel bir ifade olarak, kabul edilemezdir, fakat genel bir ifade olarak, olumsuzu da kabul edilemezdir. Radikal politik pratikte, amaç yerleşik söylem ve davranış evreninden farklı ve ona karşıttır. Fakat araçlar bu evrene aittir ve bu evren kendi ifadelerini kullanarak, ki bunlar tam da amacın geçersiz kıldığı ifadelerdir, araçları yargılar. Örneğin, ulusal çıkarlar iddiası ile işlenen insanlık suçlarını durdurmayı amaçlayan bir eylem varsayalım ve bu amaca ulaşmak için araç, organize sivil itaatsizlik eylemleridir. Yerleşik yasa ve düzene göre suçlar değil ama onları durdurma girişimleri bir suç olarak kabul edilir ve cezalandırılır; böylelikle, eylem tam da suçladığı normlarla

4. Karşıt-anlam dilinin –sadece sözcüklerin anlamının değil, ama insanlık düşüncesinin bile yok edilmesi– korkunç bir örneği *The New York Times*'daki bir makalede (5 Eylül 1967) şöyle verilmektedir:

Eyalet Yargıç Christ Seraphim, bu öğleden sonra şirin bir Batı Yakası caddesindeki [Milwaukee'de] İspanyol tarzı evinin verandasında Golden Retriever cinsi, köpeği Holly ile oturdu ve dans edip şarkı söyleyerek mağrur bir şekilde bahçesinin önünden geçen 1000 kişilik yurttaşlık hakları savunucuları üzerine bazı acımasız yorumlar yaptı.

Bugünkü yürüyüş yapanlara bakarak “Bunların barışı bozduklarını düşünüyorum, sence de öyle değil mi?” diye sordu. “Kaba ve gürültücüler, öyle değil mi? Kendi evimin, çok para ödediğim bir ev, barış ve huzurunu yaşayamıyorum.”

Yargıç Seraphim, yürüyüşçüleri idare eden Muhterem James E. Groppi, beyaz Katolik papazı için ise şunları söyledi: “O bir suçlu, hüküm giymiş bir suçlu, ahlaksız davranışlarından dolayı jüri tarafından iki kat cezaya çarptırılan bir suçlu.”

Sonunda yürüyüşçüler işitilecek mesafenin dışına çıktılar ve Yargıç Seraphim derin bir iç çekerek Abraham Leon Sacher'ın, Brandeis Üniversitesi Rektörü, “Yahudi Tarihi”ni okumaya kaldığı yerden devam etti, fakat yürüşçüler çok geçmeden geri döndü.

Yargıç Seraphim, bu kez kitabını ima ederek, “Bu insanlar fırınlarda yakıldılar. Fakat onurlarını sonuna kadar korudular. Çok fazla protesto yürüyüşü yapmadılar. Bunlar dünyada yasaya en çok uyan halktır.”

Yasanın ve Düzenin özeti: Eğer insanlar “fazla protesto” yürüşü yapmadan fırınlara giderlerse yasaya uyan saygılı insanlar olurken toplama kamplarının olası bir yinelenmesini önlemek ve protesto etmek için yürüyenler “barışı bozuyor” ve “suçlu” da protestoyu idare eden rahip oluyor. Karşıt-anlam tam da yargıç adına zafer kazanır: Christ Seraphim.

yargılanır. Varolan toplum, aşkın eylemleri kendisinin, kendi toplumunun, ifadeleri ile yargılar; kendi kendini doğrulayan bir süreç, tamamen yasal, hatta bu toplum için kaçınılmaz: Egemenlerin en etkin haklarından biri sözcüklerin uygulanabilir tanımlarını kurma hakkıdır.⁵

Politik dilbilim: Egemen sınıfın silahı. Eğer radikal muhalâfet kendi dilini geliştirirse, egemenliğin ve iftiranın en etkili “gizli silahları”ndan birini kendiliğinden ve bilinçsizce protesto eder. Hüküm süren Yasa ve Düzen’in mahkemeler ve polisler tarafından geçerli kılınan dili baskının sadece sesi değil, aynı zamanda eylemidir de.⁶

5. Üstünlüğü konuşma diline veren bir kültürü reddediyoruz. Burjuvazi sınıfınca hazırlanmış olan bu dilin kendisi o sınıfa ait olduğunun göstergesidir. Oysa, azınlıktaki bireylerin gerçeği olan bu dil kendini herkese yegâne geçerli iletişim kipi olarak dayatmaktadır; Dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda ve her şeyden önce gerçekliği kavramanın bir yoludur; bütünüyle biçimsel ve anlaksal olan bu kavrayışı iktisadi imtiyazlarıyla toplumsal yaşamın çatışmalarından ve çelişkilerinden uzaklaşmış bir sınıf rahatlıkla yapabilir. (Alıntı: *Majuscule*, Lyon Fakültesi irtibat organı, 29 Mayıs 1968. *Quelle université? Quelle société?* A.g.e., s. 45-46.)

6. Bu olgunun farkındalık ve bunun olası etkileri saygın basında çok az yer alır. Şaşırtıcı istisnalardan biri David S. Broder’in 1 Ekim 1968 tarihli *The Los Angeles Times*’daki makalesidir. Yazı şu pasajları içeriyor:

Anlamı ve tözü sözcüklerden ayırmak yasa tarafından kapsanmamış bir suçtur. Ne de tek suçlu topluluk politikacılarıdır. “Askerden arındırılmış bölge”lerdeki şiddetli çatışma ya da “sessiz protesto yürüyüşleri”nde yaralanan insanlarla ilgili haberler duymaya alışmış bir ulus pekâlâ aklı selimini kaybetme yolunda olabilirdi.

Hitabi aşırılık herhangi bir kampanyanın bir parçası olarak kabul edilebilir, fakat bu yıl adaylar dilin olanaklarını israf etmede oldukça savurganlar. Örneğin, “adalet” ve “düzen” ve “barış” sözcükleri özgür bir ülkenin yurttaşlarının söz dağarcığının en önemli parçalarıdır. Fakat daha fazla duygu yükü eklendikçe anlam bu sözcüklerden akıp gitmektedir..

Fakat özerklik konusundaki Amerikan deneyi belirli soyut kavramların çok iyi anlaşıldığı bir toplumda gerçekleştirildi. Eğer onlar sıradan insanın sözcük dağarcığının parçası olmamış olsalardı özerklik sistemine asla zaman denenemezdi.

Jefferson, şunları yazdığı zaman anlaşılmayı umuyor olabilirdi: “Bu gerçekleri apaçık olarak kabul ediyoruz; tüm insanlar eşit yaratılmışlardır; onlara yaratıcıları tarafından ellerinden alınamayacak haklar bahşedilmiştir; bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinden gitme vardır”.

Bu ifadedeki kavramlar görselleştirilemezler; tanımlanmalıdırlar. Ve sözcükler anlamlarını yitirdikleri zaman ve araç iletiyi bastırdığı zaman, bizimki gibi bir yönetim sistemi artık uygulanabilir olmayabilir.

Bu dil sadece Düşman'ı belirleyip suçlamaz, aynı zamanda onu yaratır ve bu yaratış Düşman'ın gerçekte olduğu gibi değil de, daha çok onun Egemen sınıf için görevini yerine getirip gerektiği gibi yaratılmasıdır. Şimdi amaç, aracı haklı çıkarır: eğer eylemler “Özgür Dünya”yı korumaya ve genişletmeye hizmet ediyorsa suç olmaktan çıkarlar. Diğer taraftan, Düşman ne yaparsa kötüdür; ne söylerse propaganda. Bu önsel dilsel karalama ilk önce dışarıdaki Düşmanları vurur: onun kendi topraklarını, kendi barakalarını, kendi sade yaşamını koruması bir suçtur, en büyük cezayı hak eden en büyük suç. Özel ve o kadar özel olmayan kuvvetler öldürme, yakma ve sorgulama eğitimi almadan çok önce onların beyinlerinin ve vücutlarının duyarlılıkları Öteki'ndeki insanı değil de hayvanı –bir hayvan ama cezanın tümünü çeken bir hayvanı– görmeleri, duymaları ve koklamaları için azaltılmıştır. Dilsel biçim kendini sürekli olarak tekrarlar: Vietnam'da Amerikan “stratejik etkinlikleri”ne karşı “tipik insanlık dışı komünist şiddet” uygulanmaktadır; Kızıllar'ın “ani bir saldırı başlatma” niyetleri var (herhalde onların bunu önceden ilan etmeleri ve açık alana yayılarak yapmaları bekleniyor); onlar “bir ölüm tuzağından kaçıyorlar” (galiba dışarı çıkmamalıydılar). Vietnamlı Komünist gerillalar Amerikan kışlarına gecenin sessizliğinde saldırır ve Amerikan çocuklarını öldürürler (galiba, Amerikalılar sadece güpegündüz saldırır, düşmanın uyku düzenini bozmaz ve Vietnamlı çocukları öldürmezler). Yüzbinlerce komünistin (Endonezya'da) katledilmesi “etkileyici” olarak tanımlanıyor; diğer tarafın katlandığı bir karşılaştırılabilir “ölüm oranı” hiç de böyle bir sıfatla onurlandırılmaz. Çinlilere göre, Doğu Asya'da Amerikan askeri birliklerinin varlığı onların “ideoloji”lerine bir tehdit iken herhalde Orta ya da Kuzey Amerika'da Çin'e ait askeri birliklerin varlığı Birleşik Devletler için sadece ideolojik değil gerçek bir tehdit olurdu.

Düşman'ı (*Untermensch** olarak) günlük konuşmanın sıradanlığının içine sokan bu dilsel evren sadece

* Özellikle Nazi rejimine göre; ırksal olarak daha aşağı insan. (ç.n.)

eylem içinde aşılabilir. Çünkü şiddet bu toplumun asıl yapısı içine kurulmuştur: şirket kapitalizminin tüm alanlarında iş yaşamının yöneten birikmiş saldırganlık olarak, otoyollardaki yasal saldırganlık olarak ve –Özgür Dünya'nın kapitali tarafından uygarlaştırılmamış olan– yeryüzünün zavallılarını kurbanları olarak gördükçe daha da zalimleşiyor gibi görünen dışarıdaki ulusal saldırganlık olarak. Bu saldırganlığın harekete geçirilmesinde, eski fiziksel güçler sistemin ekonomik-politik ihtiyaçlarına hizmet etmeleri için etkinleştirilirler: Düşman ahlaksız ve istilacı olanlardır; onlar insan değil hayvandırlar; bulaşıcı hastalıktırlar (domino kuramı!) ve temiz, uyutulmuş, sağlıklı özgür dünyayı tehdit ederler.⁷ Virüs gibi öldürülmeliler, dumana boğulmalılar, yakılmalılar; özgürlük ve demokrasi için onların istila edilmiş ormanları da yakılmalı ve temizlenmelidir. Zaten Düşman, temiz dünya içinde kendi için çalışan “gizli örgütlere” sahiptir: Komünistler ve Hippiler ve bunların uzun saçlı ve sakallı ve kirli pantolonlu benzerleri; ahlaksızca yaşayanlar ve temiz ve düzenli olanlara, hatta öldürdükleri ve bombaladıkları ve yaktıkları zaman bile temiz düzenli kalanlara yasaklanmış olan özgürlükleri elde edenler. Belki de, ortaçağdan bu yana, birikmiş bastırma, hiçbir zaman böyle küresel ölçekte baskıcı düzenin dışında olanlara –içerideki ve dışarıdaki “yabancılar” a– yönelik örgütlü bir saldırganlık şeklinde patlak vermemiştir.

Bu izin verilen saldırganlık karşısında, geleneksel meşru ve gayri meşru şiddet ayrımı tartışılır hale gelir. Eğer meşru şiddet, gündelik “barış sağlama” ve “özgürleştirme” rutininde, toplu yakmaları, zehirlemeleri, bombalamaları içeriyorsa, radikal muhalefetin eylemleri ne kadar gayri meşru olursa olsun, aynı şekilde adlandırılmaz: şiddet. İsyancıların gettolarda, yerleşkelerde, şehrin caddelerinde yaptıkları yasadışı eylemler ile dü-

7. Bkz. “The Americans in Vietnam” (anonim), *Alternatives*, California Üniversitesi, San Diego, Güz 1966; ilk olarak Almanca'da *Das Argument*, No. 36, Berlin, 1966; Fransızca'da *Les Temps Modernes*, January 1966 yayımlanmıştır.

zenin güçlerinin Vietnam'da, Bolivya'da, Endonezya'da, Guatemala'da yaptığı işler arasında büyüklük ve suçluluk bakımından anlamlı bir karşılaştırma olabilir mi? Tahmin edilemeyecek kadar çok sayıda insanın yaşamlarının yasa ve düzenin silahlı güçleri tarafından çok daha verimli bir şekilde bozulmasını protesto etmek için, göstericilerin üniversitenin, askerlik şubesinin, süpermarketin işlerini bozmasına, trafiğin akışını kesmesine anlamlı bir şekilde saldırı denilebilir mi? Burada da, kaba olgu yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyar: yerleşik dil, önsel olarak muhalefete karşı ayrımcılık yapar; Ege-men sınıfı korur.

“Yasa ve Düzen”: Bu iki sözcüğün her zaman korkutucu bir anlamı olmuştur; meşru gücün tüm zorunlulukları ve tüm korkusu bu deyimde özetlenir ve onaylanır. Yasa ve düzen, uygulanabilir yasa ve düzen olmadan hiçbir insan topluluğu olamaz, fakat insan topluluklarında iyinin ve kötünün dereceleri vardır; bu dereceler yerleşik toplumu fakire, bastırılmış, deliye –[bu toplumun] refahının kurbanlarına– karşı korumak için gerekli olan meşru ve organize şiddet açısından belirlenir. Yasa ve düzenin anayasal ifadelerdeki meşruluklarına ilaveten, yerleşik yasa ve düzenin ne dereceye kadar meşru bir şekilde itaat ve uyum talep edebileceği (ve emredebileceği) büyük ölçüde bu yasa ve bu düzenin, onların standartlarına ve değerlerine ne ölçüde itaat ettiğine ve uyduğuna bağlıdır (ya da olmalıdır). Bunlar öncelikle ideolojik olabilirler (devrimci burjuvazi tarafından geliştirilen özgürlük, eşitlik, birlik düşünceleri gibi), fakat sosyal olguda bu değerler ihanete uğradıkça, taviz verildikçe, yadsındıkça ideoloji muhalefetin zırhında maddi bir politik güç haline gelebilir. O zaman verilen sözler ve beraberinde meşruluk iddiası da, muhalefet tarafından adeta “devralınırlar”. Bu durumda, yasa ve düzen yerleşik yasa ve düzene karşı kurulacak şeyler haline gelirler: varolan toplum gayri meşru, illegal oldu: kendi yasasını geçersiz kıldı. Bu gibi durumlar tarihsel devrimlerin dinamiğini oluşturur; devrimin süresiz olarak nasıl engellenebileceğini anlamak zordur.

Dayanışma

Önceki bölümlerde ortaya konulan, şirket kapitalizmi tarafından düzenlenmiş topluma karşı olan muhalefeti çözümlene çabası isyanın radikal ve bütüncül karakteri ile bu radikalizm için gerekli olan zeminin yokluğu arasındaki çarpıcı çelişki üzerine yoğunlaştı. Bu durum tüm çabaların şirket kapitalizmi alanı içerisinde radikal değişimin olasılıklarının –soyut, akademik ve gerçekdışı karakterlerinin– değerlendirilmesine ve hatta tartışılmasına neden olur. İleri kapitalist ülkelerde devrimci değişimin belirli tarihsel aktörlerini aramak aslında anlamsızdır. Devrimci güçler değişim süreci içerisinde kendileri ortaya çıkarlar; potansiyel olanın edimsel olana dönüşümü politik pratiğin işidir. Politik pratik kendini, en az eleştirel kuramın yapabileceği kadar, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın ilk dönemine ait ve Üçüncü Dünya'nın geniş bölümünde hâlâ geçerli olan bir devrim kavramına yöneltebilir. Bu kavram, devrimci sınıfın öncüsü gibi davranan ve temel toplumsal değişimleri başlatabilecek yeni bir merkezi güç oluşturan bir devrimci parti tarafından yönlendiren bir kitle ayaklanması sürecinde “iktidara el koyma”yı tahayyül eder. Güçlü bir Marksist partinin sömürülen kitleleri organize ettiği sanayileşmiş ülkelerde bile, strateji artık bu düşünce tarafından yönlendirilmemektedir; “*popular fronts*”un* Komünist politikalarına bakın. Bu devrim

* Faşizme karşı solcu partiler tarafından kurulan, 1930'larda Avrupa ülkelerinde kurulanlara benzer koalisyonlar. (ç.n.)

kavramı bütünleşmenin ekonomik-politik süreçlerin (sürdürülebilir yüksek verimlilik; büyük pazarlar; yeni-sömürgecilik; yönetilen demokrasi) sonucu olduğu ve bizzat kitlelerin muhafazakârlığın ve istikrarın güçleri olduğu ülkelere hiçbir şekilde uygulanabilir değildir. Radikal değişimin yeni tarzlarını ve boyutlarını kapsayan bu toplumun gerçek gücü budur.

Bu toplumun dinamiği kendi kaynaklarıyla, kendi pazarıyla ve diğer bölgelerle normal ticaretle büyüyeceği aşamayı çoktan geçmiştir. Ekonomik ve teknik yayılma ve doğrudan askeri müdahale aracılığıyla Üçüncü Dünya'nın büyük bir bölümünü sömürgeleştiren emperyalist bir güç haline gelmiştir. Bu gücün politikası bir taraftan ekonomik ve teknik zaferlerin etkili bir şekilde kullanılması, diğer taraftan müdahalenin politik-stratejik karakteri ile kendinden önceki klasik emperyalizmden ayrılır: komünizme karşı küresel savaşın ihtiyaçları kârlı yatırımların ihtiyaçlarının yerini alır. Her halükârda, emperyalizmin evrimi nedeniyle, Üçüncü Dünya'daki gelişmeler Birinci Dünya'nın dinamiğine aittir ve ilkindeki değişim güçleri ikincisiyle ilgisiz değildir; "harici proletarya" şirket kapitalizminin egemenliği içerisinde potansiyel değişimin temel faktörüdür. İşte devrimin tarihsel faktörlerinin çakışması: çoğunluğu tarımsal reform yanlısı olan proletarya yerel yönetici sınıfları ve yabancı metropollerin yönetici sınıfları tarafından uygulanan çifte baskıya katlanırlar. Yoksullarla birleşecek ve onların mücadelesine öncülük edecek bir liberal burjuvazi yoktur. Atık maddi ve zihinsel yoksunluk içerisinde tutulan bu yoksullar militan öncülere tabidirler. Çünkü kentler dışında yaşayan büyük çoğunluk varolan toplumu tehdit edecek herhangi bir planlı ekonomik ve politik eylem başlatamaz; özgürlük mücadelesi, yerel halkın desteğiyle ve geleneksel baskı yöntemlerine engel olan arazinin avantajları kullanılarak yürütülen, ağırlıklı olarak askeri bir mücadele olacaktır. Bu koşullar, zorunlu olarak, gerilla savaşına yol açar. Bu kurtuluş güçleri için büyük fırsat aynı zamanda çok büyük bir tehlikedir de. Gücü elinde bulunduranlar Küba örneğinin yinelen-

mesine izin vermeyeceklerdir; daha da etkili araçlara ve silahlara başvuracaklar ve yerel diktatörlük metropollerin daha da etkin yardımlarıyla güçlendirilecektir. Bu ölümcül müttefikliğin gücünü ve yıkımı kontrol altına alma kararlılığını küçümsemek romantizm olurdu. Öyle görünüyor ki, bütün bir halka ve ülkeye karşı şimdiye kadar nükleer ya da yarı nükleer silahların kullanılmasını engelleyen ne arazinin özellikleri ne Vietnamlı erkek ve kadınların inanılmaz direnişleri ne de “dünya kamuoyu”nun düşünceleri değil de başka nükleer güçlerden duyulan korkuydu.

Bu koşullar altında özgürlüğün ve Üçüncü Dünya'nın gelişmesinin önkoşulları ileri kapitalist ülkelerde ortaya çıkmak zorundadır. Sadece süper gücün içeriden zayıflatılması geri kalmış ülkelerdeki baskının finanse edilmesini ve ona teçhizat sağlanmasını nihai bir şekilde durdurabilir. Ulusal Kurtuluş Cepheleri emperyalizmin yaşamını tehdit eder; onlar değişimin sadece maddi değil aynı zamanda ideolojik katalizörleridir. Küba devrimi ve Viet Cong kanıtladılar: bu yapılabilir; kapitalist yayılmanın devasa teknik ve ekonomik gücüne karşı koyabilecek ve yıldırabilecek bir insanlık, bir istenç ve bir inanç var. Savunmadaki bu şiddetli dayanışma, eylem halindeki bu ilkel sosyalizm, Yeni Sol'un radikalizmine erken dönem Marks'ın “sosyalist hümanizm”inden daha fazla biçim ve anlam vermiştir; bu ideolojik anlamda da harici devrim kapitalist metropollerdeki muhalefetin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bununla birlikte, örnek teşkil eden bu güç, harici devrimin ideolojik gücü, sadece kapitalist sistemin dahili yapısı ve uyumu bozulduğunda meyvesini verir. Sömürü zinciri en güçlü halkasından kırılmalıdır.

Şirket kapitalizmi ekonomik krizlere karşı bağışık değildir. Devasa “savunma” sektörü vergi mükelleflerine giderek artan bir yük bindirir, aynı zamanda kâr payının azalmasından da büyük ölçüde bu sektör sorumludur. Vietnam'daki savaşa karşı gelişen muhalefet otomasyondaki teknik ilerlemenin yan ürünü olan ekonominin, işsizliğin artması tehlikesini göze alarak, kapsamlı bir dönüşümünün gerekliliğini işaret eder. Metropollerin

verimliliği için ek pazarların “barışçıl” bir şekilde yaratılması Üçüncü Dünya’daki yoğun direniş ve Sovyet bloğunun yarışmacı ve rekabetçi gücü ile karşılaşacaktır. İşsizliğin ortadan kaldırılması ve yeterli bir kâr oranının sürdürülmesi bu nedenle talebin her zamankinden daha büyük ölçekte uyarılmasını, böylece israfın, önceden planlanmış eskimenin, parazit ve aptal işler ve hizmetlerin çoğaltılması aracılığıyla yaşam mücadelesi koşuşturmasının uyarılmasını gerektirir. Ekonominin parazit sektörü tarafından ilerletilen yüksek yaşam standardı ücret taleplerini sermayenin altından kalkamayacağı bir noktaya götürür. Ancak şirket kapitalizminin gelişimini belirleyen yapısal eğilimler şiddetlenen sınıf mücadelelerinin örgütlü politik eylem sayesinde sosyalist bir devrimle sonuçlanacağı varsayımını doğrulamaz. Elbette, en ileri kapitalist refah devleti bile sınıflı bir toplum olarak ve bundan dolayı da bir çatışan sınıf çıkarları devleti olarak kalır. Bununla birlikte, devlet gücünün çöküşünden önce, sistemin aygıtı ve baskıcı gücü, sınıf mücadelesini kapitalist çerçeve içerisinde tutacaktır. Ekonomik mücadelenin radikal politik mücadeleye dönüşmesi değişimin nedeni olmaktan çok, sonucu olabilir. Bu durumda değişimin kendisi genel, plansız, örgütlenmemiş ve dağınık bir parçalanma sürecinde ortaya çıkabilir. Bu sürecin fitili belki de sadece politik baskıya değil, aynı zamanda zihinsel baskıya da karşı direnişi harekete geçirecek olan bir sistem krizi tarafından ateşlenecektir. Bu krizin delice özellikleri, her zamankinden daha da açık hale gelmiş olan varolan özgürlük kaynakları ve onların köleliğin sürdürülmesi için kullanılması arasındaki çelişkiyi ifade edişi, günlük rutinin, baskıcı uyumluluğun ve toplumun süregelen işlevselliği için gerekli olan ussallığın temelini çürütebilir.

Toplumsal ahlakın dağılması kendini iş disiplininde, iş yavaşlatmada, kanun ve kurallara itaatsizliğin yayılmasında, yasadışı grevlerde, boykotlarda, sabotajlarda, amaçsız itaatsizliklerde ortaya koyabilir. Baskı sisteminin ayrılmaz bir parçası olan şiddet kontrolden çıkabilir ya da daha fazla totaliter denetimleri gerekli kılabilir.

En totaliter teknokrat-politik yönetimlerin bile, işleyişleri için, yaygın olarak “ahlak anlayışı” denilen şeye ihtiyaçları vardır; bu anlayış halkın emeklerinin işe yararlığı ve çalışmanın toplumsal organizasyonu tarafından dayatılan baskının gerekliliğine yönelik (göreceli) “olumlu” tutumu içerir. Bir toplum, halkın nispeten istikrarlı ve güvenilir sağduyusuna dayanır, sağduyu zihin ve vücudun düzenli, toplumca belirlenmiş şekilde çalışması olarak tanımlanır; özellikle işyerinde, mağaza ve ofislerde, bir de boş zamanlarda ve eğlencede. Ayrıca, bir toplum, önemli ölçüde, birinin inançlarına inanmayı da gerektirir (ki bu da gerekli olan sağduyunun bir parçasıdır); toplumun değerlerinin işlemsel değerine inanmak. İşlemsellik aslında bağdaşıklıkla güçleri olarak istek ve korkunun vazgeçilemez bir tamamlayıcısıdır.

Şimdi yavaş yavaş azalması muhtemel olan şey, toplum içerisinde artan çelişkilerin etkisi altında, bu ahlak yapısının, işlemsel değerlerin (düşünsel geçerlilikleri bir yana) gücüdür. Sonuç sadece rahatsızlık ve zihinsel hastalığın yayılması değil, aynı zamanda verimsizliğin, çalışmaya karşı direncin, görev yapmanın reddedilmesinin, ihmalkârlığın, ilgisizliğin de yayılması olabilir; bir noktadaki arızanın bütününe büyük bir kısmını kolaylıkla etkileyebileceği son derece merkezleşmiş ve örgütlenmiş bir aygıtı vurabilecek işlev bozukluğu etkenleri. Elbette bunlar öznel etkenlerdir, ancak bu etkenler sistemin küresel ölçekte maruz kalacağı nesnel ekonomik ve politik gerilimlerle birlikte nesnel maddi güç halini alabilir. O zaman, sadece o zaman, mücadeleyi yönlendirmek için gerekli olan yeni örgütlenme biçimlerine kitlesel bir zemin sağlayabilecek olan politik iklim hüküm sürecektir.

Emperyalist toplumun istikrarını tehdit eden eğilimlere işaret ettik ve Üçüncü Dünya'daki özgürleşme hareketlerinin emperyalist toplumun olası gelişimini ne ölçüde etkilediğinin altını çizdik. Eski sosyalist toplumlarla, Sovyet bloğuyla, “barışçıl bir şekilde bir arada varoluş”un dinamikleri emperyalist toplumu **çok büyük** ölçüde etkilemiştir. Bu bir arada varoluş, **önemli açılar-**

dan, kapitalizmin istikrarlı hale getirilmesine katkıda bulundu: Eğer varolmamış olsaydı yaratılmak zorunda kalınacak bir Düşmandı “dünya komünizmi”, gücün “savunma ekonomisi” ve halkın ulusal çıkarlar için seferber edilmesini haklı çıkararak bir Düşman. Üstelik, tüm kapitalizmin ortak Düşmanı olarak, komünizm kapitalistler-arası çatışma ve farklılıkların yerini alan bir ortak çıkarın örgütlenmesini destekler. Sonuncusu ancak bir o kadar da önemlisi şudur; ileri endüstri toplumlarındaki muhalefet sosyalizmin baskıcı Stalinist gelişimi –ki bu gelişim sosyalizmi kapitalizme tam bir alternatif olmaktan çıkardı– tarafından ciddi bir şekilde zayıflatılmıştır.

Bu yakınlarda, komünist bloğun bütünlüğündeki çatlama, Küba devriminin zaferi, Çin’deki “kültürel devrim” ve Vietnam, bu resmi değiştirdi. Stalinist bürokratikleştirme ve bu türden bir sosyalist gücün ortaya çıkışına emperyalist bir yanıt olarak nükleer savaş tehlikesi olmadan, gerçek bir halkçı temel üzerinde kurma olasılığı Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler arasında bir tür ortak çıkarın ortaya çıkmasına yol açtı.

Bir anlamda, bu gerçekten “zenginlerin” çıkarlarının “yoksullara” Eski’nin çıkarlarının Yeni’ye karşı ortaklığıdır. Sovyetler Birliği’nin “işbirlikçi” politikası Sovyet toplumunun, sadece temel ilkeleri sayesinde (özel mülkiyetin kaldırılması ve üretim araçlarının denetimi: planlı ekonomi), hâlâ özgür bir topluma geçişi gerçekleştirmeye muktedir olduğu yönündeki umutları gittikçe azaltan güç politikasının sürdürülmesini zorunlu kılar. Dahası, emperyalist yayılmanın ana dinamiği Sovyetler Birliği’ni diğer kampa yerleştirir: Vietnam’daki etkin direniş ve Küba’nın korunması Sovyet yardımı olmadan olanaklı olabilir miydi?

Ancak, çıkarların benzeşmesinin kapitalizm ve Sovyet sosyalizmi arasındaki çatışmanın –en azından şimdiki durumda– önüne geçtiğini iddia eden yetersiz “yakınsama kuramını” reddederken, Sovyet sosyalizmi ve yönetim ile sömürünün özgürleşmiş kurbanları arasında gerçek bir dayanışmayı geliştirerek ve yaratarak sosyalizmi kurmaya yönelik yeni tarihsel çabalar arasında-

ki temel farkı küçümseyemeyiz. Fiili olan ideal olandan epeyce sapabilir, “özgürlük”, “sosyalizm” ve “kurtuluş”un bütün bir kuşak için Fidel ve Chéden ayrılamaz olduğu gerçeği değişmeden kalır; bunların devrimci mücadeleleri metropollerdeki mücadeleye örnek sağladığı için değil, ancak kadın ve erkeklerin insanca bir yaşam için, yeni bir yaşam için, verdikleri günlük mücadele içerisinde bu düşüncelerin doğruluklarını hatırlattıkları için.

Nasıl bir yaşam? Hâlâ “somut alternatif” sunma talebiyle karşı karşıyayız. Eğer bu talep yeni toplumda olabilecek belirli kurum ve ilişkilerin detaylı bir planını istiyorsa, talep anlamsızdır: bunlar önceden belirlenemezler; bunlar yeni toplum gelişirken, deneme yanılma yoluyla, gelişeceklerdir. Eğer bugün alternatifin somut bir kavramını oluşturabilirsek bu bir alternatifin kavramı olamaz; yeni toplumun olasılıkları yeterince “soyut”tur, yani yerleşik evrenle ilişkilendirilerek tanımlanmalarına karşı koymak için bu evrenden uzaklaştırılmış ve onunla bağdaşmazdılar. Bununla birlikte, bugün önemli olanın eskiyi, gücü elinde bulunduranları yeninin ortaya çıkışına olanak sağlamak için ortadan kaldırılmaları olduğunu söyleyerek soruyu geçiştiremeyiz. Böyle bir yanıt eskinin tamamıyla kötü olmadığı, mal sağladığı ve içinde insanların gerçek bir paylarının bulunduğu gerçeğini görmezden gelen bir yanıttır. Daha kötü olan toplumlar olabilir; günümüzde böyle toplumlar var. Şirket kapitalizmi sistemi kendisinin değiştirilmesi için uğraş verenlerden eylemlerinin haklılığını ispatlamalarını isteme hakkına sahiptir.

Ancak somut alternatifleri ifade etme talebi daha başka bir nedenden dolayı haklı görülür. Olumsuz düşünme (*negative thinking*) kendi ampirik temelinden alabileceği her ne güç varsa onu ortaya koyar: verili toplumdaki gerçek insanlık durumu ve bu durumu aşmak, özgürlük alanını genişletmek için “verili” olanaklar. Bu anlamda, olumsuz düşünme kendi içsel kavramları nedeniyle “olumlu”dur: şimdinin içinde “içerilmiş bir geleceği kavramış ve ona yönelmiş. Bu hapsolmuşlük içerisinde (yerleşik toplumlar tarafından sürdürülen genel geliştir-

meme politikasının önemli bir yönüdür bu) gelecek olası kurtuluş gibi görünür. Tek alternatif bu değildir: nükleer yıkım ile beraber ya da onsuz “uygar” bir barbarlığın gelişi de aynı şekilde geleceğin içinde içerilmiştir. Olumsuz düşünme ve onun tarafından yönlendirilen praksis bu mutlak olumsuzluğu önlemeye yönelik olumlu ve konumlandırıcı çabadır.

Kurtuluşun birincil, temel kurumları kavramı, yeterince bilindik ve yeterince somuttur: Ortak mülkiyet, üretim araçları ve paylaşımın ortaklaşa planlanması ve yönetilmesi. Bu alternatifin temeli, gerekli ancak yeterli olmayan bir koşuldur: eldeki tüm kaynakların nicelikten niteliğe geçişin önkoşulu olan yoksulluğun ortadan kaldırılması için kullanılmasını olanaklı kılar: yeni duyarlılık ve yeni bilince uygun bir gerçekliğin yaratılması. Bu amaç, ne kadar devrimci olursa olsun, özgür olmayan toplumların biçiminin ve onların ihtiyaçlarının sürekliliğini sağlaması (ya da başlatması) kesin olan yeniden inşa politikalarının reddedilmesine işaret eder. Bu yanlış politika belki de en iyi şekilde “ileri kapitalist ülkelerin üretkenlik düzeyini yakalamak ve onu geçmek” ilkesinde özetlenir. Bu ilkede yanlış olan şey maddi koşulların hızlı bir şekilde gelişmesine yapılan vurgu değil, ancak bu koşulların gelişmesini yönlendirecek olan modele yapılan vurgudur. Bu model alternatifi, niteliksel farklılığı reddeder. Bunlardan ikincisi kapitalist üretkenliğe mümkün olan en hızlı şekilde ulaşmanın bir sonucu değildir ve olamaz da, daha ziyade yeni üretim biçim ve amaçlarının gelişmesinin bir sonucudur; sadece (belki de hiç) teknik yenilikler ve üretim ilişkileri bakımından değil, fakat farklı insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmadaki insan ilişkileri bakımından “yeni”. Bu yeni ilişkiler işte ve amaçta “biyolojik” bir *dayanışmanın* sonucu olabilirdi. Bu dayanışma toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar ve amaçlar arasında, kabullenilmiş zorunluluk ve özgür gelişme arasında gerçek bir uyumun –ileri kapitalist (ve sosyalist?) ülkelerdeki planlanmış ve zorlamayla sağlanmış uyumun tam karşıtı olan bir uyumun– göstergesidir. Genç radikallerin

Küba'da, gerillalarda, Çin kültür devriminde doğal, içgüdüsel, yaratıcı güç olarak gördükleri şey bu dayanışmanın imgesidir.

Dayanışma ve işbirliği: Bunların tüm biçimleri kuratıcı değildir. Faşizm ve militarizm son derece verimli bir dayanışma geliştirdi. Sosyalist dayanışma özerkliğdir: öz-belirlenim evde başlar, yani her Ben ve Ben'in seçtiği Biz ile. Bu amacın gerçekten de onu gerçekleştirmek için gerekli araçlarda, yani varolan toplum içerisinde yenisi için çalışanların stratejilerinde ortaya çıkması gerekir. Eğer sosyalist üretim ilişkileri yeni bir yaşam tarzı, yeni bir yaşam Biçimi olacaksa, o zaman bu ilişkilerin varoluşsal niteliği bu ilişkilerin gerçekleşmesi için verilen mücadele içerisinde ilan edilmeli, öngörülmesi ve açıklanmalıdır. Sömürünün tüm biçimleri bu mücadeleden çıkarılmış olmalıdır: hem mücadeleciler arasındaki iş ilişkilerinden hem de kendi bireysel ilişkilerinden çıkarılıp atılmalıdır. O zaman anlayış, birbirine karşı sevecenlik, yanlış ve kötü olana dair içgüdüsel bilinç ve baskının mirası isyanın sahiciliğine tanıklık eder. Kısacası, sınıfsız bir toplumun ekonomik, politik ve kültürel özellikleri onun için mücadele edenlerin temel ihtiyaçları haline gelmelidir. Geleceğin şimdinin içine bu girişi, isyanın bu derin boyutu, son tahlilde, politik mücadelenin geleneksel biçimleriyle olan uyumsuzluğu açıklar. Yeni radikalizm merkezîyetçi bürokratik komüniste karşı olduğu kadar yarı-demokratik liberal örgüte karşı da mücadele eder. Bu isyanda, yeni duyarlığın dışavurumunda, tahakküme karşı duyarlılıkta, güçlü bir kendiliğindenlik, hatta anarşizm, unsuru vardır: özgürlüğün hazzının ve özgür olma ihtiyacının kurtuluşu öncelemesinin gerekliliği duygusu ve bilinci. Önceden belirlenmiş Liderlere, her türden komünist bürokrata, ne kadar solcu olurlarsa olsun politikacılara karşı duyulan nefret bundan dolayıdır. İnisiyatif geniş bir alana yayılmış, özerkliği, hareketliliği ve esnekliği yüksek olan küçük gruplara geçer.

Elbetteki kendiliğindenlik, baskıcı toplum içerisinde ve onun her yerde ve her zaman bulunan aygıtına kar-

şı tek başına radikal ve devrimci bir güç olamaz. Sadece aydınlanmanın, eğitimin, politik pratiğin bir sonucu olarak böyle bir güç haline gelebilir; aslında bu anlamda, örgütlenmenin bir sonucu olarak. Baskıya karşı mücadelede anarşist unsur temel etkidir: hazırlayıcı politik eylem içerisinde korunmuş fakat disipline sokulmuş bu unsur özgürleşecek ve mücadelenin amaçları içerisinde saklanacaktır. Baskıya karşı duyarlı olan baskı-karşıtı duyarlık devrimci ilk kurumların kurulması için serbest bırakıldığında “İlk Aşama”nın, yani üretici güçlerin otoriter bürokratik gelişiminin, sürdürülmesine engel olacaktır. Yeni toplum o zaman yoksulluğun yok olacağı düzeye (bu düzey tiksindirici refah ve israfla yakından ilişkili olan ileri kapitalist üretkenliğin düzeyinden oldukça aşağıdadır) nispeten hızlı bir şekilde ulaşabilecektir. Gelişme o zaman, sosyalist Doğu Avrupa toplumlarının tekdüze kültürlerinden hissedilir şekilde farklı duyusal bir kültüre yönelebilir. Üretkenlik Performans İlkesinin tüm ussallığına karşıt bir şekilde yeniden yönlendirilebilir; toplumsal açıdan gerekli olan emek baskıcı bir çevre inşa etmektense, estetik bir çevre inşa etmeye, otoyollar ve otoparklar yapmaktansa parklar ve bahçeler yapmaya, kitlesel eğlence ve dinlence alanları yaratmaktansa çekilme alanlarının yaratılmasına yönlendirilebilir. Toplumsal açıdan gerekli emeğin (zaman) bu şekilde, kâr ve Performans İlkesi tarafından yönetilen herhangi bir topluma ters düşen, yeniden dağıtımı toplumu tüm boyutlarıyla birlikte yavaş yavaş değiştirecektir; bu Estetik İlkesinin Gerçeklik İlkesinin Biçimine yükselişi anlamına gelecektir: endüstriyel uygarlığın başarıları üzerine kurulmuş ve kendi kendini yürüten üretkenliğinin sonunu başlatan bir alımlama kültürü.

Uygarlığın önceki bir aşamasına gerileme değil, ancak insanlığın gerçek yaşamındaki hayali bir *kayıp zaman*'a geri dönüş: insanın toplumunu kim ve ne için örgütlediğini sormayı öğrendiği bir uygarlık düzeyine ilerleme; insanın kesintisiz olarak sürdürdüğü varoluş mücadelesini büyük ölçüde yavaşlattığı ve hatta durdurduğu, sefalet ve katliamlarla dolu yüzyıllar boyunca

nelerin başarıldığını araştırdığı, bunun yeterli olduğuna ve her neye sahipse ve yabancılaşmış asgari emekle her neyi yeniden üretebiliyor ve düzelterebiliyorsa onlardan haz duyma zamanının geldiğine karar verdiği aşama: teknik ilerlemenin durdurulması ya da azaltılması değil, ancak insanın aygıtı tabiliğinin sürmesine ve varoluş mücadelesinin yoğunlaşmasına neden olan özelliklerinin yok edilmesi; satılması gereken eşyaların daha büyük bir bölümünü elde etmek için daha sıkı çalışmak. Diğer bir deyişle, elektrifikasyon aslında, yaşamı hafifleten ve koruyan tüm teknik aletler, insan enerji ve zamanını özgürleştiren tüm makineleşme, “kişiselleştirilmiş” sahte ve parazit hizmetleri çoğaltmak yerine onları ortadan kaldıran standartlaştırma ve sömürücü refahın küçük aygıt ve zimbirtıları. Bunlardan ikincisi [küçük aygıt ve zimbirtılar] açısından (ve sadece ikincisi açısından), bu kesinlikle bir gerileme olabilir; ancak eşyanın insan üzerindeki hâkimiyetinden kurtuluş, özgürlüğün bir önkoşuludur.

Özgür bir toplumun inşası çalışmak için yeni teşvikler yaratabilir. Sömürücü toplumlarda çalışma güdüsü denilen şey geçimini sağlamak için verimli bir şekilde (az ya da çok etkin bir şekilde) iş yapma konusunda esasen içe-yansıtılmış bir zorunluluktur. Fakat yaşam içgüdülerinin kendileri birleşme ve yaşamın gelişmesi için mücadele ederler; baskıcı olmayan yüceltme içerisinde bu içgüdüler artık Haz İlkesinin sömürücü bastırılışını talep etmeyen bir gerçekliğin geliştirilmesi çalışmalarını için gerekli libidinal enerjiyi sağlayabilirler. O zaman, bu “teşvikler” insanın içgüdüsel yapısının içerisine dahil edilebilirler. Bunların duyarlılığı çirkin ve güzel arasındaki, sükkûnet ve gürültü, şefkat ve acımasızlık, zekilik ve aptallık, neşe ve eğlence arasındaki farkı, biyolojik tepkiler olarak gösterebilir, bu ayrımı özgürlük ve kölelik arasındaki ayrımla ilişkilendirebilir. Freud’un son kuramsal düşüncesi erotik içgüdüleri çalışma içgüdüleri olarak kabul eder; duyuşsal bir çevrenin yaratılması için çalışma. Özgürleşmiş bir çalışma içgüdüünün toplumsal dışavurumu dayanışma üzerinde temellenmiş, zo-

runluluk alanının düzenlenmesini ve özgürlük alanının gelişimini düzenleyen *işbirliği*'dir. İyi niyetli birçok insanın kafasını kurcalayan sorunun, "Özgür bir toplumda insanlar ne yapacaklar?" sorusunun bir yanıtı vardır. Bu soruya, bence, meselenin tam kalbine isabet eden yanıt, zenci bir kız tarafından verildi. Şöyle söyledi: "Hayatımızda ilk kez, ne yapacağımız hakkında düşünmek için özgür olacağız."

Frankfurt Okulu'nun kurucu üyelerinden ve 20. yüzyıl eleştirel düşünce dünyasının köşe taşlarından biri olan Herbert Marcuse'nin 1969 yılının, bütün dünyanın halk ayaklanmalarıyla ve toplumsal hareketlerle çalkalandığı sıcak günlerinde yayımlanan kitabı, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme* ele aldığı konuları ve tespitleriyle günümüzde de önemini koruyor. Bu kısa ama çarpıcı makale, Sol'un teorik ve pratik yeniden inşası ve eleştirel düşüncenin doğru mecralarda ilerleyişinin sağlanması açısından mutlaka okunması ve derinlemesine irdelenip tartışılması gereken eserlerin başında gelir.

Batı'nın gelişmiş kapitalist toplumlarıyla kıyasıya bir rekabete giren Sosyalist Blok, bu rekabetin bir sonucu olarak, kendi hedeflerinden saparak rekabet ettiği sistemin değerlerinin egemen olduğu bir sisteme kaymıştır. Bu kayma, Marcuse'ye göre, geleneksel özgürlük anlayışını geçersiz kılıyordu. İnsanların gereksinimleri artık kendileri tarafından özgürce tayin edilmediği için, "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre" ilkesinin işe yaramayacağı bir devirde yaşıyoruz. O halde, kendilerinin özgürce tayin edip geliştirdikleri gereksinimlere sahip olmadıkları sürece, üretim araçlarının işçi sınıfı tarafından ele geçirildiği durumda bile, özgürlük kazanılmış olmayacağı gibi, toplum da hâlâ baskıcı bir toplum olabilir. Dolayısıyla, özgürlüğü artık başka yerlerde aramak gerekir. İşte Marcuse, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme* kitabında, bu koşullarda özgürlüğün yeni anlam ve imkânlarını arıyor.

AYRINTI • Ayrıntı Felsefe Dizisi

ISBN: 978-975-539-760-3

9 789755 397603

